

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 21 2018

ЗМІСТ

Коротко про головне

Прийнято Закон України «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”»	3
Термін дії воєнного стану	3

Аналітика

Політичні акценти

Дем'яненко М. Вибори в ОРДЛО: реакція України, світового співтовариства та коментарі експертів	5
Потіха А. Святкування сторіччя закінчення Першої світової війни в контексті актуалізації сучасної політики	12
Тарасенко Н. Підсумки візиту Президента України П. Порошенка до Фінляндії	18
Рудь І. 64 Парламентська асамблея НАТО: основні рішення та результати	22

Якименко Ю.
Итоги промежуточных выборов в США в оценках СМИ.....26

Примітки на полях

Жангожа Р.
**Синцзян-Уйгурский автономный район
(Восточный Туркестан) – политические коллизии.....31**

Економічний ракурс

Кулицький С.
Ринок праці та розвиток економіки України.....35

Рябоконт А.
**Срыв начала отопительного сезона в ряде
населенных пунктов Украины.....46**

Наука – суспільству

**До 100-річчя президента Національної академії наук України
академіка Б. Патона.....52**
Рід Патонів: історія та генеалогія.....66
Великий будівничий української науки.....66

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....70
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....75
Наукові видання НАН України.....78
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....81
Діяльність науково-дослідних установ.....82

До уваги держслужбовця

Блиндарук С., Шумілова А.
Славна плеяда українських учених: до 100-річчя НАН України.....87

Головащук А., Дуднік О.
85 роковини Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.....99

Коротко про головне

Прийнято Закон України «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”»

Верховна Рада України затвердила Указ Президента України від 26 листопада 2018 р. № 391/2018 «Про введення воєнного стану в Україні» з таким застереженням: воєнний стан вводиться у Вінницькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Чернігівській, а також Донецькій, Запорізькій, Херсонській областях і внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії.

У період дії воєнного стану, введеного зазначеним Указом Президента України, часткова мобілізація оголошується Президентом України у терміни і в обсягах відповідно до загроз національній безпеці й обороні України.

Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Указом передбачено ввести в Україні воєнний стан із 14:00 26 листопада 2018 р. на 30 діб до 14:00 26 грудня 2018 р.

Законопроект зареєстровано за № 9338 (*Офіційний веб-портал Верховної Ради України (<http://rada.gov.ua>). – 2018. – 26.11).*

Термін дії воєнного стану

Закон не передбачає можливості продовження терміну дії воєнного стану Президентом без рішення Верховної Ради, наголосив глава держави П. Порошенко.

Президент П. Порошенко під час інтерв'ю українським телеканалам наголосив, що ухвалений закон про введення воєнного стану не передбачає можливості для Президента без рішення Верховної Ради продовжувати режим воєнного стану.

Глава держави зауважив, що документ запроваджує воєнний стан на 30 днів. «Відповідно до закону термін дії буде припинений, наскільки я розумію, 26 грудня. Були абсолютні нісенітниці ...у Верховній Раді, коли всіх лякали тим, що Президент без Верховної Ради продовжить дію воєнного стану ще на невизначений термін. Закон не передбачає таких можливостей. І це була пряма дезінформація. Це була спеціально розв'язана кампанія фейкових новин або дезінформації навмисно для того, щоб збити прийняття цього закону, – підкреслив П. Порошенко. – Кому це вигідно? Це ж очевидно. Для чого це робилося, де відповідальність цих політиків? Думаю, що це зараз питання, над яким нам треба дуже серйозно подумати, і ви самі зможете переконатися, хто і для чого це робив».

Глава держави поінформував, що військові чітко вказали Военному кабінету, що їм потрібно для негайної організації оборони країни. У

результаті РНБО підтримало військових, затвердила проект Указу Президента, і він був направлений до Верховної Ради. «Як тільки ми почули дискусію, що, можливо, проект, запропонований військовими, може порушити виборчі права громадян, я негайно підготував проект змін, обмеживши термін дії воєнного стану до 30 днів для того, щоб не збивався графік виборів», – зауважив П. Порошенко. За його словами, у Верховній Раді всі бачили цю пропозицію, вона була в тексті виступу.

«Далі відбулися дивні речі. Замість того, щоб послухати Президента, виступити і обговорити та в 16:20–16:30 проголосувати, що відбувалося вчора в Раді, ви бачили. У нас почався передвиборний фарс і хаос, замість того щоб турбуватися про оборону держави. Я уявляю собі, якби була агресія, ми би прийшли в Раду і наші танкісти сиділи би перед наданням можливості, які дає воєнний стан, сиділи би і чекали, поки будуть відбуватися дискусії такого ґатунку», – сказав Президент.

За його словами, він поїхав з Верховної Ради, виступив із зверненням, наголосивши, що «це моя принципова позиція – захист конституційних прав громадян, у тому числі і виборчих». «Я думав, що мені не потрібно їхати в Раду, але врешті-решт, коли температура вже зашкалювала, я вимушений був вийти в Раду, звернутися до депутатів. І що трапилося? Усі, хто так палко звинувачували, що це жах, що ми за це не будемо ніколи голосувати, що це передвиборний піар, ...як тільки поставлено питання відповідальності, одразу же було 276 голосів, одразу же текст закону абсолютно фантастично прийнятий», – розповів Президент.

Глава держави наголосив, що загрози, з якими на сьогодні стикається Україна, потребують єдності – українського народу з українськими ЗСУ. «Для того щоб воїн нас захищав, він повинен відчувати підтримку – і не лише на словах, і не лише з телебачення, хоча це надзвичайно важливо, а підтримку фінансову, бюджетну, парламентську, політичну і врешті-решт він має бути захищений законом. Бо воєнний стан дає захист українському воїну. І про це чогось ніхто не подумав. Дає додаткові повноваження, але лише на випадок війни», – сказав глава держави *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2018. – 27.11).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Вибори в ОРДЛО: реакція України, світового співтовариства та коментарі експертів

У самопроголошених «ДНР» і «ЛНР» 11 листопада відбулися псевдовибори «глав народних республік» та «депутатів народних рад». «Волевиявлення» відбулося всупереч українському законодавству, Мінським домовленостям і міжнародному праву.

Світова спільнота рішуче засудила цей процес. Офіційна українська влада також не визнала результатів «виборів» на окупованих територіях і заявила про невідворотність відповідальності для причетних до їх проведення. Водночас Росія прогнозовано підтримала «вибори» в ОРДЛО, а прес-секретар президента РФ Д. Песков заявив, що вплив Москви на бойовиків на Донбасі не безмежний, тому для неї дуже важливо, хто «керуватиме» окупованими регіонами. Згідно з результатами виборів у «ДНР» переміг Д. Пушилін, а «ЛНР» – Л. Пасічник.

У цьому контексті зауважимо, що окремі оглядачі звертають увагу на те, що в результаті «виборів» Кремль ще більше посилить реальну владу та контроль над фінансами в «республіках». Псевдовибори в «ДНР» були потрібні насамперед помічнику президента Росії В. Суркову, який планує закріпити в Донецьку цілком лояльного терориста Д. Пушиліна. Контроль над фінансами отримає «прем'єр-міністр ДНР» О. Ананченко і водночас залишиться маріонеткою в руках Кремля. «Пушилін потрібен Суркову як гарант збереження контролю над цією територією. Реальний контроль над господарським і політичним життям “ДНР” отримали В. Сурков, Д. Козак», – ідеться в одній зі статей, присвяченій цій темі (URL: <https://www.5.ua/regiony/feikovi-vybory-v-ordlo-zmi-diznalyisia-khto-otrymaie-realnu-vladu-i-kontrol-nad-finansamy-v-dnr-181078.html>).

Більшість експертів поділяють думку, що, хоча «переможці» й до цього слухняно виконували роль маріонеток, Кремль «спробував створити з них щось подібне політичним фігурам», задля того щоб посадити їх за стіл переговорів з Україною. І якщо московський план втілиться в реальність, то існує загроза того, що війну на Донбасі можуть визнати громадянською, а з Росії зняти санкції.

Проте світова спільнота досить однозначно висловила свою позицію. Так, у ЄС, США і Японії вважають, що проведення «виборів» – це порушення Мінських домовленостей. Спецпредставник ОБСЄ у Тристоронній контактній групі по Україні М. Сайдік також вважає, що вибори в самопроголошених республіках Донбасу не відповідають Мінським

домовленостям. «Я особисто вважаю, що проведення цих так званих виборів не відповідає ні букві, ні духу Мінських домовленостей», – сказав він (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/6/7197435>).

У свою чергу, у постійному представництві України при міжнародних організаціях у Відні висловили сподівання щодо солідарності держав-учасниць ОБСЄ у притягненні Росії до відповідальності. «Розраховуємо на солідарність держав-учасниць ОБСЄ в притягненні до відповідальності Росії як держави-окупанта та залучених до підготовки й проведення незаконних і “виборів” у порушення міжнародного права і Мінських домовленостей, зокрема шляхом накладення додаткових санкцій» (URL: https://espreso.tv/news/2018/11/12/rada_obsye_zbyrayetsya_na_speczasidannya_s_herez_quotvyboryquot_v_ordlo_poroshenko).

Засудили «вибори» і в ООН. Зокрема, про це заявив заступник генсекретаря ООН Ф. Хак. В організації заявили, що Радбез закликає виконувати Мінські домовленості. Натомість вибори нових лідерів незаконних угруповань суперечать українському законодавству, міжнародним нормам і укладеним раніше тристороннім угодам. «Питання виборів зафіксоване в Мінських домовленостях. Кроки, що суперечать українській Конституції та законодавству, також суперечать Мінським домовленостям. Закликаємо утриматися від односторонніх дій, що можуть призвести до подальших порушень Мінських домовленостей», – наголосив Ф. Хак.

«Вибори» на окупованому Донбасі 14 листопада стали предметом обговорення Комітету міністрів Ради Європи, де заявили про невизнання цього порушення Мінських домовленостей. Про це повідомив постійний представник України в РЄ Д. Кулеба у Twitter. «За дорученням П. Порошенка ми ініціювали і сьогодні провели обговорення “виборів” на окупованому Донбасі під час засідання Комітету міністрів Ради Європи. Повне невизнання цього грубого порушення Мінських домовленостей державами-членами. Підтримка України. Самотність Росії», – написав постпред (URL: <https://tyzhden.ua/News/222672>).

Не визнають «вибори» і в НАТО. «Вони суперечать букві й духу Мінських домовленостей, підривають зусилля щодо мирного вирішення конфлікту. НАТО повністю підтримує суверенітет і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Ми, як і раніше, закликаємо Росію вивести свої війська і припинити будь-яку підтримку груп бойовиків у Донецькій і Луганській областях України», – наголосили в Альянсі.

У НАТО також закликали до повного виконання Мінських домовленостей усіма сторонами і висловили підтримку зусиллям нормандського формату та Тристоронньої контактної групи (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/11/7197868>).

Президент України П. Порошенко також запевнив, що Німеччина і Франція рішуче засудили проведення «виборів» у окремих районах

Донецької та Луганської областей та поклали відповідальність за їх проведення всупереч Мінським домовленостям на Російську Федерацію (URL:

https://galinfo.com.ua/news/v_oon_zasudyly_vybory_v_ordlo_300483.html).

Так, представник уряду ФРН Ш. Зайберт заявив, що «вибори» в непідконтрольних українському уряду територіях Донецької та Луганської областей підривають суверенітет України, і нагадав, що канцлер ФРН А. Меркель та президент Франції Е. Макрон виступили з відповідною заявою.

Литва й Польща також висловили свою позицію. Сейм Литовської Республіки ухвалив резолюцію про нелегальні «вибори» на окупованих Росією територіях України. Відповідне рішення було підтримано одноголосно всіма 109 присутніми членами. У МЗС Польщі навіть запропонували країнам-членам ЄС заборонити видачу віз і заморозити активи причетних до організації псевдовиборів. Про це йдеться в заяві Міністерства закордонних справ Польщі. У заяві також підкреслюється, що Польща не визнає «виборів» в ОРДЛО і вважає, що вони «підривають зусилля із врегулювання російсько-українського конфлікту та несумісні з Мінськими домовленостями». «Ми закликаємо Європейський Союз разом з іншими партнерами негайно разом відреагувати шляхом зміцнення обмежувальних заходів, зокрема заборонити видачу віз і заморозити активи осіб, які відповідальні за організацію так званих виборів», – йдеться в заяві (URL: <https://tsn.ua/ato/u-polschi-hochut-vprovadzhennya-sankciy-proti-organizatoriv-psevdovivoriv-na-donbasi-1247616.html>).

Загалом під час спеціального засідання постійної ради ОБСЄ у Відні 40 країн виступили із засудженням «виборів» на окупованій частині Донбасу. Про це розповів постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні І. Прокопчук. Позиція української влади в цьому питанні також досить принципова й однозначна. Зокрема, П. Порошенко заявив, що «вибори» на Донбасі ніким не будуть визнані, а Росія понесе відповідальність за їх проведення.

Заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України Г. Тука повідомив, що метою «виборів» на окупованому Донбасі є початок переговорів офіційного Києва з «новообраною» владою ОРДЛО.

Очільник МЗС П. Клімкін також зауважив, що міжнародні санкції можуть чекати на всіх причетних до виборів у «ДНР» і «ЛНР». Євросоюз і США вже працюють над тим, щоб посилити обмежувальні заходи для тих, хто організовує «голосування» на окупованих територіях Донбасу.

У Міністерстві закордонних справ України вважають, що результати незаконних виборів на окупованих територіях Донецької та Луганської областей не мають юридичної сили та не будуть визнані світовою спільнотою. «Знову наголошуємо, що результати цих псевдовиборів є юридично нікчемними, не створюють жодних правових наслідків та не

будуть визнані ані Україною, ані міжнародним співтовариством. Легітимні вибори на Донбасі можуть бути проведені лише в повній відповідності до українського законодавства та стандартів ОБСЄ із забезпеченням спостереження БДПЛ ОБСЄ», – повідомили в МЗС.

У відомстві додали, що проведення цих виборів є порушенням міжнародного права, Мінських домовленостей, суверенітету та територіальної цілісності України. Тому МЗС закликає впроваджувати санкції та чинити політичний і економічний тиски на Росію. «Вважаємо обурливим, що Росія проігнорувала чітку позицію міжнародного співтовариства, яке засудило організацію “виборів” та закликала до їх скасування. Росія несе повну відповідальність за ці незаконні дії та руйнівні наслідки для мирного процесу», – ідеться в повідомленні МЗС ([URL: https://tsn.ua/ukrayina/rezultati-psevdiviboriv-na-donbasi-ye-yuridichno-nichemnimi-mzs-1247553.html](https://tsn.ua/ukrayina/rezultati-psevdiviboriv-na-donbasi-ye-yuridichno-nichemnimi-mzs-1247553.html)).

Водночас экс-депутат Держдуми РФ І. Пономарьов висловив припущення, що проведення «виборів» на окупованих територіях Донбасу президент РФ В. Путін, найімовірніше, погоджував з канцлером Німеччини А. Меркель. На його думку, це свідчить про те, що Росія готова дати згоду на введення миротворців ООН на Сході України. «Не думаю, що рішення про проведення цих “виборів” було ухвалено Путіним спонтанно. У мене є серйозні підозри, що це було погоджено з Меркель під час їхньої зустрічі у Берліні. Тільки “виборами” можна було помінати імпульсивного і не позбавленого харизми Захарченка на лояльного і слабкодухого Пушиліна. Пасічника, якого поставили в Луганську трохи раніше, Росії також потрібно було якось затвердити як сторону переговорів від “ЛНР”. Зрозуміло, що Захід ніколи цих “виборів” не визнає. Однак рано чи пізно доведеться щось вирішувати з питанням введення на Донбас миротворчої місії. І вирішувати його все одно доведеться з кимось», – зазначив І. Пономарьов ([URL: https://gordonua.com/ukr/news/war/-ponomarov-pro-vibori-v-ordlo-tse-pidtvrdzhuje-shcho-moskva-gotova-na-vvedennja-mirotvortsiv-prichomu-na-vsju-teritoriju-donbasu-499820.html](https://gordonua.com/ukr/news/war/-ponomarov-pro-vibori-v-ordlo-tse-pidtvrdzhuje-shcho-moskva-gotova-na-vvedennja-mirotvortsiv-prichomu-na-vsju-teritoriju-donbasu-499820.html)).

Він вважає, що в разі публічного схвалення В. Путіним введення миротворців на Донбас США можуть відмовитися від розширення антиросійських санкцій. «Із політичного поля усунуто людей, які брали участь у Мінських домовленостях. По суті, “ДНР” і “ЛНР” перестали бути суб’єктами цих домовленостей. Тобто відкрито прямий шлях для обговорення питання миротворців без участі маріонеткових утворень на Сході України. Тому нічого страшного в проведенні виборів я не бачу. Навпаки, цей факт підтверджує, що Москва готова до введення миротворців. Причому на всю територію Донбасу. Однак за це РФ хоче гарантій, що буде побудовано “Північний потік-2”, а США не стануть розширювати санкції. Обіцянки щодо газопроводу ЄС дає легко, а от з американцями все складніше. Невипадково заплановано ряд зустрічей Трампа з Путіним. Якщо

Трамп дістане публічну згоду Путіна на введення миротворців, нових санкцій може й не бути», – резюмував І. Пономарьов.

Озвучена І. Пономарьовим позиція заслуговує на увагу. З точки зору глобальної політики, такий розвиток подій міг би цілком влаштувати Росію, проте чи погодяться з цим інші сторони і на яких умовах, поки що спрогнозувати важко. Проте для української сторони «вибори» на окупованому Донбасі несуть конкретні загрози. У цьому контексті можемо говорити про «план Медведчука». Ідеться про заяву В. Медведчука, яку він озвучив на одному зі своїх телеканалів практично синхронно із цим незаконним голосуванням. На його думку, «з бойовиками потрібно домовлятися напряму, надати їм автономний статус і навіть дати можливість мати свій парламент та уряд». І за це все повинні заплатити українські платники податків (URL: http://vgolos.com.ua/politic/vybory-v-ordlo-i-plan-medvedchuka_875087.html).

Експерти вважають, що сценарій, озвучений В. Медведчуком, – це сценарій Кремля. Зокрема, про це говорить керівник Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко та додає, що «ми маємо розуміти, що те, про що говорить Медведчук, – це капітуляція України перед Росією та руйнування нашої країни ізсередини. А тому ніхто з адекватних політиків та українців такого за жодної умови не підтримає».

Політтехнолог Я. Макітра вважає, що те, що сказав В. Медведчук, – це і є частина Мінських домовленостей, у яких ідеться, що Україна повинна вести діалог з бойовиками з окупованих територій та надати цим «недореспублікам особливий статус». «У Мінських домовленостях не зафіксовано, що переговори ми повинні проводити з РФ. Росія ж відповідно до цих документів узяла на себе роль країни, яка впливає на цей процес і яка нібито “докладає максимум зусиль”, щоб налагодити процес перемовин між Україною та представниками псевдореспублік. Така ситуація вкрай не вигідна для України. Але саме цього від нас зараз і домагається Медведчук. Якщо слідувати цим домовленостям, то владі окупованих територій надаються дуже серйозні повноваження – буквально аж до того, щоб контролювати силові органи та проводити свою зовнішню політику», – підсумовує експерт.

Разом із цим більшість експертів доходять висновку, що українській владі в одному випадку не можна визнавати ці «вибори», оскільки це спровокує конкретні негативні наслідки. В. Фесенко звертає увагу на те, що від такого сценарію виграє в першу чергу Росія. «Зараз Росії важливо, щоб вибори в ОРДЛО визнав офіційний Київ, чого за жодних умов не можна робити. Бо визнання Україною сепаратистських “республік” означає їхню автоматичну легітимність в очах цивілізованого світу, і цей варіант є неприйнятним для України. Бо тоді ми мали б забути про унітарний устрій Української держави. Проблема і в тому, що якщо спрацює план Медведчука, то ці дві “республіки”, які ввійдуть у склад України, будуть фактично під контролем Росії. А платити за них буде Україна. Цього, я переконаний, ніхто не допустить, крім проросійських кандидатів у Президенти та

прокремлівських політичних сил на кшталт партій Бойка, Рабіновича, Медведчука тощо», – говорить В. Фесенко.

На його думку, повернення окупованих частин Донецької та Луганської областей на умовах В. Медведчука – це шлях до федералізації України. І через підконтрольні Росії «республіки» Кремль впливатиме на політичні процеси в Україні, що призведе до внутрішніх конфліктів та суперечностей. І в кінцевому результаті до руйнації України, тому що особливий статус можуть вимагати інші регіони країни.

Політтехнолог, заступник директора Агенції моделювання ситуацій О. Голобуцький звертає увагу на інший аспект проблеми окупованих територій. Він вважає, що росіяни розуміють, що ще три-чотири роки і вони не зможуть утримувати окупований Донбас у тому статусі, у якому він є нині, і врешті-решт доведеться приймати рішення: або вони включають у свій склад окуповані території, або їх потрібно запихати назад в Україну та, бажано, на їхніх умовах. При цьому експерт наголошує, що «окуповані частини Донецької та Луганської областей – це не просто території. Це потенційно проросійсько налаштоване населення, яке може отримати право голосувати на українських виборах. І ті політичні сили, які підтримують Росію, розуміють, що без цього населення їм виборів не вдасться виграти, вони ніколи не зможуть претендувати на більшість у парламенті. Ось тому їм вигідно, щоб “ЛНР/ДНР” ввійшли до складу України на умовах Кремля».

Подальше входження Донбасу в склад України, на думку О. Голобуцького, можливе за одним з двох варіантів: «Або той, про який говорив В. Медведчук: з автономією і власним парламентом. Або на українських умовах: з періодом, коли мешканці окупованих областей позбавляються політичних прав і доводять, що вони мають право бути громадянином нашої держави. Третього варіанта немає. Усе залежить від влади».

В експертному середовищі також зазначають, що «вибори» в ОРДЛО не мають ніякого визначального впливу на процеси, які відбуваються в «республіках». Згаданий вище політолог В. Фесенко звертає увагу на той факт, що в тимчасово окупованих росіянами українських районах Донецької та Луганської областей «і на цих «виборах», і після них усе вирішуватиме Москва», а в правовому ж вимірі «ці вибори ні на що принципово не вплинуть» (URL:

https://espresso.tv/news/2018/11/11/quotvyboryquot_v_ordlo_ni_na_scho_ne_vplynut_fesenko).

Експерт пропонує розрізняти різні складові «голосування» й наслідків від нього. «Ці “вибори” потрібні Росії для легітимації нинішніх “тимчасово виконуючих обов’язки керівників” цих псевдо-республік, відповідно, і для повторної легалізації цих двох псевдореспублік. Це означає, що Кремль не відмовився від намагання “інтегрувати” в склад України саме ці “республіки” з особливим статусом. Якщо не вийде, їх зберігатимуть під протекторатом Росії для тиску на Україну», – зазначив В. Фесенко.

Проте, проваджуючи таку політику. Росія навряд чи може розраховувати на послаблення санкційного тиску, скоріше навпаки. Принаймні українська сторона намагається домогтися запровадження додаткових санкцій у зв'язку з «виборами». І, схоже, певні позитивні зрушення в цьому плані спостерігаються. Кореспондент радіо «Свобода» в Брюсселі Р. Джозв'язк у своєму Twitter повідомив, що ЄС, імовірно, додасть п'ять осіб до списку санкцій, які, на його думку, відповідальні за організацію «виборів» на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. «Міністри закордонних справ ЄС, імовірно, дадуть зелене світло у понеділок, і це стане офіційним трохи згодом», – написав він (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/11/15/7089427>).

США після «виборів» в ОРДЛО також нагадали Росії про пов'язані з Україною санкції та вказали, що продовжуватимуть застосовувати їх проти РФ доти, доки Москва повністю не виконає Мінські домовленості та не поверне Україні контроль над Кримом. «США і Європейський Союз виступили однотайно проти порушення суверенітету й територіальної цілісності України, що відбулося вчора. Ми продовжимо запроваджувати санкції проти Росії, пов'язані з її діями в Україні, доки Москва повністю не виконає Мінські домовленості та не поверне контроль над Кримом Україні», – наголосили в Держдепартаменті США (URL: <https://www.5.ua/svit/ssha-khochut-posylyty-sanktsii-proty-rosii-za-feikovi-vybory-v-ordlo-zaiava-181059.html>).

Україна також готує новий пакет різнопланових санкцій, у тому числі проти причетних до псевдовиборів в ОРДЛО, заявив секретар Нацради з безпеки та оборони О. Турчинов. «РНБО готує пропозиції, Кабінет Міністрів, Служба безпеки, Верховна Рада внесла свої пропозиції – і я переконаний, що це буде потужний пакет різнопланових санкцій, у тому числі проти тих, хто був керівниками, натхненниками і організаторами проведення “виборів” на окупованих територіях», – сказав він журналістам.

Секретар РНБО також не виключив, що в списку санкцій будуть представники окремих європейських країн, які спостерігали за цими «виборами» на окупованому Донбасі. Він додав, що санкції буде застосовано проти «широкого спектра українських підприємств, які співпрацюють з оборонним комплексом або посилюють безпеку й оборону Російської Федерації» (URL: <https://www.5.ua/polityka/ukraina-hotuie-potuzhnyi-paket-sanktsii-cherez-feikovi-vybory-v-ordlo-turchynov-181223.html>).

Разом з тим заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб Г. Тука вважає, що до кримінальної відповідальності за участь у «виборах» в ОРДЛО мають бути притягнуті виключно організатори, а не звичайні люди. «Про цивільне населення не йдеться, усі чудово розуміють, що це не варто робити, бо причини, за якими люди могли опинитися на так званих виборчих дільницях, можуть бути абсолютно різні: у когось це справді вподобання, когось примусили, хтось побоявся втратити єдиний засіб для існування у вигляді якоїсь там

бюджетної подачки», – заявив заступник міністра (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/13/7198013>).

Таким чином, можемо констатувати, що попри спротив України та світової спільноти псевдовибори в ОРДЛО все ж відбулися. Більшість експертів доходять висновку, що вони відбувалися за сценарієм Росії з метою легалізації представників «республік» у переговорному процесі щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. Проте проведення цих «виборів», і з цим погоджуються всі наші західні партнери, підривають зусилля з вирішення російсько-українського конфлікту та несумісні з Мінськими домовленостями. Тому вони не можуть бути визнані, а причетним до їх проведення загрожують реальні санкції. Разом з тим цілком очевидно, що Росія намагатиметься зберегти статус-кво «республік» до більш сприятливих для себе обставин або ж погодиться на введення на Донбас миротворчої місії за умов, що там залишиться «новообрана влада», про що говорив І. Пономарьов. Політика України в цьому питанні має залишатися незмінною: консолідація зусиль з міжнародними партнерами, а також збереження й посилення санкцій при будь-якій спробі загострення конфлікту.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Святкування сторіччя закінчення Першої світової війни в контексті актуалізації сучасної політики

На запрошення французького президента Е. Макрона Президент України П. Порошенко з дружиною М. Порошенко разом з лідерами країн світу в Парижі брав участь у пам'ятній церемонії, присвяченій сторіччю завершення Першої світової війни. Як повідомили ЗМІ, заходи почалися зранку у Єлисейському палаці та продовжилися біля Тріумфальної арки в Парижі. Участь у церемонії взяли президент Франції Е. Макрон з дружиною, президент США Д. Трамп з дружиною, канцлер Німеччини А. Меркель, інші лідери країн «великої сімки» та понад 70 глав держав і урядів країн світу, лідери міжнародних організацій (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/544203.html>. 2018. 11.11).

Перебуваючи в Парижі, П. Порошенко взяв участь у відкритті Паризького форуму заради миру, ініційованому президентом Франції. Ключовим завданням форуму є зміцнення справи миру шляхом покращення глобального управління та підтримки дій, які сприяють зниженню міжнародного напруження, співпраці між державами для розв'язання транскордонних проблем.

За інформацією ЗМІ, П. Порошенко провів переговори з канцлером Німеччини А. Меркель і президентом Франції Е. Макроном. Зокрема, обговорив введення миротворців у непідконтрольні українському уряду окремі райони Донецької й Луганської областей і заявив про підтримку цієї ініціативи з боку Німеччини та Франції. «Ми обговорили питання пропозицій

України про введення миротворців на окуповані території Донбасу і підтримки позицій України з боку наших партнерів по нормандському формату. Оскільки, на моє глибоке переконання, тільки миротворці здатні забезпечити компонент безпеки Мінських домовленостей, припинення обстрілів і змусити Росію виконати взяті на себе зобов'язання. Оскільки марно домовлятися з країною, яка не виконує навіть зафіксовані на папері зобов'язання, під якими стоїть підпис президента або уповноваженого Росією представника посла», – зазначив П. Порошенко (URL: <https://ukr.media/politics/378683>. 2018. 12.11).

Він також заявив про невизнання країнами-партнерами України псевдовиборів, які відбулися в невідконтрольних українському уряду окремих районах Донецької та Луганської областей. «Більшість наших партнерів – це і Сполучені Штати Америки, Канада, країни-члени Європейського Союзу, починаючи від Британії і закінчуючи Німеччиною, починаючи від Франції і закінчуючи Іспанією, починаючи від Латвії, Естонії, Литви, Швеції, Румунії. Жорстка заява від наших партнерів з Польщі, які закликають до нових санкцій – ця реакція чітко стверджує, що з одного боку, ці вибори ніким не будуть визнані, це грубе порушення Мінських домовленостей. З іншого боку, є заклик до відповідальності Російської Федерації як організатора цих виборів», – наголосив Президент України.

За його словами, на засіданні було порушено питання про негайне повернення до переговорів про обмін і звільнення українських громадян – політв'язнів, які незаконно утримуються в РФ та на окупованих територіях Донбасу й Криму.

П. Порошенко також повідомив про досягнення домовленості щодо проведення 16 листопада у Вашингтоні засідання Комісії зі стратегічного партнерства Україна – США. «Можу заявити про домовленості про проведення 16 листопада Комісії стратегічного партнерства у Вашингтоні на рівні міністрів закордонних справ», – наголосив П. Порошенко. За словами Президента України, така домовленість досягнута в результаті його зустрічі з президентом США Д. Трампом 10 листопада, за результатами якої наступного дня зустрілися міністри закордонних справ України П. Клімкін і державний секретар США М. Помпео.

За інформацією ЗМІ, 16 листопада 2018 р. у м. Вашингтон відбулася зустріч міністра закордонних справ України та державного секретаря США з метою проведення пленарного засідання Комісії стратегічного партнерства Україна – США, яке покликано відзначити 10 річницю підписання Хартії Україна – США про стратегічне партнерство. Цей документ визначає засадничі принципи взаємин між нашими країнами. Пленарне засідання також стало нагодою для опрацювання механізмів подальшого досягнення цілей відносин Україна – США, визначених П. Порошенком і Д. Трампом під час їхніх попередніх двосторонніх зустрічей (URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-vashingtoni-vidbulosya-zasidannya-komisiyi-strategichnogo-partnerstva-ukrayina-ssha-spilna-zayava>. 2018. 17.11).

П. Клімкін і М. Помпео підтвердили позицію, що співпраця між Україною та Сполученими Штатами Америки базується на спільних інтересах та цінностях, включно з підтримкою демократії, економічної свободи й достатку, суверенітету та територіальної цілісності, енергетичної безпеки й поваги до прав людини і верховенства права. Було прийнято рішення започаткувати три нові двосторонні робочі групи, які зосередяться на питаннях безпеки й протидії російській агресії; правах людини та гуманітарних питаннях; економіці й енергетиці. Ці групи зустрічатимуться регулярно для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес і спрямовані на досягнення спільних цілей.

Міністри закордонних справ України та державний секретар США підкреслили потребу подальшого посилення спроможності України протидіяти російській агресії, укотре підтвердили важливість Мінських домовленостей для припинення російської агресії, а також наголосили на необхідності відновлення контролю України над своїми територіями, які тимчасово окуповані або контролюються Росією, – Кримом та окремими районами Донецької та Луганської областей. При цьому вважають за необхідне розміщення повноцінних сил міжнародної безпеки під мандатом ООН на підконтрольних Росії територіях Донбасу, включно з українсько-російським кордоном, що створить необхідні безпекові умови для повної імплементації Мінських домовленостей.

Разом з тим США засудили агресивні дії Росії проти міжнародних морських перевізників, які прямують Чорним і Азовським морями й через Керченську протоку до українських портів. Обидві сторони підкреслили, що агресивна діяльність Росії в Азовському морі створила нові безпекові, економічні, соціальні й екологічні загрози для Азовсько-Чорноморського регіону.

Сполучені Штати Америки також підтвердили свою готовність продовжувати й посилювати санкції щодо Росії через її агресію проти України, доки Росія повністю не виконає Мінські домовленості та не поверне контроль над Кримом Україні, та засудили так звані незаконні «вибори», які відбулися на підконтрольних Росії територіях Донбасу 11 листопада 2018 р.

П. Клімкін і М. Помпео зазначили, що у 2019 р. між Україною і США триватиме широкомасштабна співпраця в галузі безпеки, зокрема допомога для протидії російському втручанню у вибори, спільні навчання і взаємодія в галузі кібербезпеки.

Як інформують ЗМІ, США вітають прагнення України щодо вступу в НАТО, які були зафіксовані в Бухарестській декларації 2008 року, і розраховують одного дня привітати Україну як повноправного члена Альянсу. Представники США та України наголосили на тому, що європейське майбутнє України і її захист від злочинного впливу Росії потребують продовження реалізації реформ та сильних демократичних інститутів, зокрема вільних медіа, активного громадянського суспільства, а

також незалежної судової влади, яка може забезпечити неупереджене правосуддя.

Президент України П. Порошенко привітав відновлення після тривалої паузи Комісії стратегічного партнерства Україна – США, а також заявив, що спільна заява за підсумками засідання підтверджує широкі горизонти партнерства. «Вдячний президенту Д. Трампу, держсекретареві Помпео і всім американським друзям за надійне плече підтримки і непохитну солідарність з Україною! Закладена надійна основа для нарощування успіху нашої двосторонньої співпраці в політичній, оборонній, інвестиційно-економічній та енергетичній галузях, а також у сфері безпеки», – підкреслив Президент України (URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/komissiya-strategicheskogo-partnerstva-ukraina-ssha-poroshenko-rasskazal-ob-itogah-1189799.html>. 2018. 17.11).

Він зазначив, що серед напрямів для партнерства: протидія російській агресії, зміцнення політики міжнародних санкцій проти Кремля, підтримка інтеграції в НАТО, зміцнення торговельних відносин, збільшення інвестицій, посилення військової співпраці та протидії російській енергетичній експансії. «Важливо також визнання прогресу України на шляху реформ і в зміцненні нашої обороноздатності, так само як і підтвердження прихильності Вашингтона подальшій підтримці України на цьому шляху. Ніколи в історії українсько-американські відносини не були настільки міцними, плідними і багатообіцяючими», – наголосив П. Порошенко.

Деякі експерти вважають, що зустріч Д. Трампа й П. Порошенка в Парижі жодних дивідендів не принесла. Проте вони не враховують, що подібні зустрічі активізують поглиблення співпраці між нашими країнами. Адже конкретні питання вирішуються не на рівні президентів. Як зазначив політолог П. Олещук, основний діалог між Україною й Америкою відбувається на рівні Держдепартаменту США, а не президентів. «Не варто переоцінювати особисті зустрічі керівників держав. Треба зосереджуватися на налагодженні зв'язків з американським Міністерством закордонних справ. У нас люблять казати, що Трамп дав Україні джавеліни. Насправді ж цьому рішенню передувала тривала робота саме на рівні Держдепу». – зазначив П. Олещук (URL: <http://meest-online.com/world/europe/tramp-spilkuvavsya-v-paryzi-z-putinym-i-poroshenkom>. 2018. 14.11).

Експерти зазначають, що зустрічі в Парижі не передбачали якихось важливих переговорів і підписання міждержавних угод. Торжества до 100-річчя закінчення Першої світової війни не були майданчиком для переговорів, але Україні, однак, вдалося отримати потрібні заяви й підтримку європейських лідерів. «Візит Президента України П. Порошенка до Парижа, який відбувся 11 листопада, був успішний і приніс два позитивні результати країні», – зазначив політолог С. Толстой. За його словами, Україні вдалося отримати експрес-підтвердження підходів, потрібні заяви та формальне вираження підтримки від Заходу. У першу чергу це стосується відновлення роботи Комісії стратегічного партнерства між США та Україною. «По-

перше, вдалося отримати конкретику від американської сторони щодо відновлення роботи Комісії стратегічного партнерства, яка висить з 2011 р. Не було ясності, чи піде Держдепартамент на відновлення цієї комісії. Тут є зрушення. Що стосується статусних результатів, це значний успіх. Тому що з 2011 р. американська сторона взагалі не згадувала Україну як стратегічного партнера США», – наголосив експерт (URL: <https://ukr.segodnya.ua/politics/konkretika-ot-ssha-i-podderzhka-evrosoyuza-ekspert-rasskazal-o-rezultatah-vizita-poroshenko-v-parizh-1188032.html>. 2018. 12.11).

Разом з тим С. Толстой вважає, що важливим результатом є заяви А. Меркель і Е. Макрона про засудження псевдовиборів на Донбасі. «Другий момент – спільна заява Меркель і Макрона про псевдовибори на Донбасі. Це теж серйозний елемент. Як бачимо, позиція Меркель і Макрона виявилася досить чіткою в цьому питанні. Це черговий сигнал підтримки позиції України в контексті конфлікту на Донбасі», – вважає експерт.

Також позитивно оцінила візит П. Порошенка до Парижа експерт з міжнародних питань Ю. Осмоловська. «Президент використав максимум з того, що можливо було взяти від цього формату. Він провів зустріч із Е. Макроном і А. Меркель. Мав можливість поспілкуватися з іншими лідерами. У тому числі була коротка зустріч із Трампом, де сторони анонсували проведення першого засідання у рамках групи стратегічного рівня 16 листопада у Вашингтоні», – зазначила експерт (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_ekspert-ocinila-robotu-poroshenka-v-parizhi/868992. 2018. 12.11). За її словами, це була чудова нагода, зважаючи на те, що в цей день відбувалися так звані вибори у «ДНР/ЛНР», привернути увагу громадськості до незаконності цих «виборів». «Сьогодні-завтра будемо очікувати заяви лідерів “великої сімки” та інших держав щодо засудження і невизнання цих “виборів”», – наголосила Ю. Осмоловська. При цьому вона вважає, що довести причетність Російської Федерації до проведення псевдовиборів буде важко, але сподівається, що будуть санкції щодо осіб, які організували ці «вибори».

Натомість політолог Р. Бортник переконаний, що візит П. Порошенка до Франції носив переважно символічний характер. Особливого змісту в ньому немає, та й не могло бути. «П. Порошенко на настільки великому міжнародному заході лише нагадав про проблеми України, актуалізувавши їх в основному в очах лідерів Німеччини і Франції, але ніяких конкретних домовленостей не досяг», – зазначив політолог Р. Бортник (URL: <https://kp.ua/politics/622458-poroshenko-v-paryzhe-pochemu-tramp-ne-pozhal-ruku-ukraynskomu-prezidentu>. 2018. 12.11). За словами експерта, якщо оцінювати зліт світових лідерів у Парижі, то найбільше дивідендів отримав від заходу виключно президент Франції Е. Макрон: «Це була платформа для самореклами господаря пам'ятних урочистостей – Макрона. Усі інші виконували роль статистів».

Експерт О. Якубін кузагалі назвав візит П. Порошенко в Париж пафосним, адже жодних реальних результатів Президент в Україну не привіз. «Банкова заявила, що П. Порошенко провів 40 зустрічей з лідерами держав. З таким же успіхом він міг сказати, що зустрівся з усіма учасниками форуму. З точки зору логіки, скільки повинна тривати така зустріч: “здрасте-досвідання”? Схожа ситуація з ще одним досягненням: зустріч міністрів закордонних справ України і США, проанонсована Банковою на 16 листопада. Наскільки відомо мені, зустріч була запланована раніше, але оголосили про неї зараз, прив’язуючи до візиту, щоб показати хоч якісь результати перебування П. Порошенка в Парижі», – заявив О. Якубін (URL: <http://inpolit.org/nikakih-realnyh-rezultatov-poroshenko-iz-parizha-ne-privez-politolog>. 2018. 12.11). За його словами, захід, організований президентом Франції, – це велика символічна зустріч політиків світу. Більш того, Т. Макрон просив В. Путіна й Д. Трампа не проводити окремих зустрічей, щоб не затьмарити безпосередньо торжество. Це було задумано як піар Франції. Е. Макрон намагається показати, що Франція робить рівний внесок у європейські і світові справи з питань збереження миру.

Експерт наголосив, що зустріч П. Порошенка з Е. Макроном і А. Меркель була теж формальною. Лідери лише обмінялися думками з приводу псевдовиборів на непідконтрольних Україні територій Донбасу. «Мені відомо, що обговорювалася можливість проведення неформальної зустрічі, схожої на зустріч лідерів “нормандської четвірки”, оскільки в одному місці зібралися Меркель, Путін, Макрон і Порошенко. Але домовитися не змогли, і коротка бесіда Президента України з політиками мала формальний характер: обмін думками, які, по суті, ми знали і до цього. Її провели заради підтвердження західної аудиторії, що Україна присутня на порядку денному Європи», – наголосив О. Якубін.

Але чи варто було розраховувати на значні досягнення в переговорному процесі? Звичайно, ні, адже мета заходу – пам’ятна церемонія, присвячена сторіччю завершення Першої світової війни.

Ще напередодні візиту П. Порошенка в Париж експерти наголошували, що прориву в переговорному процесі не буде. «Ніякої кульмінації, ніяких конкретних рішень не буде. Порошенко, безумовно, вестиме розмову з усіма учасниками переговорів. Зустріч з Путіним – під питанням. Особистої зустрічі Порошенка з Путіним не буде, про це вже повідомлялося. Інша річ, що, можливо, Меркель спробує хоча б неформально організувати зустріч лідерів нормандського формату», – заявив політолог В. Фесенко (URL: https://zik.ua/news/2018/11/11/putin_u_paryzhi_ne_robityme_podarunkiv_poroshenku_ekspert_1445549. 2019. 11.11).

На думку експертів, П. Порошенко зробив усе, що міг, адже за досвідом подібних самітів він завжди використовує подібні саміти, навіть якщо вони неформальні. Оскільки зібралися лідери багатьох країн, П. Порошенко за традицією намагався максимально використати такі саміти для того, щоб зустрітися з колегами з різних країн. Зустріч з В. Путіним не

планувалася, адже П. Порошенко для нього небажаний кандидат. Він чекає, що з'явиться хтось новий, з ким він, можливо, домовлятиметься.

Натомість канцлер Німеччини в цьому плані, як ніхто, розуміє проблему, тому боротиметься за збереження переговорного процесу. Головна тема для переговорів – це миротворча місія ООН на Донбасі. Це питання важливе як для України, так і для інших учасників формату. Навіть для Москви, яка критично поводить себе, навіть зробила свою позицію в цьому питанні більш жорсткою останнім часом.

Отже, тема Донбасу залишається актуальною й навіть коротка зустріч політичних лідерів на святкуванні сторіччя закінчення Першої світової війни та обмін думками, як рухатися далі в питанні Донбасу і як вибудовувати подальші двосторонні відносини між країнами, це вже успіх.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підсумки візиту Президента України П. Порошенка до Фінляндії

Президент України П. Порошенко 7–8 листопада перебував з робочим візитом у Фінляндській Республіці, куди він прибув на запрошення президента Європейської народної партії (далі – ЄНП) Ж. Доля для участі в Конгресі та розширеному саміті ЄНП. У рамках візиту глава Української держави зустрівся з президентом Фінляндії С. Ніїністо, президентом Європейської ради Д. Туском, президентом Єврокомісії Ж.-К. Юнкером, віце-президентом Єврокомісії В. Домбровскісом, прем'єр-міністром Хорватії А. Пленковичем та іншими лідерами інституцій і держав-членів Європейського Союзу, які входять до політичної родини Європейської народної партії.

Під час зустрічі Президента України П. Порошенка з президентом Фінляндії С. Ніїністо співрозмовники відзначили високу динаміку двостороннього політичного діалогу. П. Порошенко наголосив на готовності України продовжувати зміцнення двостороннього співробітництва, зокрема в торгівлі. У цьому контексті відзначено важливість майбутнього візиту президента Фінляндської Республіки до України ([URL: https://ukr.segodnya.ua/ukraine/itogi-vizita-poroshenko-v-finlyandii-vse-chto-nuzhno-znat-1187025.html](https://ukr.segodnya.ua/ukraine/itogi-vizita-poroshenko-v-finlyandii-vse-chto-nuzhno-znat-1187025.html)).

Президент С. Ніїністо запевнив, що Фінляндія й надалі підтримуватиме Україну в боротьбі за відновлення суверенітету та територіальної цілісності, у тому числі шляхом підтримки реформ у нашій державі. П. Порошенко подякував за відчутну допомогу Фінляндії в подоланні гуманітарних наслідків російської агресії на Донбасі.

Керівники двох країн обговорили подальші кроки для звільнення українських політичних в'язнів у Росії. Президент України подякував фінському колезі за його особисту активну позицію у цьому питанні.

Виступаючи на саміті Європейської народної партії в Гельсінкі, П. Порошенко висловив вдячність керівництву ЄНП за запрошення взяти участь у конгресі та виступити на розширеному саміті партії для ознайомлення європейських лідерів із ситуацією в Україні в контексті наближення президентських виборів і російської агресії, що триває. Президент України закликав посилити санкції проти РФ і засудити «вибори» на Донбасі. «Україна є форпостом у протидії головному виклику європейській безпеці та стабільності – російській гібридній агресії», – заявив глава держави.

Європейські лідери були поінформовані про напружену ситуацію на Донбасі, мілітаризацію, що триває, і порушення прав людини в окупованому Росією Криму, а також нагнітанні напруженості в акваторії Азовського моря та Керченської протоки. Важливий акцент було зроблено на необхідності збільшення міжнародного тиску на російську сторону з метою звільнення українських політичних в'язнів.

Президент зазначив, що 2019 р. стане визначальним і для України, і для ЄС. Одним з пріоритетних завдань стане спільна відповідь на втручання Росії у виборчі процеси. «Якщо Кремлю вдасться втрутитись у вибори в Україні, то цей успіх розв'яже Росії руки для втручання у вибори в ЄС у травні наступного року», – підкреслив П. Порошенко.

Президент України також провів особисту зустріч з президентом Європейської народної партії Д. Додем, який підтвердив незмінну підтримку України на шляху зближення з Європейським Союзом, впровадження реформ і відсічі російської агресії. Співрозмовники скоординували підходи до посилення політичного та санкційного тиску на Росію у зв'язку із запланованим проведенням незаконних виборів на окупованих територіях Донбасу, «повзучою анексією» Росією Чорного й Азовського морів, а також масовими порушеннями прав людини Росією на Донбасі та в Криму. У контексті наближення виборів в Україні та Європейському Союзі у 2019 р. лідери домовилися спільно протидіяти російському втручання у виборчі процеси.

У Гельсінкі лідер Української держави провів також офіційні зустрічі з високопоставленими єврочиновниками. Зокрема, під час зустрічі з президентом Єврокомісії Ж.-К. Юнкером П. Порошенко скоординував позиції щодо прискорення процедур, пов'язаних з наданням Україні макрофінансової допомоги в 1 млрд євро, за виділення якої протягом 2,5 року 13 червня проголосував Європарламент, а 26 червня це рішення ухвалила Рада ЄС. У заяві Європарламенту ішлося, що для отримання грошей Україна має ухвалити жорсткі антикорупційні заходи, зокрема створити антикорупційний суд, а також «продемонструвати повагу до демократичних механізмів» (URL: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-proviv-zustrich-z-prezidentom-yevrokomisiyi-50906>).

Під час зустрічі П. Порошенка з віце-президентом Європейської комісії з питань євро та соціального діалогу, фінансової стабільності, фінансових

послуг та Союзу ринків капіталу В. Домбровскісом ішлося про стан реалізації Меморандуму про взаєморозуміння й Кредитної угоди між Україною та Європейським Союзом щодо Четвертої програми макрофінансової допомоги Україні в обсязі 1 млрд євро. Було відзначено, що Україна максимально швидко реалізує взяті на себе зобов'язання в рамках згаданих угод, і на сьогодні завершується виконання всіх шести умов для отримання першого траншу допомоги (500 млн євро) й очікується позитивна оцінка Європейської комісії. Віце-президент Єврокомісії запевнив у продовженні всебічної підтримки України з боку Європейського Союзу на шляху успішних реформ та імплементації Угоди про асоціацію.

Президент України також провів зустріч з прем'єр-міністром Хорватії А. Пленковичем. Співрозмовники обмінялися думками з актуальних питань двосторонніх відносин і взаємодії в міжнародних організаціях. Було наголошено на важливості консолідації міжнародних зусиль для відновлення територіальної цілісності України та протидії подальшій агресії РФ, розширенню її військової присутності в акваторії Азовського моря й Керченської протоки, у тому числі шляхом посилення санкцій. Лідери відзначили важливість підвищення координації зусиль для нейтралізації російського втручання у виборчі процеси в Україні та ЄС у 2019 р.

П. Порошенко та А. Пленкович висловили задоволення збереженням високої динаміки розвитку двостороннього політичного діалогу. Відзначено відновлення роботи Спільної українсько-хорватської міжурядової комісії з питань економічного співробітництва, а також практичну діяльність робочої групи з вивчення унікального досвіду Хорватії в мирній реінтеграції тимчасово окупованих територій, останнє засідання якої відбулося в Києві 25 жовтня 2018 р. Під час зустрічі було також обговорено перспективи розвитку співпраці у сфері енергетики для зміцнення енергетичної безпеки Європи.

Під час робочого візиту до Фінляндії Президент України зустрівся також з предстоятелем Фінляндської православної церкви Левом. На зустрічі архієпископ зазначив, що українці мають право створити власну православну церкву і висловив цілковиту підтримку цього процесу. Зі свого боку, П. Порошенко подякував предстоятелю за вітання автокефалії Української православної церкви. Співрозмовники також обговорили підготовку до отримання томосу Православною церквою в Україні (URL: <https://www.5.ua/polityka/poroshenko-zustrivsia-z-prezydentom-finliandii-ta-predstoiatelem-mistsevoi-tserkvy-180805.html>).

У рамках другого дня візиту до Гельсінкі Президент України П. Порошенко зустрівся з президентом Європейської ради Д. Туском. Глава держави подякував Д. Туску за сильні меседжі на захист України проти російської агресії. Президент Європейської ради відзначив зусилля Президента України з упровадження реформ і привітав досягнення важливої домовленості з Міжнародним валютним фондом, що сприятиме макроекономічній стабілізації в Україні.

У контексті підготовки до виборів в Україні та Європейському Союзу у 2019 р. П. Порошенко й Д. Туск визнали необхідність посилення координації зусиль України і ЄС у протидії зовнішньому втручанням з боку Росії шляхом кібератак, дезінформації та підривної діяльності.

Під час спілкування з журналістами в Гельсінкі за результатами візиту Президент П. Порошенко повідомив, що закликав європейських лідерів зберегти санкції проти країни-агресора Росії через невиконання нею Мінських домовленостей і відсутність з її боку кроків, які б сприяли встановленню миру в Україні. «Я закликав лідерів Європи обов'язково мобілізуватися, забезпечити єдність і продовжити санкції проти Російської Федерації у зв'язку з відсутністю будь-якого прогресу щодо імплементації Мінських домовленостей, забезпечення режиму твердого припинення вогню і виведення російських військ та російської артилерії з української території, забезпечити прогрес у частині звільнення заручників, які незаконно утримуються на окупованих територіях у тюрмах Росії і на території окупованого Криму, – повідомив глава держави. – І я відчув потужну і повну підтримку України з боку Європейського Союзу». Він також зазначив, що взяв участь у роботі XXV Конгресу Європейської народної партії. За його словами, основною темою спілкування його учасників було питання миру: «Позиція була абсолютно одна: як нам зберегти мир, як нам забезпечити єдність Європейського Союзу».

П. Порошенко розповів також про результати зустрічей під час робочого візиту до Фінляндії. «Дуже цікава зустріч була з предстоятелем Фінської православної церкви митрополитом Левом, який висловив повну підтримку процесу створення автокефальної церкви. І ви бачите, що процес підтримки рішення Вселенського патріарха про надання Україні томосу про автокефалію, про надання грамоти про створення нарешті незалежної української церкви від Москви має зараз ширитись і має все більше й більше схвалення в різних куточках світу», – розповів глава держави.

Президент також нагадав про зустріч з президентом Фінляндії С. Нініньо та подякував фінській стороні за гостинність і підтримку: «Вона зараз нам дуже потрібна».

Основними питаннями, які обговорювалися під час роботи саміту та Конгресу Європейської народної партії, за словами П. Порошенка, були питання збереження миру і єдності Євросоюзу, підтримки в цьому контексті України у її боротьбі з агресором. «Ми дуже ретельно обговорювали майбутнє Європи: яким має бути майбутнє Європи наступні п'ять років. Які виклики стоять перед Європою: виклики у сфері безпеки, у сфері встановлення миру, протидії загрозам, у сфері розвитку Європи. І дуже важливо, що Україна брала активну участь у цьому обговоренні, і я відчув дуже потужну підтримку європейських лідерів. І сьогодні вона була продемонстрована і під час конгресу», – сказав глава держави в заяві після завершення роботи конгресу.

Він наголосив, що всі учасники засідань висловлювали єдину позицію щодо ситуації в регіоні. «Позиція була абсолютно одна: як нам зберегти мир, як нам забезпечити єдність Європейського Союзу», – сказав Президент.

П. Порошенко зазначив, що ці засідання Європейської народної партії яскраво спростували будь-які твердження про нібито втому від України чи втрату нею підтримки Європи. «З точністю до навпаки. У виступах ви чули президента Європейської ради Д. Туска, який чітко наголосив, що той, хто не засуджує Путіна за його агресію проти України, той, хто не допомагає Україні, не може вважатися європейцем, справжнім членом Європейської народної партії, і ви бачили реакцію залу, який оплесками вітав стоячи цей заклик великого друга Україна Туска», – підкреслив Президент.

Глава держави зазначив, що, користуючись нагодою, запросив лідерів Євросоюзу, включно з Д. Туском, відвідати Україну. «Запрошення було люб'язно прийняте, і Туск відвідає на початку наступного року. Буде дуже активний діалог, особливо напередодні саміту Євросоюзу, де буде вирішуватися питання про продовження санкцій, – сказав П. Порошенко. – Ми сьогодні маємо велику увагу Європи, велику допомогу Європи. Ми – разом. Я думаю, що це дуже позитивний сигнал, який сьогодні отримала Україна».

Отже, під час робочого візиту до Фінляндії Президент України вкотре порушив питання подальшої підтримки України з боку європейських партнерів у впровадженні реформ і відсічі російській агресії, зокрема через забезпечення санкційної політики, узяв участь у обговоренні нагальних викликів у сфері протидії загрозам та розвитку Європи. Користуючись нагодою, П. Порошенко закликав європейських лідерів мобілізуватися та продовжити санкції проти Росії, отримавши у відповідь запевнення в подальшій підтримці України в боротьбі за відновлення суверенітету й територіальної цілісності та впровадженні реформ у нашій державі.

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

64 Парламентська асамблея НАТО: основні рішення та результати

Із 17 по 19 листопада в Галіфаксі (Канада) відбулася 64 сесія Парламентської асамблеї НАТО (далі – ПА НАТО).

Заснована в 1955 р. ПА НАТО об'єднує членів парламентів з усіх країн-членів НАТО та деяких парламентів асоційованих країн. Асамблея являє собою форум для обговорення широкого спектра питань безпеки, політичних та економічних питань і є зв'язком НАТО з національними парламентами та, відповідно, з громадянами в трансатлантичному регіоні.

Українське питання також знайшло своє відображення в рамках асамблеї. Українська делегація на засіданні Комітету з питань оборони й безпеки Парламентської асамблеї НАТО наполягла на внесенні до проекту

резолуції правки про подальше посилення присутності Альянсу в Балтії, Польщі та Чорному морі.

У Парламентській асамблеї НАТО схвалили кілька важливих проектів резолюцій і звітів, що мають стосунок і до України. Так, зокрема, Комітет з питань оборони та безпеки ПА НАТО пропонує закликати зменшити газову й нафтову залежність країн Європи від Росії у зв'язку з будівництвом Росією «Північного потоку-2». Про це йдеться в схваленому комітетом проекті резолюції ПА НАТО «Енергетична безпека: стратегічний виклик для Альянсу». «Асамблея закликає відповідно інвестувати у відновлювані джерела енергії та інші сфери енергетики, що надають часткову альтернативу російському газу й нафті», – йдеться в проекті документа.

Також на засіданні комітету ПА НАТО закликали «визначити потенційно вигідні та безпечні інфраструктурні проекти», що дадуть змогу збільшити постачання нафти й газу з Кавказу та Центральної Азії до Європи.

Окремо учасники асамблеї звернули увагу на необхідність створення системи захисту від кібератак, зокрема й на енергетичну інфраструктуру.

Голова постійної української делегації в Парламентській асамблеї НАТО, народний депутат І. Фріз повідомила, що українська делегація на засіданні ПА НАТО пропонуватиме поправки до доповідей і резолюцій асамблеї, зокрема щодо ситуації в окупованому Криму, на Сході України, щодо загрозованої ситуації в Азовському морі.

Вона також звернула увагу на те, що окремим напрямом буде обговорення питання використання В. Путіним ЧВК Вагнера на Сході України та застосування у зв'язку з цим демократичними державами механізмів протидії.

На Комітеті з питань оборони та безпеки НАТО члени української делегації А. Левус і Ю. Береза представили та захистили внесену українською делегацією правку в проект резолюції «Посилення сил стримування НАТО на Сході» щодо посилення подальшої присутності НАТО в Балтії, Польщі та Чорному морі. «Щодо Криму в цьому проекті резолюції зазначається: виділити необхідні ресурси для послаблення російських систем А2/AD (“засобів заборони доступу”, до яких належить ряд нових російських ракетних озброєнь. – Прим. авт.), які розташовані біля країн Балтії у Калінінграді та в Чорноморському регіоні в Криму, за допомогою таких засобів, як придбання передових винищувальних реактивних літаків, систем перешкод і ракетних систем високої точності», – написала І. Фріз на своїй сторінці у Facebook.

Крім того, проект резолюції «Протидія гібридним загрозам Росії», який ухвалив одногосно Комітет з питань громадянського виміру безпеки ПА НАТО за доповіддю лорда Джоуплінга, містить абзац, внесений Україною. «Засуджуючи незаконне будівництво Керченського мосту Росією, а також політику Росії щодо вибіркової відмови в доступі та безпідставної затримки українських та міжнародних суден в Азовському морі, глибоко занепокоєні новими загрозами безпеці, економіці та екології в цьому регіоні», –

ззначається в цьому параграфі проекту (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29607319.html>. 2018. 18.11).

Новим президентом Парламентської асамблеї НАТО стала член британського парламенту М. Мун. Про це йдеться в повідомленні на сайті організації. Її кандидатуру було схвалено під час 64 пленарної сесії ПА НАТО в Канаді. М. Мун стала першою жінкою, яка очолила асамблею за всю історію її існування. Термін її повноважень становитиме два роки.

Під час своєї промови М. Мун підкреслила необхідність для союзників по НАТО виконувати свої зобов'язання щодо витрат на оборону та підкреслила свою прихильність до прагнень партнерів по альянсу в галузі оборони, молодіжного лідерства, миру й безпеки. «Ми усі знаємо, що живемо в період великих змін, і я вважаю, що це час змін і для асамблеї. Це не час для бізнесу, як зазвичай», – підкреслила вона. Але водночас вона наполягала, що це не стане «випадком, коли все змінила жінка. Ми всі повинні працювати разом в унісон, із спільним відчуттям спільної мети, розвивати нові способи співпраці, які дадуть асамблеї змогу продовжувати рости та зробити так, щоб її голос було почуто» (URL: <https://mind.ua/news/20190782-parlamentska-asambleya-nato-otrimala-novogo-prezidenta>. 2018. 20.11).

Як повідомила віце-спікер українського парламенту І. Геращенко, Україна виборола право проведення весняної сесії Парламентської асамблеї Північноатлантичного альянсу в Києві у 2020 р. Про цю зустріч домовилися під час візиту до Києва новообраного віце-президента ПА НАТО Р. Юкнявічене. «Уже зараз працюємо разом над підготовкою цього важливого для нас заходу. ВР багато робить для адаптації законодавства до стандартів Альянсу. Прийняли ключовий закон про національну безпеку України, у якому, серед іншого, зафіксовано, що міністр оборони має бути цивільною особою», – написала І. Геращенко.

Р. Юкнявічене у свою чергу висловила глибоке розуміння поточної ситуації в Україні. Вона також зазначила, що питання України залишається пріоритетним на порядку денному ПА НАТО. Крім, того вона відзначила важливість внесених до Конституції України змін, які закріплять євроатлантичні прагнення держави (URL: https://24tv.ua/v_ukrayini_vidbudetsya_parlamentska_asambleya_nato_vidomata_n1048127. 2018. 18.11).

Треба зазначити, що, крім того, Парламентська асамблея НАТО закликала РФ визнати відповідальність за збиття МН17. Про це йдеться в резолюції. Водночас напередодні оприлюднили доповідь про протидію гібридним загрозам РФ. Вона стане основою для майбутньої резолюції асамблеї. У документі, зокрема, йдеться і про важливість надання томосу Україні. Автор пов'язує хакерські атаки, які здійснили росіяни на Вселенський патріархат, саме зі створенням в Україні єдиної помісної церкви, на яку вже не матиме впливу Московський патріархат.

Водночас варто зазначити, що в резолюції врахують правки української сторони. Зокрема, щодо ситуації в Азовському морі, де Росія, у супереч

міжнародним документам, затримує кораблі. На думку української сторони, це – черговий факт дестабілізації ситуації в регіоні, втручання у свободу судноплавства на території Української держави. Проти доповіді виступила лише делегація Сербії. Решта представників її підтримали (URL: <https://www.5.ua/polityka/parlamentskii-asamblei-nato-zaklykala-rosiiu-vyznaty-vidpovidalnist-za-zbytta-mn17-podrobytsi-181377.html>. 2018. 18.11).

Голова українського МЗС П. Клімкін під час проведення 64 Парламентської асамблеї НАТО озвучив декілька тез, які характеризують відносини Україна – НАТО на сьогодні.

Так, зокрема, П. Клімкін заявив, що Росія програла війну, тому що втратила Україну в контексті будь-якої співпраці. «Путін дозволив провести повну заміну українського суспільства», – заявив міністр закордонних справ України під час конференції.

Про поразку В. Путіна свідчить зростаюча кількість українців, які хочуть вступити в НАТО. «До війни, п'ять років тому, лише 19 % українців хотіли, щоб ми вступили в НАТО. Тепер їх 55 %. Це дуже стійкий показник, – зазначає глава МЗС. – Успішна Україна – загроза для Росії. Путін із самого початку хотів розколоти навпіл Україну. Це була його ідея “російського світу” і “Новоросії”, мати половину України як російську колонію і частину – як російський протекторат. Тепер він має анексований Крим, частину Донбасу, але вся Україна, вільна і демократична, не під російським контролем. У цьому плані він точно вже програв» (URL: <https://www.5.ua/polityka/klimkin-na-konferentsii-v-kanadi-putin-prohrav-viinu-v-ukraini-181374.html>. 2018. 18.11).

Серед важливих результатів ПА НАТО треба назвати те, що члени української та канадської делегацій у Парламентській асамблеї НАТО погоджували напрями майбутньої співпраці. Про це після зустрічі з канадськими колегами повідомила голова постійної делегації України в ПА НАТО І. Фриз. «Українська та канадська делегації визначили напрями співпраці, зокрема вірогідне відкриття в Україні при канадській підтримці офісу у справах жінок, світу і безпеки, проте поки що це тільки проект. Обговорили підтримку не лише в рамках ПА НАТО, але і парламентської діяльності в цілому», – повідомила вона.

За її словами, Україна призвала Канаду розширити введені проти Росії санкції. «Ми обговорили питання миротворчої місії і розширення переліку тих, хто підпадає під дію санкцій. У Канаді набув чинності відповідний закон, і ми просили за прикладом списку Магнітського розширювати цей формат, щоб мати можливість ефективніше стримувати РФ», – відмітила депутат.

І. Фриз додала, що голова постійної делегації Канади в ПА НАТО Б. Вжесневський виразив підтримку українським ініціативам. «Б. Вжесневський узагалі є дуже ефективним адвокатом України. Особливо добре я відчуваю це саме на ПА НАТО, адже делегація Канади і Борис безпосередньо допомагають нам. Вжесневський є своєрідним ментором нашої делегації», –

зазначила вона (URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/ukraina-i-kanada-soglosovali-sotrudnichestvo-v-pa-347910>. 2018. 18.11).

Отже, рішення 64 Парламентської асамблеї НАТО засвідчили підтримку країнами НАТО України. Було прийнято ряд рішень, що стосувалися позицій країн НАТО стосовно гібридної агресії РФ на Сході України, протидії судноплавству з боку Росії на Азовському морі, щодо «виборів» на Донбасі. Окремими рішеннями на двосторонньому рівні були визначені нові орієнтири співпраці Канади та України. Наразі складно судити про стан реалізації цих рішень, однак безсумнівним є вектор співпраці НАТО та України, постійне зближення позицій і створення підґрунтя для вступу України до НАТО.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Итоги промежуточных выборов в США в оценках СМИ

Итоги промежуточных выборов в США и их последствия для американской политической и экономической системы продолжают оставаться в фокусе внимания наблюдателей. В медиа-сфере, экспертной и политической среде, обсуждается вопрос, как эти итоги отразятся на ходе и перспективах мировых политических процессов, а отечественные эксперты дискутируют об их влиянии на ситуацию в Украине.

Напомним, в ходе промежуточных выборов избирается треть сената, верхней палаты (35 из 100 сенаторов), полный состав нижней палаты представителей (435 конгрессменов), губернаторы, члены законодательных собраний штатов, судьи, советы школьных округов.

По итогам состоявшегося 6 ноября голосования, представители Демократической партии получили большинство в Палате представителей – нижней палате Конгресса США, что произошло впервые за последние восемь лет.

Республиканская партия, потеряв большинство в Палате представителей, тем не менее, сохранила контроль в сенате, а также одержала победу в борьбе за должности губернаторов, получив 27 губернаторских постов из 50.

Из 435 кресел в Палате представителей демократы заняли 223 места, а депутаты от Республиканской партии – 197. Кроме того, Демократическая партия одержала победу в 26 штатах, в которых ранее лидировали республиканцы.

Количество мест, занятых демократами в Палате представителей, позволит им сформировать большинство в нижней палате, которую до выборов контролировали республиканцы, имея 235 мест (необходимый минимум для формирования большинства – 218 мест).

В то же время в верхней палате Конгресса США (сенате) большинство и в дальнейшем сохранится за представителями Республиканской партии,

которым удалось сохранить под своим контролем, по меньшей мере, 51 место. Демократы смогли получить в сенате 46 мест из 100. Еще два места заняли так называемые независимые кандидаты, один из которых – кандидат на президентских выборах 2016 г. Б. Сандерс.

По словам лидера фракции Демократической партии Н. Пелоси, результаты выборов помогут восстановить конституционную систему сдержек и противовесов в отношении администрации Д. Трампа и заставят Конгресс «работать для людей».

Характерно, что накануне промежуточных выборов социологи фиксировали стабильно высокие рейтинги Республиканской партии. По данным ряда социологических исследований, в сентябре 2018 г. уровень поддержки республиканцев составлял около 45 %, что гораздо выше, чем еще 10 лет назад, когда пост президента занимал Д. Буш-младший (39 %).

Эксперты считают, что республиканцы могли бы сохранить большинство не только в сенате, но и в Палате представителей, но этому помешал ряд обстоятельств и инициатив администрации Д. Трампа, не получивших широкой общественной поддержки.

Это касается, в частности, медицинской реформы, которую пытался провести действующий президент, вместо внедренной его предшественником Obamacare, которую критиковали многие американцы. Большинство конгрессменов от обеих партий не поддержали вариант медицинской реформы Д. Трампа (Trumpcare) в качестве альтернативы Obamacare. Н. Пелоси уже заявила о том, что демократы будут использовать большинство в Палате представителей, чтобы не допустить замены Obamacare на Trumpcare. По ее мнению, вариант медицинской реформы, предлагаемый Д. Трампом, представляет опасность, поскольку приведет к росту цен на медицинские услуги.

Не нашла широкой общественной поддержки и инициативы Д. Трампа по ужесточению миграционного режима, в частности отказ принимать беженцев из мусульманских стран, разлучение детей и родителей при задержании нелегальных мигрантов, а также идея строительства заградительной стены на американо-мексиканской границе. Критику миграционной политики Д. Трампа представители Демократической партии сделали одной из ключевых тем своей предвыборной кампании.

Негативно сказались на уровне поддержки Республиканской партии также многочисленные сексуальные скандалы 2000-х годов, в которых фигурировало имя Д. Трампа. Обозреватели отмечают, что американский президент часто позволял себе уничижительные высказывания в адрес женщин, критиковавших его, и, возможно, по этой причине в этой среде наблюдался рост политической активности, особенно среди демократов. По итогам промежуточных выборов, количество женщин в Палате представителей увеличилось с 84 до 94. В целом в Палату представителей от Демократической партии баллотировалось 200 кандидатов-женщин. Также женщины принимали участие и в губернаторских выборах в 17 штатах.

Наблюдатели отмечают, что контроль над сенатом даст некоторую свободу Д. Трампу в назначении чиновников исполнительной власти. Более того, даже потеря большинства в Палате представителей может укрепить его позиции в Республиканской партии, поскольку многие победившие кандидаты ассоциируются лично с ним. Возможным лидером оппозиции Д. Трампу внутри Республиканской партии эксперты называют сенатора от штата Юта М. Ромни, который в 2012 г. выдвигался на пост президента. Но, некоторые наблюдатели прогнозируют, что критика в адрес действующего президента со стороны республиканцев станет менее острой, поскольку укрепление позиций демократов потребует от республиканцев большего единства и сплоченности.

Обозреватели подчеркивают, что демократическое большинство в Палате представителей способно запустить процедуру импичмента Д. Трампа, но без поддержки сенаторов завершить ее отстранением президента будет невозможно, поэтому, как заявила в день выборов Н. Пелоси, на ближайший год импичмент в повестку дня демократов не входит.

Ситуация, при которой ни демократы, ни республиканцы не имеют полного контроля над законодательной и исполнительной ветвями власти США, выгодна инвесторам, отмечают СМИ, поскольку снижает риск резких шагов, которые могли бы существенно нарушить баланс, сложившийся в экономике страны.

Что касается перспектив изменений во внешней политике США, то, как отмечают наблюдатели, представители Демократической партии имеют разногласия с администрацией Д. Трампа по большинству ключевых внешнеполитических вопросов, кроме политики в отношении Китая. Поэтому окончание торговой войны с этой страной вряд ли произойдет в ближайшее время, хотя новый состав Палаты представителей постарается ослабить ее в отношении других стран, прежде всего европейских.

Кроме того, поскольку демократы придерживаются более жесткой позиции в отношении России, Саудовской Аравии и Северной Кореи, но не поддерживают выход США из ядерной сделки с Ираном, эти вопросы могут стать предметом торга между сторонами.

Также, полагают эксперты, демократы будут настаивать на более тщательном расследовании возможного российского вмешательства в президентские выборы 2016 г. и постараются использовать открывшиеся факты для того, чтобы усилить давление на Россию, в том числе путем санкций.

Напомним, что с начала своего правления Д. Трамп подвергает сомнению информацию спецслужб о вмешательстве России в президентские выборы 2016 г. Спецпрокурор Р. Мюллер взял паузу в расследовании этого вмешательства России и заявлял о намерении вернуться к нему после промежуточных выборов. Конгрессмен-демократ А. Шифф в свою очередь заявлял, что демократы будут внимательно наблюдать за расследованием Р. Мюллера. При этом лидер демократов Н. Пелоси заявила, что не станет

предлагать начать процедуру импичмента Д. Трампа, даже если его связи с Россией будут доказаны, поскольку для этого требуется совместное решение Демократической и Республиканской партий.

Наблюдатели прогнозируют, что, вероятно, демократы выступят с предложением отменить высокие пошлины на сталь и алюминий, которые США ввели в отношении производителей из Китая, Турции и РФ. Также демократы могут попытаться возобновить участие США в международных инициативах, приостановленное Д. Трампом, – преференциальном соглашении Транстихоокеанского сотрудничества и Парижском соглашении о защите климата. Не исключено, что демократы захотят вернуться к переговорам с Евросоюзом о создании зоны свободной торговли. Также палата представителей может поднять вопрос о возвращении США в ядерную сделку с Ираном, а также об отмене санкций против Исламской Республики.

Как утверждает сенатор-демократ Б. Менендес, выход США из Совместного всеобъемлющего плана действий по ядерной программе Ирана повышает угрозу для безопасности страны и создает проблемные отношения с партнерами из ЕС, которые в большинстве поддерживают ядерную сделку. Демократы допускают, что выход США из ядерной сделки увеличивает вероятность создания Ираном ядерного оружия.

Что касается Украины, то, как утверждают эксперты, у демократов и республиканцев нет различий в позициях по этому вопросу. Обе партии поддерживают продление антироссийских санкций до тех пор, пока РФ не выполнит Минские соглашения и не вернет аннексированный Крым под контроль Украины. В 2017 г. республиканцы и демократы совместно разработали законодательные нормы, запрещающие американскому президенту отменять санкции в отношении России. Большинство наблюдателей не сомневаются, что республиканцы и демократы продолжают оказывать давление на РФ.

В том, что смягчения антироссийских санкций после получения демократами большинства в Палате представителей не произойдет, уверены и российские эксперты. По мнению ведущего эксперта Центра актуальной политики В. Олевича, независимо от того, кто победил, а кто проиграл на выборах в США, «антироссийский курс» сохранится. Директор Центра политологических исследований Финансового университета при правительстве РФ П. Савелин уверен, что если бы республиканцы потеряли большинство в сенате, то Д. Трамп ужесточил бы позицию по отношению к России под угрозой импичмента.

В то же время, считают наблюдатели, противоречия по внутриполитическим вопросам, включая медицинскую реформу, могут в некоторой степени отвлечь внимание американских законодателей от проблемы агрессии РФ в Украине. «Кажется, что локальное поражение Республиканской партии на выборах в Конгресс США было бы на руку

Украинскому государству, потому что изменение большинства в Конгрессе сильно бы сдерживало процесс сближения Д. Трампа и В. Путина.

США были и остаются одним из наибольших сторонников независимости Украины и ее территориальной целостности. Эта мысль разделяется абсолютным большинством членов Конгресса США, представителями как “республиканского” большинства, так и “демократического” меньшинства. Однако, скорее всего, сам действующий президент США подписывает новые “пакеты” санкций по отношению к России с большой неохотой и делает это только потому, что функция подписания является чисто технической», – комментирует эту проблему украинский эксперт доктор экономических наук, профессор С. Колодий (URL: <https://ua.news/ru/promizhni-vybory-u-ssha-prognoz-i-vplyv-na-ukrayinu>).

Как считает российский политолог В. Корнилов, «для Трампа Украина не является приоритетом. Но при этом он понимает, что это один из козырей, одна из гирек, лежащая на весах переговоров. Поэтому, конечно, украинский вопрос будет упоминаться, но для Трампа он далеко не приоритетный. Для него приоритетами будут отношения с Ираном, корейский вопрос, вопросы, связанные с различными международными договорами по ракетам, в частности с тем, из которого Трамп грозит выйти. И, конечно же, Сирия. Украина, еще раз говорю, не будет самым последним вопросом, но уж точно далеко не первым» (URL: <https://ukraina.ru/exclusive/20181107/1021677613.html>).

«Как ни странно, но сложившаяся ситуация играет на руку нашему государству, – пишет “Европейская правда”. – В последние два года, когда у Трампа было “свое” большинство в обеих палатах Конгресса, депутаты-республиканцы привыкли игнорировать мнение своих оппонентов по ключевым вопросам. Но для нас было бы крайне нежелательно иметь поддержку лишь одной из двух партий-лидеров. Гарантию того, что Штаты будут сохранять санкционное и военное давление на Россию, дает только двухпартийная поддержка. Она позволяет потушить голоса тех, кто хотел бы восстановить дружбу с Москвой.

К счастью, украинский вопрос до сих пор оставался одним из немногих, где Конгресс – несмотря на растущую вражду республиканцев и демократов – голосовал совместно. А результаты выборов дают нам большую уверенность, что эта практика сохранится» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2018/11/7/7089075>).

«Промежуточные выборы в США показали, что тема Украины – это та тема, которая объединяет и оппозицию американскую, и власть американскую. И, так или иначе, подавляющее большинство американских политиков все равно будет нас поддерживать.

Другое дело, что мы должны также понимать, что Америка нас поддерживает не потому, что они там такие хорошие, а потому, что это в их интересах. ...Но не надо думать, что это может длиться вечно. Потому что на самом деле могут какие-то интересы измениться, что-то произойти в мире и

кто-то будет более интересным, чем Украина, с точки зрения поддержки Соединенных Штатов», – считает украинский политолог С. Таран (URL: <https://prm.ua/ru/tema-ukrainyi-obedinila-demokratov-i-respublikantsev-na-promezhutochnyih-vyiborah-v-ssha-ekspert>).

Украинский дипломат, Чрезвычайный и Полномочный Посол Украины, заместитель лидера движения «Справедливость» М. Лубкивский подчеркивает, что в оценке состоявшихся в США промежуточных выборов украинским властям стоит быть максимально осмотрительными и сохранить поддержку как Демократической партии, так и Республиканской. «Нам вместе со стратегическими партнерами, а прежде всего США, следует работать над усилением санкций против России для полного восстановления территориальной целостности и суверенитета Украины, ее возвращения к мирной жизни», – отмечает дипломат (URL: <https://www.segodnya.ua/politics/ukraina-dolzhna-otvetstvenno-sohranyat-dvuhpartiyuu-podderzhku-ssha-markiyana-lubkivskiy-1186583.html>).

В целом, констатируют эксперты, итоги промежуточных выборов в США, несомненно, отразятся не только на американской политической и экономической системе, но будут иметь влияние на всю геополитическую картину мира, послужив фактором изменений во внешней политике страны, что будет иметь последствия в том числе и для Украины.

Примітки на полях

Р. Жангожа, гл. науч. сотр. ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»

Синцзян-Уйгурский автономный район (Восточный Туркестан) – политические коллизии

В последнее время международные СМИ и независимые политики высказывают острую озабоченность событиями в Синцзян-Уйгурском автономном районе Китайской Народной Республики. Некоторые из них склонны оценивать отношение к коренным народам Восточного Туркестана как геноцид. Между тем, информация об этом регионе для украинских СМИ и политических экспертов более чем скудна, и в силу этого обстоятельства отодвигает нас на периферию актуальных событий, вызывающих профессиональный интерес международного политического сообщества. С учетом данного обстоятельства нам представляется целесообразным, не вдаваясь излишне в детали происходящего, дать украинскому политическому сообществу краткое описание происходящих событий.

В этом регионе (как и в регионе Тибета, сопротивление коренного населения которого было жестко и окончательно подавлено еще в 50-тые годы прошлого столетия) издревле проживали различные этнические группы – уйгуры, казахи, татары, кыргызы, дунгане, монголы, таджики и др. Все эти этнические группы представлены относительно небольшим количеством – от

нескольких сотен тысяч до порядка 10–12 млн человек (уйгуры). Что в количественном соотношении с титульной нацией Китая – ханьцами – представляется незначительной величиной. Тем не менее, противостояние между этническими группами в регионе (большинство из которых представлено уйгурами) и ханьцами происходило и происходит в перманентном режиме, приводя к многочисленным человеческим жертвам.

Со второй половины XX ст. центральные власти Китая стали применять гибридные методы борьбы с сепаратизмом Восточного Туркестана. Наряду с жесткими карательными мерами против выступлений гражданского населения региона Пекин стал переселять в Восточный Туркестан этнических ханьцев из центральных регионов страны. В результате этих массовых акций сегодняшняя демографическая структура региона претерпела существенные изменения – количество этнических ханьцев в регионе практически сравнялось с количеством уйгуров (по официальным данным, их численность достигла порядка 12 млн).

В то же время следует отметить, что, говоря об уйгурах, мы имеем ввиду все этнические меньшинства Восточного Туркестана, вовлеченные в противостояние с этническими ханьцами – китайцами.

Восточный Туркестан – Синьцзян (в китайском обозначении региона) имеет стратегически важное значение для Китая, поскольку граничит с восемью странами – Монголией, Россией, Казахстаном, Кыргызстаном, Таджикистаном, Афганистаном, Пакистаном и Индией.

Уйгуры – это по преимуществу мусульманская группа этнических меньшинств, базирующаяся, главным образом, в западной части Китая, в Синьцзяне. Они имеют более общую культурную, этническую и даже генетическую общность с этносами в странах Центральной Азии, чем с китайцами-ханьцами. Их язык связан с узбекским (ферганский диалект), а также имеет сходство с казахским, кыргызским, алтайским и монгольским.

Ислам является важной частью их историко-культурной идентичности. Большинство из прихожан религиозных заведений практикуют умеренную форму суннитского ислама, в то время как некоторые из них являются последователями суфийских сект, распространенных в Центральной Азии и на Северном Кавказе.

В соответствии с переписью населения, прошедшей в Китае в 2010 г., общая численность уйгуров составляла чуть более 10 млн человек, что составляет менее 1 % от совокупной численности населения Китая. Тем не менее, уйгуры являются наиболее многочисленной этнической группой в автономной области Восточного Туркестана.

Как мы уже отмечали, до недавнего времени Синьцзян населяли в основном уйгуры, но организованное властями Китая массовое переселение этнических ханьцев в этот регион изменило соотношение и таким образом усилило напряженность и межэтническое противостояние между коренными этническими группами с титульной нацией – ханьцами.

Уйгуры, живущие за пределами Синьцзяна, как правило, являются торговцами, которые живут в городах, расположенных по древнему маршруту Великого шелкового пути. Еще приблизительно 400 тыс. уйгуров живут за пределами Китая. Причем большинство из них живет в центрально-азиатских государствах, граничащих с Синьцзяном, – Казахстане, Кыргызстане, Узбекистане и Таджикистане.

Кроме чрезвычайно выгодного геополитического расположения, Восточный Туркестан богат природными ресурсами (в частности, углеводородным сырьем). Его экономика в значительной степени связана с сельским хозяйством и торговлей. По этим причинам Восточный Туркестан был частью ожесточенной борьбы за власть в течение последнего тысячелетия. Случались в его истории и периоды ситуативной независимости, правда, длившейся незначительные периоды времени.

То, что сегодня известно как Синьцзян, попало под китайское правление лишь в XVIII ст. В 1940 г. регион пережил непродолжительный период политической чересполосицы и непродолжительной независимости, который в советской геополитической терминологии обозначался как «особый район Китая». После победы китайских коммунистов в борьбе с Ч. Кайши в 1949 г. при военной и политической поддержке Советского Союза Китай восстановил контроль над Восточным Туркестаном.

В следствие более или менее целенаправленной политики руководства Китая за последние 70 лет Синьцзян пережил огромный демографический сдвиг. Если в 1945 г. уйгуры составляли 75 % населения региона, то сегодня их количество составляет порядка 45 %. Крупные государственные программы по развитию региона, которые, по сути, являлись масштабной акцией по изменению демографической структуры Синьцзяна, не только принесли промышленный прогресс региону, но и сделали его более чем привлекательным для переселенцев из центральных регионов Китая.

Этнические меньшинства Синьцзяна, в частности уйгуры, жалуются, что лучшие рабочие места отдают ханьцам, так как это негласно поощряется центральными властями и их ставленниками, что вызывает естественное недовольство по этническим признакам. Наряду с этим, ссылаясь на членство в региональной группе по безопасности (ШОС), Китай развернул значительное количество войск, дислоцированных в этом регионе.

Как утверждают международные эксперты со ссылкой на информацию, полученную от местных активистов, по мере демографических изменений китайское правительство постепенно сокращает возможности уйгуров заниматься предпринимательской и культурной деятельностью. Они также заявляют, что правительство налагает жесткие ограничения на религиозную конфессию – ислам, выдавая обычные мусульманские традиции как «экстремистские», тем самым стремясь ограничить их деятельность.

Независимые журналисты сообщили, что в последние годы местное правительство организовало публичные церемонии и сборы подписей, во время которых этнические меньшинства заявляют о своей лояльности к

Коммунистической партии Китая. Они также заявляют, что государство препятствует тому, чтобы уйгуры имели какие-либо контакты с другими тюркскими и мусульманскими народами за рубежом.

Напряженность между уйгурами, представляющими администрацию квазигосударственной институции автономного округа, и китайским правительством возросла в 1990-х годах, когда усилилась поддержка сепаратистских групп в Синьцзяне. Группы были вдохновлены развалом Советского Союза и появлением независимых мусульманских государств в Центральной Азии. Правительство Китая жестко подавило публичные демонстрации, а активисты были частично отправлены в трудовые лагеря, частично ушли в подполье.

Все эти события не оставались без внимания со стороны международного сообщества. Хотя, надо сказать, эти осуждения не выходили за грань протестов правозащитных организаций. Так, Китай был обвинен в усилении репрессий против национальных меньшинств, в частности и уйгуров, в разгар Олимпийских игр в Пекине в 2008 г., но в 2009 г. напряженность резко возросла. При этом в качестве оправдания жестокого подавления протестующих Пекин утверждал, что подавление сопротивления было необходимо, чтобы остановить насилие и распространение сепаратистских настроений.

Вторая волна напряженности пришла на 2016 г. и была связана с приходом в Синьцзян Ч. Цюаньгуо, нового секретаря партии, который и здесь придерживался той же жесткой политики, которую ранее использовал в Тибете. В текущем 2018 г. в столице региона Урумчи произошли беспорядки, а китайские официальные лица заявили, что около 200 человек были убиты, большинство из них этнические ханьцы – китайцы.

Международные правозащитные организации обвинили китайские власти в том, что они поместили миллион уйгуров и представителей национальных меньшинств региона в трудовые лагеря «на перевоспитание». В свое оправдание Пекин заявляет, что уйгуры не являются арестантами, а прикомандированы к «центрам профессионального образования» – в целях предотвращения распространения религиозного экстремизма и всплеска террористических актов, к которым они потенциально склонны.

Однако если рассматривать отмеченные нами примеры процессов сужения жизненного пространства для представителей этнических меньшинств региона, можно говорить о тенденции целенаправленного уничтожения властями их этнокультурной идентичности.

Ринок праці та розвиток економіки України

Ринок робочої сили є важливим складником будь-якої національної економіки. Взаємозв'язки між ними потужно впливають на їхній розвиток. Причому в Україні на нинішньому етапі її історії такий вплив набуває особливого значення, що обумовлено специфікою сучасного періоду розвитку вітчизняної економіки. Адже майже виключно з вітчизняного ринку праці українська економіка отримує потрібну їй за відповідними якісними та кількісними характеристиками робочу силу. І саме від якісних і кількісних характеристик наявної робочої сили значною мірою залежать можливості структурної трансформації української економіки. Причому працівники та члени їхніх родин є водночас і споживачами товарів та послуг. Величина їх попиту на пряму залежить від рівня оплати праці, що, у свою чергу, впливає на динаміку національної економіки. Саме в такому ключі спробуємо проаналізувати взаємозв'язок тенденцій розвитку ринку праці та економіки України в цілому.

Пропозиція робочої сили на ринку праці визначається насамперед чисельністю економічно активного населення, яке, у свою чергу, залежить від динаміки загальної чисельності населення в країні. Так, чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою Державної служби статистики (Держстату) України, на 1 вересня 2018 р. становила 42 234,0 тис. осіб. Упродовж січня – серпня 2018 р. чисельність населення зменшилася на 152,4 тис. осіб. При цьому в Україні залишається вельми значним перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих припадає 58 живонароджених. Загалом в Україні і загальна чисельність населення, і чисельність економічно активного населення протягом останніх десятиріч поступово скорочувалася, що й підтверджується даними держстатистики. Причому скорочення економічно активного населення та населення загалом в Україні відбувалося і до окупації Росією Криму й частини Донбасу, і після. Також треба наголосити, що Держстат України у зв'язку з окупацією Росією згаданих вище регіонів нашої держави відкоригувала відповідні статистичні дані по вітчизняному ринку праці, що представлені на її офіційному сайті. Зокрема, дані Держстату України за 2010–2014 рр. про економічно активне населення у віці 15–70 років в Україні наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і Севастополя, а за 2015–2017 рр. також і без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Так, якщо у 2010 р. загальна чисельність економічно активного населення у віці 15–70 років в Україні, згідно з цією звітністю, становила 20 894,1 тис. осіб, то у 2013 р. – 20 824,6 тис. осіб, у 2014 р. – 19 920,9 тис. осіб, у 2015 р. – 18 097,9 тис. осіб, а у 2017 р. – 17 854,4 тис. осіб.

Також українському ринку праці притаманні певні сезонні коливання зайнятості, яка дещо зростає у II–III кварталах щорічно. Такі сезонні коливання зайнятості обумовлені відповідним сезонним зростанням ділової активності в деяких галузях вітчизняної економіки, як, наприклад, сільське господарство, будівництво, туризм.

Отже, нинішній процес скорочення чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років в Україні є доволі усталеним і фактична окупація Росією згаданих вище регіонів України лише вплинула на його темпи, а не на наявність безпосередньо цього процесу як такого. Зокрема, саме у 2014–2015 рр., коли й здійснювалася окупація Росією частини української території, спостерігалось найбільше скорочення чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років на території, що є в юрисдикції влади України. Після того, як і раніше, зазначене скорочення триває, але усталено невисокими темпами. Хоча у віддаленій перспективі наслідки цього повільного скорочення чисельності економічно активного населення можуть виявитися вельми чутливими для української економіки.

При цьому треба зазначити, що російська агресія негативно вплинула саме на зайнятість населення України. Так, якщо у 2013 р. в Україні частка зайнятого населення у віці 15–70 років становила 60,2 %, а безробітних – 7,3 % від усього населення цієї вікової групи, то у 2015 р. – уже 56,7 і 9,1 %, а у 2017 р. – 56,1 і 9,5 % відповідно. Що ж стосується зайнятого населення України працездатного віку (тобто від 15 років і до досягнення пенсійного віку у відповідному році), то у 2013 р. в Україні частка зайнятого населення становила 67,3 %, а безробітних – 7,8 % від усього населення цієї вікової групи, у 2015 р. – 64,7 і 9,5 %, у 2017 р. – 64,5 і 9,9 % відповідно.

Тобто від початку російської агресії проти України зайнятість населення скоротилася більше, а безробіття зросло більше, ніж зменшилася частка економічно активного населення в нашій державі. Це, найімовірніше, пов'язано як з окупацією частини території України, так і з втратою певної кількості робочих місць на території України, що перебуває під юрисдикцією української влади, через необхідність адаптації української економіки й суспільства в цілому до життєдіяльності в умовах гібридної війни з Росією. Причому російська агресія більш негативно вплинула на зайнятість людей саме пенсійного віку, яким важче знайти нове робоче місце в разі втрати попереднього місця роботи.

Щоправда, не виключено, що останнім часом, завдяки поступовій адаптації української економіки до нових умов функціонування, ситуація із зайнятстю населення в Україні потроху поліпшується. Як, наприклад, наголошують фахівці Національного банку України, «з початку 2018 р. пропозиція робочої сили також зросла після довготривалого спаду, який тривав з другої половини 2013 р., зокрема збільшилося економічно активне та зайняте населення. Основними причинами цього була активізація пошуку роботи населенням через запроваджені зміни до пенсійного законодавства (зокрема, збільшення необхідного страхового стажу для призначення

трудових пенсій) і високі темпи зростання заробітних плат». У вересні 2018 р. у вітчизняній економіці тривало зростання кількості вакансій, зумовлене як економічним відновленням, так і складнощами із заповненням вільних вакансій через наявність диспропорцій між попитом та пропозицією робочої сили. За даними Державної служби зайнятості України, зростання кількості вакансій прискорилося [до 32,2 % рік до року (р/р) станом на 1 жовтня 2018 р.]. Попри це тривало скорочення кількості штатних працівників, що, крім диспропорцій на ринку праці, могло відображати подальший тиск з боку трудової міграції. Продовжили користуватися значним попитом, як і в попередні періоди, працівники робітничих спеціальностей та найпростіших професій (57,6 % усіх вакансій). Серед тенденцій вересня спостерігається відчутне прискорення зростання кількості вакансій у сфері інформації та телекомунікацій, сфері операцій з нерухомим майном. При цьому зберігалися диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, а частка підприємств, яка відзначає нестачу кваліфікованих працівників, залишалася на високому рівні. У результаті у вітчизняній економіці, зазначають фахівці НБУ, зберігався тиск на зарплати в бік підвищення. Так, зростання середньої номінальної заробітної плати (нарахованої в розрахунку на одного штатного працівника) у вересні 2018 р. залишалось високим у номінальному та реальному вимірах попри незначне уповільнення (до 23 % р/р і 12,9 % р/р відповідно).

З іншого боку, «за даними Державної служби зайнятості, кількість зареєстрованих безробітних на кінець вересня 2018 р. налічувала 287,1 тис. осіб, з них допомогу по безробіттю отримували 77,7 %. Більше половини від загальної кількості безробітних становили жінки. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні на кінець вересня 2018 р. становив 1,1 % населення працездатного віку, у сільській місцевості – 1,4 %, у міських поселеннях – 1,0 %».

Достеменно зауважимо, що в жовтні 2018 р. кількість зареєстрованих безробітних ще скоротилася й налічувала 271,4 тис. осіб. Причому більше абсолютно і відносно скоротилася кількість безробітних серед чоловіків і серед сільського населення. Також треба наголосити, що попри сезонні коливання зайнятості помісячно у 2018 р. кількість зареєстрованих безробітних була меншою, ніж у відповідні місяці 2017 р. Зазначене вище свідчить про зростання зайнятості населення в Україні у 2018 р.

Також повідомляється, що «середньооблікова кількість безробітних, які отримували допомогу по безробіттю у вересні 2018 р., становила 221,3 тис. осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю становив 2 тис. 510 грн, що дорівнює 67,4 % законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (3 тис. 723 грн).

Кількість вакансій, заявлених роботодавцями до Державної служби зайнятості, порівняно із серпнем 2018 р. зменшилася на 3,3 тис., або на 3,3 %, і на кінець вересня становила 97,0 тис. од. У загальній кількості вакансій кожна четверта була в переробній промисловості, кожна шоста – в оптовій та

роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів; кожна 11 – у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності.

За професійними групами найбільша кількість вакансій на кінець вересня 2018 р. спостерігалася серед кваліфікованих робітників з інструментом (23,4 % від загальної кількості заявлених вакансій) і робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (20,2 %), а найменша серед кваліфікованих робітників сільського й лісового господарств, риборозведення та рибальства (1,0 %) і технічних службовців (3,9 %). Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію в цілому по країні, порівняно із серпнем 2018 р., залишилося без змін і на кінець вересня дорівнювало три особи».

Деяке інше уявлення про попит і пропозицію робочої сили на українському ринку праці дає звернення до інформації рекрутингових (кадрових) компаній, оскільки далеко не всі безробітні, а тим більше працюючі, шукають роботу через місцеві органи Державної служби зайнятості. Щоправда, і до послуг багатьох рекрутингових компаній звертаються переважно пошукачі посад відносно вищої кваліфікації, до того ж часто неробітничих професій. Наприклад, на сайті Міжнародного кадрового порталу «HeadHunter Україна» на категорію «робочий персонал» у середньому за рік припадало лише 6 % від усіх вакансій представлених на цьому сайті, на сферу зайнятості «виробництво» – 5 %, по стільки ж – на «будівництво, нерухомість» і «транспорт, логістика». Тоді як на сферу «продаж» припадало 18 % від усіх вакансій, «інформаційні технології, Інтернет, телеком» – 11 %, «маркетинг, реклама, PR» – 7 %. На сайті «OLX робота» на сферу «роздрібна торгівля, продажі, закупки» припадало 19,5 % від усіх вакансій, представлених на цьому сайті, на «транспорт, логістику» – 13,2 % від усіх вакансій, на «бари, ресторани» – 9,0 %, на «будівництво» – 8,0 %, на «виробництво, енергетику» – 6,5 %, на «інформаційні технології, комп'ютери» і «телекомунікації, зв'язок» разом припадало лише 1,2 %. Крім того, на категорію «робота за кордоном» припадало 12,3 % від усіх вакансій, представлених на сайті «OLX робота». Причому фахівці у сфері пошуку кадрів наголошують, що в онлайн-майданчика «OLX робота» своя спеціалізація: топ-менеджерів і інженерів тут не шукають, але зріз щодо затребуваності «народних» професій дуже хороший. Тому для більш адекватного уявлення про ринок праці в Україні будемо аналізувати інформацію з обох зазначених каналів її надходження – державного й комерційного.

Так, за інформацією кадрового порталу «HeadHunter Україна», перше півріччя 2018 р. – відносно стабільний період на ринку праці України. У цей період чверть роботодавців повідомили про стабільну роботу бізнесу, ще чверть зауважила, що їм довелося зустрітися з рядом випробувань, які вдалося успішно подолати. Варіації в кількості вакансій і резюме були

незначними. «Більшою мірою набір персоналу відбувався з метою замінити тих, хто пішов. Хоча були компанії, у яких набирали нових співробітників у зв'язку з розширенням бізнесу. Регіональна структура вакансій та резюме лишилася без змін. До топ-5 областей увійшли Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська та Львівська області. У містах найбільша кількість як вакансій, так і резюме була представлена в столиці. У Києві шукали в основному фахівців зі сфер (зайнятості. – Прим. авт.) «інформаційні технології (ІТ), телекомунікації», «продажі», «маркетинг». Тоді як у регіонах у трійку провідних замість сфери «маркетинг» увійшла сфера «виробництво». У структурі попиту та пропозиції, як і минулого року, найбільша кількість вакансій пропонувалася у сферах «продажі», «ІТ, телекомунікації» та «маркетинг». У цих сферах відбувався активний пошук фахівців. Серед пошукачів найбільш наповнений напрям «початок кар'єри». Також доволі широко представлені сфери «ІТ, телеком» та «продажі».

Причому, за інформацією Міжнародного кадрового порталу «HeadHunter Україна», конкуренція на ринку праці в першому півріччі 2018 р. перебувала на рівні трьох-чотирьох осіб на одне вакантне місце. До топ-5 сфер зайнятості з найвищою конкуренцією у першому півріччі 2018 р. увійшли «вищий менеджмент», «видобуток сировини», «вочаток кар'єри, студенти», «юристи» та «мистецтво, медіа, розваги». Повідомляється, що ці сфери зайнятості були вельми конкурентними і у 2017 р. Водночас аналіз ринку праці в галузевому форматі свідчить, що найвища конкуренція серед пошукачів роботи впродовж останніх років залишається в категорії «вищий менеджмент» – близько 13 осіб на одне місце. До топ-5 сфер зайнятості з найвищою конкуренцією пошукачів роботи також увійшли «видобуток сировини», «початок кар'єри, студенти», «юристи» та «мистецтво, медіа, розваги». Мінімальна конкуренція в першому півріччі спостерігалася в таких сферах, як «автомобільний бізнес», «консультування», «страхування», «робітничий персонал», «інсталяція та сервіс».

До наведеного вище варто додати, що ринок праці в Україні вельми диференційований за типами поселень, що, у свою чергу, обумовлює аналогічну диференціацію ділової активності. До речі, ця закономірність відстежується і в географії розподілу вакансій у базах даних кадрових агентств, про що згадувалося вище. Адже більш високий рівень ділової активності у великих містах (Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Львів) приводить, відповідно, і до більшого попиту на робочу силу. У результаті локальні ринки праці великих міст притягують робочу силу не лише з найближчих до них міст-супутників і невеликих поселень, а навіть і з більш віддалених областей. При цьому заповнення вільних вакансій здійснюється не лише через місцеві органи Державної служби зайнятості та рекрутингові компанії, а й через стихійні, часто самодіяльні канали пошуку робочої сили. Наприклад, у Києві широко поширена, так би мовити, неофіційна зовнішня реклама вакансій у формі самодіяльно виготовлених і поширюваних об'яв, де потенційним працівникам пропонують не лише робоче місце із зазначенням

величини заробітку, а доволі часто й житло для приїжджих за доволі низькою ціною. Те, що така самодіяльна реклама вакансій так чи так функціонує вже тривалий період часу, свідчить про достатню результативність цього каналу постачання робочої сили роботодавцям. Причому ступінь активності функціонування цього каналу постачання робочої сили чітко корелює з коливаннями рівня ділової активності в українській економіці загалом.

Зростання попиту на робочу силу у вітчизняній економіці стимулювало зростання заробітної плати найманих працівників в Україні. Цей процес доволі усталено триває останні два роки. Хоча більш активним він був у першій половині минулого й нинішнього років, а також у грудні 2017 р. Причому у 2017–2018 рр. доволі усталено зростала як номінальна, так і реальна заробітна плата найманих працівників, що врешті-решт позитивно позначилося на реальних доходах населення України.

Так, за інформацією Держстату України, у січні – вересні 2018 р. розмір середньої номінальної заробітної плати штатних працівників підприємств, установ, організацій (з кількістю працюючих 10 осіб і більше) становив 8 тис. 605 грн і порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшився на 25,7 %. До видів економічної діяльності з найвищим рівнем оплати праці належали авіаційний транспорт, фінансова та страхова діяльність, інформація й телекомунікації, державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування, професійна, наукова й технічна діяльність. Серед промислових видів діяльності – підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, добування кам'яного та бурого вугілля, де заробітна плата перевищила середній показник по економіці в 1,4–4,1 рази. Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався на підприємствах поштової та кур'єрської діяльності, охорони здоров'я, тимчасового розміщування й організації харчування, функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури, також водопостачання; каналізації, поводження з відходами і не перевищував 73,5 % від середнього рівня по економіці. Індекс реальної заробітної плати в січні – вересні 2018 р. порівняно з відповідним періодом 2017 р. становив 112,8 %.

Згадувана вище галузева диференціація заробітної плати вплинула й на відповідну регіональну диференціацію заробітної плати в Україні, оскільки сфери й галузі з вищим рівнем оплати праці розподілені вельми нерівномірно по території України. Саме тому середній розмір оплати праці лише в чотирьох регіонах перевищив середню заробітну плату по Україні: Київ – 13 тис. 136 грн, Донецька область – 9 тис. 444 грн, Київська область – 8 тис. 795 грн, Дніпропетровська область – 8 тис. 615 грн. Найнижчий рівень заробітної плати, який не перевищував 80 % від середнього по економіці України, спостерігався в Чернівецькій, Тернопільській, Чернігівській і Херсонській областях.

Також треба звернути увагу на розподіл працівників в Україні за розміром нарахованої їм заробітної плати, оскільки така диференціація

доходів є важливим чинником розвитку економіки. З одного боку, саме ефективна диференціація зарплат стимулює зростання продуктивності праці та регулює перерозподіл робочої сили між сферами й галузями національної економіки. З іншого – диференціація офіційних зарплат найманих працівників нераціональна, що може істотно послабити їх зацікавленість у результатах своєї праці, стимулювати тіньову зайнятість і сприяти трудовій міграції українців за кордон.

За даними Державної служби статистики в Україні, у вересні 2018 р. нарахування в межах мінімальної заробітної плати мали 7,4 % штатних працівників (у вересні 2017 р. – 8,6 %). Частка працівників із заробітною платою від 3 тис. 723 до 6 тис. грн становила 39,5 %, понад 6 тис. грн. – 53,1 %, при цьому у 26,8 % штатних працівників нарахована заробітна плата перевищувала 10 тис. грн. Зазначимо, що у вересні 2017 р. частка працівників із заробітною платою від мінімального рівня і до 6 тис. грн становила 48,9 %, понад 6 тис. грн – 43,4 %, причому в 17,1 % штатних працівників нарахована заробітна плата перевищувала 10 тис. грн. Також треба нагадати, що в Україні мінімальна заробітна плата найманих працівників у вересні 2017 р. становила 3 тис. 200 грн, а у вересні 2018 р. – 3 тис. 723 грн. Якщо врахувати, що середня заробітна плата у вересні 2017 р. становила 7 тис. 351 грн, а у вересні 2018 р. – 9 тис. 042 грн, то частка найманих працівників, яким було нараховано зарплату вищу за рівень середній по Україні, у вересні 2017 р. становила близько 1/4, а у вересні 2018 р. – уже приблизно 1/3 всіх працівників в Україні, що обліковувалися за цією формою державної статистичної звітності.

Таким чином, по-перше, за умов збереження істотної диференціації в рівнях оплати праці в Україні за останній рік не лише зменшилася частка осіб, що отримували мінімальну зарплату, а й помітно зросла частка осіб, які отримували зарплату вищу, ніж у середньому по Україні. Та й загалом істотно збільшилася частка високооплачуваних працівників. Підвищення рівня оплати праці сприяло зростанню попиту на товари й послуги в Україні, що, у свою чергу, стимулювало зростання національної економіки.

Однак попри збільшення загального рівня оплати праці в Україні, на жаль, зарплата працівникам не завжди виплачується своєчасно. Причому це явище має тенденцію до зростання. Так, за даними Держстату України, загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати впродовж січня – вересня 2018 р. збільшилася на 22,0 %, або на 520,6 млн грн, і на 1 жовтня 2018 р. становила 2889,0 млн грн, що дорівнює 4,1 % фонду оплати праці, нарахованого за вересень 2018 р. Заборгованість перед працівниками економічно активних підприємств упродовж цього періоду збільшилася на 33,8 %, або на 430,1 млн грн, і на 1 жовтня 2018 р. становила 1702,4 млн грн. Серед видів економічної діяльності найвагомніше збільшення суми невиплаченої заробітної плати спостерігалось на економічно активних підприємствах з видобування кам'яного та бурого вугілля (на 129,2 млн грн), з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (на

113,2 млн грн), з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (на 73,3 млн грн).

Відсутність робочих місць з привабливим рівнем оплати праці в різних регіонах України, істотна диференціація в рівнях заробітної плати в галузевому й регіональному аспектах, певне зростання заборгованості у виплаті зарплат поряд із впливом ряду інших чинників інформаційно-психологічного та соціального характеру сприяє подальшому розвитку вже сформованої раніше й доволі усталеної трудової міграції громадян України до іноземних держав, насамперед країн-членів Європейського Союзу.

Економічною основою цього процесу є насамперед значно вищий рівень оплати праці в країнах-членах ЄС. Найбільшим реципієнтом українських трудових мігрантів у ЄС нині є Польща. Причому польський ринок праці поглинає українську робочу силу і високої, і низької кваліфікації. Насамперед це пов'язано з масштабною трудовою міграцією поляків до більш розвинутих країн Західної Європи (Німеччини, Великої Британії, Нідерландів). За оцінкою президента Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування В. Воскобойника, до такої трудової міграції залучено 2–2,5 млн поляків. Водночас наявність вакантних робочих місць разом з вищим рівнем оплати праці притягує до Польщі трудових мігрантів з України, чисельність яких, згідно з деякими експертними оцінками, сягає 2 млн осіб.

Рушійною силою функціонування цього процесу є насамперед велика різниця в рівнях оплати праці на аналогічних посадах в Україні та Польщі. Особливо це стосується досить поширених, а не унікальних професій. Так, узагальнення деякими вітчизняними ЗМІ даних з українського й польського сайтів з пошуку роботи засвідчили, що, наприклад, середня місячна заробітна плата слюсаря-монтажника в Польщі у 2,7 раза вища, ніж в Україні, слюсаря-оператора машин – у 2,4 раза вища, швачки – у 2,3 раза вища, зварювальника (методом ручної дугової зварки) – у 2,1 раза вища, штукатурка – у 1,9 раза вища, зварювальника (методом напівавтомат) – в 1,8 раза вища, токаря – в 1,7 раза вища, щоправда, бетонника – лише у 1,2 раза вища. Як бачимо, за виключенням однієї позиції, середні зарплати перелічених робітничих професій у Польщі в 1,7–2,7 раза вищі, ніж в Україні. Що ж стосується максимальних зарплат за переліченими вище професіями, то в цьому випадку відмінності між двома країнами були менші й становили 1,1–1,6 раза. Максимальна ж заробітна плата, яку в Польщі пропонували бетонникам, становила лише 73 % від максимальної зарплати, запропонованої бетонникам в Україні (Корреспондент. 2018. № 18. С. 24). Наприклад, за інформацією сервісу «OLX робота», в Україні навесні та влітку 2018 р. найвищі зарплати за кордоном пропонували будівельникам, а найлегше знаходили роботу продавці та працівники кафе-ресторанів.

Як бачимо, значна перевага польського ринку праці над українським у середніх рівнях оплати праці кваліфікованих працівників цілком достатня для підтримки доволі усталеної міграції представників відповідних професій

з України в Польщу. Різниця ж в оплаті праці між Україною й економічно більш розвинутими, ніж Польща, країнами ще більша. Відповідно, і більші стимули для трудової міграції з України до таких держав.

Хоча проведене вище порівняння максимальних запропонованих зарплат для працівників робочих професій в Україні та Польщі свідчить, що принаймні частина українських роботодавців уже налаштовані підвищувати заробітні плати працівникам деяких робітничих професій до рівня, що з урахуванням умов праці й різниці у вартості проживання вже може конкурувати з пропозиціями на ринку праці Польщі, можливо, країн Балтії та ще деяких країн ЄС. Вочевидь, це стосується тих галузевих ринків в Україні, які нині перебувають у стадії доволі жвавого зростання, як, наприклад, будівництво. Та й то, мабуть, лише на певних регіональних чи навіть місцевих ринках. Тим не менше, не виключено, що процес поступового наближення заробітних плат у комерційному секторі української економіки до рівня деяких європейських країн уже започатковано.

Крім того, до наведеного вище треба додати, що в Польщі та особливо в більш розвинутих європейських країнах доволі часто рівень заробітків навіть на виконання робіт низької кваліфікації приваблює українських трудових мігрантів не лише низької кваліфікації, а й тих трудових мігрантів, які в Україні виконували висококваліфіковані роботи. В останньому випадку українські трудові мігранти, звичайно ж, працюють не за фахом. Отже, і сукупні втрати української економіки від їх трудової міграції можуть бути істотно більшими від надходжень в Україну зароблених цими мігрантами коштів.

До того ж попит на українську робочу силу у Європі, де чисельність місцевого працездатного населення вже доволі довго й усталено скорочується, загалом стабільно зростає. І влада багатьох європейських держав зацікавлена в залученні українських трудових мігрантів. Хоча іноді таку свою зацікавленість іноземні можновладці намагаються, по суті, замаскувати гучними заявами про необхідність дотримання європейських норм захисту прав людини тощо.

Яскравим прикладом такої поведінки може бути діяльність державної влади Угорщини. Угорські можновладці під приводом захисту прав етнічних угорців в Україні, по суті, прагнуть сформувати на території України анклав, який може постачати на ринок праці Угорщини більш дешеву, ніж місцева, робочу силу, особливо молодь. Причому остання категорія українських громадян усіляко стимулюється до еміграції з України через видачу угорських паспортів та інші заходи угорської влади.

По суті, на формування гарантованого потоку молодих мігрантів з України до Угорщини, крім внутрішньо угорських політичних цілей, спрямована розгорнута угорськими можновладцями кампанія проти імплементації в Україні норм закону, що передбачає обов'язкове викладання у середніх школах ряду дисциплін державною мовою, у тому числі й у Закарпатській області. Оскільки нині молоді громадяни України угорської

національності, не володіючи на належному рівні українською мовою, не можуть продовжувати навчання у вищих навчальних закладах України, після закінчення середньої школи вони змушені їхати для подальшого навчання до Угорщини. Таким чином, фактично йдеться про позбавлення цієї категорії українських громадян їхнього конституційного права на вибір місця свого навчання.

З іншого боку, якщо викладання українською мовою в ряді шкіл Закарпаття й надалі не буде, Угорщина й надалі регулярно отримуватиме на свій ринок праці молоду робочу силу з України. Величезні ж витрати, пов'язані з фінансовим забезпеченням цієї категорії українських громадян визначених Конституцією України їхніх соціальних гарантій до моменту їх міграції, тобто принаймні до досягнення ними 18 років, лягатимуть на Україну. Можна навіть сказати, що в такий спосіб угорський ринок праці отримує регулярні дотації з українського бюджету. Хоча, за великим рахунком, імміграція молоді з України є дотацією з українського бюджету ринків праці будь-яких країн-реципієнтів цих мігрантів. Утім ця проблема заслуговує на окреме дослідження.

Водночас оскільки динаміка ринку робочої сили тісно пов'язана із загальним рівнем ділової активності в Україні, то ми коротко зупинимося на сучасному стані й оцінках розвитку української економіки на найближчу перспективу. Зокрема, після спаду, спровокованого російською агресією на Донбасі та анексією Криму, у 2016 р. українська економіка знову почала зростати. І це зростання триває. За інформацією сайту «Новое время» з посиланням на дані Державної служби статистики України, реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) у III кварталі 2018 р. збільшився на 0,4 % порівняно з попереднім кварталом. Порівняно ж з III кварталом 2017 р. ВВП зріс на 2,8 %. У прес-службі Кабінету Міністрів зазначили, що цей показник продовжив закладену тенденцію сталого економічного зростання вже 11 квартал поспіль. Утім, раніше Міжнародний валютний фонд (МВФ) поліпшив прогноз зростання ВВП України до кінця 2018 р. до 3,5 з 3,2 %. «Національний банк прогнозує прискорення зростання економіки у 2018 р. до 3,4 %. Основним чинником зростання залишиться приватне споживання завдяки продовженню зростання доходів населення на тлі значного підвищення заробітних плат, пенсійних виплат, а також грошових переказів з-за кордону. Також збережеться активна інвестиційна діяльність підприємств». Причому основним рушієм зростання реального ВВП залишався внутрішній попит, насамперед споживчий, підтриманий зростанням доходів і поліпшенням споживчих настроїв населення.

Також фахівці НБУ прогнозують, що «у 2019 р. очікується уповільнення зростання реального ВВП України до 2,5 % унаслідок охолодження глобальної економіки, погіршення цінової кон'юнктури на світових сировинних ринках, стриманої фіскальної політики з огляду на значні обсяги погашення державного боргу, а також жорсткої монетарної політики, необхідної для повернення інфляції до мети. У 2020 р. зростання

економіки прискориться до 2,9 %. Значною мірою цьому сприятимуть поступове пом'якшення монетарної політики, яке стане можливим в умовах стабілізації інфляції на рівні, близькому до мети, та покращення інвестиційної привабливості економіки».

Прогноз МВФ щодо зростання реального ВВП України на 2019 р. погіршено до 2,7 з 3,3 %, на 2020 р. – до 3,4 з 4 %. Світовий банк на початку жовтня погіршив прогноз зростання ВВП України в 2018 р. до 3,3 з 3,5 %, у 2019 р. – до 3,5 з 4 %. Зі свого боку, НБУ наприкінці жовтня зберіг прогноз зростання ВВП у 2018 р. на рівні 3,4 %, у 2019 р. – 2,5 %, 2020 р. – 2,9 %. Згідно ж з консенсус-прогнозом Міністерства економічного розвитку, зростання ВВП України у 2018 р. оцінюється на рівні 3,1 %, у 2019 р. – 3 %. Загалом наведені прогнози передбачають уповільнення темпів зростання української економіки вже в найближчому майбутньому.

Причому експерти висловлювали думку, що таке уповільнення темпів зростання української економіки може обумовлюватися саме проблемами із забезпеченням вітчизняних підприємств необхідною їм робочою силою, оскільки «вагомим залишається ризик посилення процесів трудової міграції. У середньостроковій перспективі з огляду на очікуване уповільнення економічного зростання в Польщі та стриману зацікавленість польських роботодавців у залученні працівників з України передбачається зниження інтенсивності трудової міграції з України до Польщі. Але залишаються ризики посилення трудової міграції в інші європейські країни, зокрема Чехію та Німеччину, на тлі оголошених планів щодо спрощення процедур для працевлаштування іноземних громадян. Відплив робочої сили підвищує диспропорції між попитом та пропозицією на ринку праці з подальшим зростанням заробітних плат і локальним дефіцитом кваліфікованих працівників, що стримує потенціал економічного зростання, а також чинить тиск на рівень цін в економіці», наголошують фахівці НБУ.

Таким чином, оцінюючи ймовірний вплив трудової міграції українців за кордон на стан вітчизняного ринку праці й загалом розвиток економіки України, зазначимо таке. Тимчасовий відплив з українського ринку праці низькокваліфікованих працівників, коли їхня пропозиція тут перевищує попит, у короткотерміновій і, можливо, у середньотерміновій перспективі, мабуть, не створюватиме істотних перешкод для розвитку вітчизняної економіки. Більше того, у такий період тимчасова міграція означеної категорії може навіть бути корисною для української економіки. Однак трудова міграція висококваліфікованих кадрів, мабуть, подекуди вже створює проблеми для розвитку вітчизняних підприємств. Згодом, якщо ситуація в українській економіці стосовно висококваліфікованої робочої сили не покращиться, то загроза не лише уповільнення зростання, а навіть і періодичної стагнації економіки України може стати цілком реальною ***(При підготовці цієї роботи була використана інформація з таких джерел: Державна служба статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Офіційний веб-сайт Державної служби зайнятості України***

(<http://www.dcz.gov.ua>); Офіційне інтернет-представництво Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua>); Корреспондент. – 2018. – № 18. – С. 22 – 31; Новое время (<http://nv.ua>). – 2018. – 12, 14, 15, 20, 22. 11; OLX робота (<https://www.olx.ua/uk/rabota>); HeadHunter Україна (<https://kiev.hh.ua>).

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Срыв начала отопительного сезона в ряде населенных пунктов Украины

Отопительный сезон 2018/2019 года начался в ряде украинских городов в середине октября 2018 г., однако был приостановлен из-за теплой погоды. Возобновлять отопление в Украине начали лишь в десятых числах ноября, когда в Украину постепенно пришло настоящее похолодание. И тут же ряд городов столкнулись с проблемами.

Несмотря на реплики правительства о почти 100 % готовности к отопительному сезону, тысячи людей в регионах с наступлением морозов остались без отопления. Замерзшие украинцы были доведены до крайности, и городами прокатились массовые протесты. В центре страны, в 70-тысячной Смеле, люди провели митинг у стен горадминистрации и несколько дней перекрывали трассы с требованием возобновить теплоснабжение. В городе приостановили работу школы и детские сады, больницы работали в ограниченном режиме. Было объявлено чрезвычайное положение. Жители Смелы 14 ноября приехали в Киев и провели митинг под зданием Кабмина. Президент Украины П. Порошенко 15 ноября выступил с требованием немедленно дать тепло и газ «под его ответственность» в Смеле, где из-за отсутствия отопления уже ввели чрезвычайное положение.

В Кривом Роге 12 ноября под админзданием предприятия «Криворожгаз» состоялась акция протеста с требованием обеспечить отоплением жителей города. Теплоснабжение города осуществляют две компании – КП «Криворожтеплосеть» и АО «Криворожская теплоцентраль». Первая компания начала отопительный сезон в городе без проблем, а второй из-за долгов НАК «Нефтегаз Украины» не выделял лимиты на газ. На предприятии «Криворожтеплоцентраль» заявили, что готовы начать отопительный сезон в полном объеме, однако «Криворожгаз» блокирует поставки газа.

В Херсоне половина многоквартирных домов также оказались без тепла из-за долгов ТЭЦ. В ходе заседания Кабмина 14 ноября Премьер-министр Украины В. Гройсман заявил, что правительство может обратиться в Верховную Раду с представлением об отставке мэров городов, где был провален нормальный старт отопительного сезона.

Из-за отсутствия отопления акции протеста прошли также в Одессе и даже в Киеве, где, как оказалось, в некоторых районах тоже возникли проблемы с подачей тепла.

Причина, по которой города остались без тепла в начале отопительного сезона, известна. Это крупные долги за газ перед Национальной акционерной компанией «Нефтегаз Украины» и отсутствие договоров об их реструктуризации, из-за чего НАК, по закону, не может заключать договоры на поставки газа компаниям-должникам.

По данным «Нефтегаза», на середину ноября договоры на поставки газа по льготной цене заключены с 1146 теплоснабжающими предприятиями страны. «Вместе с тем “Нефтегаз” сейчас не имеет возможности предоставить номинации на газ 22 теплоснабжающим предприятиям, в том числе 12 крупным, в девяти регионах», – сообщила пресс-служба НАК «Нефтегаз Украины». Критическая ситуация сложилась в Кривом Роге, где местная Кривоврожденская ТЭЦ задолжала более 1 млрд грн. Без тепла сидят люди в Херсоне, Северодонцке, Шепетовке и в Первомайске Луганской области.

На заседании правительства 14 ноября Премьер-министр сообщил, что ему пришлось 24 часа в сутки разруливать ситуацию и, вроде бы, по его словам, в большинстве этих городов тепло в квартирах должно появиться. За исключением Смелы (Черкасская область). Поэтому Кабмин отправил в город своего представителя, который на месте должен найти точки соприкосновения местной власти и «Нефтегаза Украины».

По мнению первого заместителя председателя правления «Нефтегаза» С. Переломы, причина отсутствия отопления в Смеле – бездействие второй год подряд органов местного самоуправления и местного теплокоммунэнерго. «Мы просим город выполнить нормы закона. Первое, документально подтвердить, где находятся основные средства, которые обеспечивают горожан теплом. Кто их хозяин, кто за них отвечает? Кто будет отвечать за безопасность газоснабжения? Второе, если произошло изменение теплоснабжающей компании, то, согласно ст. 22 закона Украины о теплоснабжении, необходимо определить правопреемника по долговым обязательствам, которые “наработала” предыдущая теплоснабжающая организация. Не 120 млн грн, как говорит мэр, не 270 млн грн, а всего 85 млн», – сказал С. Перелома. При этом он подчеркнул, что «Нефтегаз» не требует сразу уплаты всего долга, а только его признания и готовности выплатить в течение пяти лет.

В свою очередь мэр г. Смела А. Цыбко считает, что город не может взять на себя чужие долги. Взыскать задолженность с компании «Смела энергоинвест», которая до этого управляла тепловыми активами города последние семь лет, не представляется возможным. «Компания-должник фактически убежала. Жители города заплатили, но эти деньги были выведены на Кипр и благополучно украдены. Я обращался в СБУ, в

правоохранительные органы, чтобы они начали рассмотрение этого дела по сути, но уже два года это дело стоит на месте», – заявил он.

При этом мэр настаивает, что «Нефтегаз» требует от города не 85 млн, а 120 млн грн, что является абсолютно неподъемной суммой для Смелы. «Для нашего города 120 млн – неподъемные деньги, 218 млн – бюджет города», – сказал А. Цыбко. По его словам, городские власти сделали все для того, чтобы заключить договор с «Нефтегазом». «Меня это ошарашило. Мы подготовились, мы на сессии вынесли решение о взятии кредита, что мы честные, мы искренние, мы хотим уплатить, но дайте нам возможность. Этой возможности сейчас нет», – отметил он.

Однако в искренности слов мэра не уверен вице-премьер Г. Зубко, который в ходе заседания правительства отметил, что депутаты местного совета Смелы выделили себе премий на 10 млн грн, но не смогли найти 15 млн грн для запуска отопительного сезона. «Три месяца местные депутаты искали средства, чтобы дать гарантии и запустить отопление – это 15 млн грн. В то же время на стимулирующие выплаты за интенсивность, за напряженность работы сотрудникам местного совета Смелы было выплачено 10 млн грн. Таких же премий на всю социально-культурную сферу было выделено 5 млн грн. У меня вопрос: эффективно ли используются средства, которые сегодня направляет государство на местный уровень? Я считаю, что нет», – отметил Г. Зубко.

Впрочем, в данной ситуации есть вопросы и к «Нефтегазу». И, пожалуй, больше всего к правоохранительной системе. Почему до сих пор не взысканы средства с бенефициаров частной компании, «работа» которой вызвала нынешний отопительный коллапс?

По словам Г. Зубко, в связи с кризисной ситуацией с теплоснабжением в стране Президент Украины П. Порошенко был готов созвать Совет нацбезопасности и обороны, однако все удалось решить командно-административным методом.

Кабинет Министров 14 ноября экстренно принял ряд постановлений, которые призваны урегулировать проблемы. Так, правительство запретило отключение от газа теплоснабжающих предприятий в отопительный период, а также снизило необходимый уровень расчетов предприятий ТКЭ с «Нефтегазом» за поставки газа до 78 %, а для ТЭЦ – 60 % (ранее составлял 90 %) в период с 1 декабря 2018 г. до 1 апреля 2019 г.

Выступая по данному вопросу, Премьер-министр В. Гройсман был крайне эмоционален. «Этот абсурд, который иногда звучит из уст некоторых представителей местной власти, просто не поддается никакой критике. Начинают перепахивать друг другу. «Нефтегаз» одно говорит, мэрия – другое. Этот подготовился, тот не подготовился, этот заплатил долги, этот не заплатил... А в заложниках кто? Люди», – заявил В. Гройсман. По его словам, местные власти не в состоянии выполнить свою элементарную функцию: «Девяносто девять процентов всех мэров – нормальные, адекватные люди, но есть такие, что, просто, я не знаю, зачем они

избираются, если они не могут сделать элементарные вещи». Также он пригрозил отставкой мэрам, которые не смогли вовремя начать в своих городах отопительный период. «Дотянули до последнего и начинают над людьми издеваться. Я требую положить этому конец. Если речь идет о том, что какие-то мэры не могут этого сделать, будем обращаться в парламент и отстранять их от занимаемых должностей. Мне просто надоела эта безответственность, которую люди ощущают каждый день», – сказал В. Гройсман, стукнув для убедительности кулаком по столу.

По словам Премьера, стабильное прохождение отопительного периода – зона ответственности местной власти, так как парламент принял закон о реструктуризации задолженностей предприятий теплокоммунэнерго перед НАК «Нефтегаз Украины», который позволял не допускать проблем, сложившихся сегодня, а общины получили существенные денежные средства благодаря реформе децентрализации.

Уже второй раз на этой неделе Премьер не упустил возможности упомянуть о своей давней идее – расширении полномочий правительства. И, как уверяет В. Гройсман, будь у него «развязаны руки», такой ситуации удалось бы избежать. «Правительству недостаточно сегодня полномочий контроля и надзора, даже по этим вопросам. Мы внесем предложения о внесении изменений в закон о Кабинете Министров Украины. Нужно наводить порядок, но развяжите мне руки», – сказал он.

Постановления правительства позволило запустить в проблемных городах отопительный сезон, однако полностью проблему не решают. Из-за отсутствия должного контроля за предприятиями теплокоммунэнерго те всегда будут сидеть в долгах. Это, во-первых. Во-вторых, рост благосостояния населения явно отстает от роста тарифов. Отсюда и многомиллиардные долги населения и долги самого государства по льготам и субсидиям. В итоге, в равной степени страдают и те, кто не платит, и те, кто вовремя и полностью уплачивает по счетам за жилищно-коммунальные услуги. И как разрубить этот гордиев узел не знает никто – ни Кабмин, ни «Нефтегаз», ни местные чиновники.

По мнению ряда экспертов энергетической отрасли, сложившаяся ситуация не является чем-то неожиданным. По словам Г. Рябцева, перебои с теплоснабжением можно было предсказать, поскольку долговая проблема не является новой. «Премьер-министр и НАК “Нефтегаз” работают в том правовом поле, которое для себя создали... Спасение утопающих – дело рук самих утопающих. Поэтому если органы местного самоуправления не смогут решить эту проблему, то все будут мерзнуть», – подчеркнул эксперт.

Г. Рябцев призвал отменить положения, касающиеся возможности отключения газа в отопительный сезон. «Эту задолженность надо решать путем принятия соответствующих законодательных изменений, которые уже давно подготовлены и ждут рассмотрения. Надо, чтобы наконец была создана система защиты потребителей, которые вынуждены сейчас, даже если они все оплачивают в полном объеме и вовремя, расплачиваться за те

споры, которые идут за газовый рынок и рынок тепловой генерации», – пояснил он.

Также, по словам эксперта, надо разобраться, каким образом были созданы долги коммунальных предприятий. «Недавно проблема появилась у “Киевтеплоэнерго”, от которой требовали не только оплаты долгов, появившихся в результате недисциплинированности потребителей, но и каких-то штрафов, пени, которая начислялась, в частности, «Нефтегазом Украины», – отметил Г. Рябцев.

В свою очередь В. Землянский также акцентировал внимание на ответственности властей за сложившуюся ситуацию. «Глобальный вывод о срыве отопительного сезона в Украине можно сделать один – это кризис управления в стране. Это коллективная безответственность. Ни один из участников процесса, который должен отвечать за нормальное прохождение отопительного сезона в Украине, не взял на себя ответственность за его реальный срыв. Кабинет Министров должен был выйти и взять на себя ответственность за срыв отопительного сезона в Украине. В сфере компетенции Кабинета Министров – обеспечение бесперебойного и безаварийного сезона через НАК “Нефтегаз Украины”, который находится в управлении Кабинета Министров.

Кабмин должен был сразу, не затягивая, в срочном порядке созвать срочное заседание по чрезвычайной ситуации с отопительным сезоном в ряде городов Украины. Кабмин должен отменить 867 постановление по поставкам газа, поскольку именно этим постановлением был запущен механизм отключения предприятий энергетики от газа.

Кабинет Министров собственным решением привел к той чрезвычайной ситуации, которая возникла в ряде украинских городов с отсутствием отопления. НАК “Нефтегаз” получил право на отключение газа предприятиям коммунальной энергетики в отопительный сезон. Воспользовались правовой коллизией в законе о рынке газа и законе о рынке ЖКУ. Это попустительство Кабинета Министров создало ситуацию, возникшую в ряде украинских городов. Напрямую нарушены конституционные права украинских граждан и в первую очередь право на жизнь, потому что у нас теплоснабжение является одним из факторов жизнеобеспечения украинцев. Это не колбаса, чем любят оперировать в НАК, за которую надо платить. Это и не хлеб – это та услуга, без которой люди не выживут», – отметил он.

Политический и экономический эксперт Т. Загородний высказал свое мнение по поводу того, как необходимо решать проблемы, связанные со срывом отопительного сезона в Украине, и чем они чреватые. «Надо, наконец-то, решать кардинально вопрос с “Нефтегазом”. Потому что он закусил удила. Он де-факто банкротит всю теплоэнергетику в стране. Вот недавно еще, оказывается, “Укргазвидобування” не получило 2 млрд долл. (они подают иск к Кабмину). Де-факто “Нефтегаз” поставил запредельные цены на газ, которые люди не могут оплатить. Растет фонд долгов.

Теплокоммунэнерго не могут оплатить этот газ, который им продается втридорога. Создаются долги. «Нефтегаз» наращивает пени и штрафы. Люди сидят без газа. Вот, собственно, и вся история. Жадность – это плохо, как пелось в известном всем мультике», – заявил он.

Кроме того, Т. Загородний дал весьма пессимистический прогноз насчет того, к чему приведет сложившаяся ныне в теплоэнергетике страны ситуация. «В данном случае это приводит к тому, что мы на пороге техногенных катастроф – как было в Алчевске зимой 2005/2006 гг. Если начнет сейчас замерзать где-то система, то платить опять придется либо местным бюджетам, либо государственным. Все для того, чтобы сохранять политику «Нефтегаза» и их не наказывать», – резюмировал он.

Эксперт Реанимационного пакета реформ В. Таран отмечает, что, «если власть не справляется с хозяйственной деятельностью и в городах образовались колоссальные задолженности по платежам за газ, центральная власть может как исключение помочь местной общине и предоставить средства из резервного фонда. На фоне срыва отопительного сезона очень кричаще выглядит судебный иск со стороны дочерней компании «Нефтегаз» «Укргазвидобування» к Кабмину о возмещении на сумму 57 млрд грн. Для понимания, в проекте бюджета-2019 на все субсидии заложено 55 млрд грн. То есть, если они эти деньги отсудят, в бюджете не будет средств ни на субсидии, ни на помощь городам, которые «Нефтегаз» не подключает к отоплению».

В. Таран добавил, нет сомнений и это понятно, что «Нефтегаз» в первую очередь заботится о собственной прибыли, но все же в условиях социально-экономического кризиса они обязаны искать компромиссные пути решения проблем, а не заниматься массовым отключением граждан.

Подводя итоги, отметим, что властям рано или поздно нужно будет решать по сути давние проблемы коммунальной сферы страны. Еще в 2011 г. у органов местного самоуправления были забраны полномочия устанавливать тарифы на часть коммунальных услуг. Эти обязанности были переданы на центральный уровень специально созданному регулятору – Национальной комиссии регулирования энергетики и коммунальных услуг. Таким образом, государство взяло на себя ответственность следить за тем, что происходит с предприятиями ТКЭ, при этом сами предприятия в большинстве своем остались в коммунальной собственности территориальных громад.

Помимо тарифов другого дохода у коммунальных предприятий нет, поэтому время шло, а долги накапливались. Штрафы и пеня вводились «Нефтегазом» непропорционально и несбалансированно. Потому что если устанавливаются штрафы от «Нефтегаза» теплокоммунэнерго, то аналогично должны были быть штрафы за невыплату ТКЭ. Однако, к сожалению, теплокоммунэнерго оказались в положении крайнего.

Также были внедрены так называемые распределительные счета, когда государство самостоятельно распределяло средства, которые поступают на

счета теплокоммунэнерго, и определяло, сколько они должны заплатить за газ, а сколько оставить себе на заработную плату или текущие ремонты. Говорить же о каком-либо выполнении предприятиями теплокоммунэнерго инвестиционных программ на сегодняшний день смысла нет (*При написании материала использовалась информация таких источников: Министерство топлива и угольной энергетики Украины (<http://mpe.kmi.gov.ua>), НАК «Нефтегаз Украины» (<http://www.naftogaz.com>), Liga.net (<http://www.liga.net>), Энергетика Украины (<http://uaenergy.com.ua>), EnKorr (<http://enkorr.com.ua>), Интерфакс Украина (<http://interfax.com.ua>), Бизнес. Цензор. НЕТ (UBR <http://ubr.ua>), Украинские новости (<https://ukranews.com>).*

Наука – суспільству

До 100-річчя президента Національної академії наук України академіка Б. Патона

Академік Б. Патон: «...Це як зійти на високий пік. Починаєш бачити те, що раніше було недоступне зору».

Президентові Національної академії наук України академіку Б. Патону 27 листопада виповнюється 100 років.

Неймовірно, але факт: народився Б. Патон того ж дня й року, коли започаткувала свою діяльність Українська академія наук. І такий збіг дат вбачають знаковим чи навіть доленосним. Ось уже 56 років Б. Патон незмінно очолює академію і вже став її живим символом, брендом. І «оберегом української науки», як назвав його академік К. Ситник. Саме завдяки авторитетові Б. Патона, на думку багатьох, вдалося зберегти наукову спадщину й академічне майно від численних зазіхань різних спритників та скоробагачків. Одні в НАНУ буквально моляться на Б. Патона, інші демонструють відданість, здобуваючи собі певні преференції, треті звинувачують його в «консервації» НАНУ та її постарінні. І, хто б що не казав, останні багато в чому мають рацію. Територія академії – це два різні світи. Один – цитадель на вул. Володимирська, де розмістилися керівна верхівка й апарат НАНУ, і зовсім інший – збіднілі наукові установи, де в кращих лабораторіях на закордонні гранти ведуться дослідження світового рівня. Утім, ювілей, ще й подвійний, – не привід для нарікань, а отже, як писав класик, переходимо до любові.

Про Б. Патона як талановитого організатора науки і вченого написано дуже багато, нерідко його постать подається з «бронзовим напиленням», хоча в реальному житті він людина проста, добродушна, з тонким почуттям гумору. Напередодні ювілею Б. Патон погодився дати ексклюзивне інтерв'ю для DT.UA. Ця жива розмова з патріархом української науки і видатною особистістю, думається, зацікавить наших вдумливих читачів.

– *Борисе Євгеновичу, як почуваєтеся напередодні ювілейної дати?*

– Знаєте, яким гаслом я завжди керувався? Залишатися оптимістом, попри все. І ось, хоч би там що, хоч би як складалося життя, я намагаюся цього принципу дотримуватись. Але це буває складно. Особливо з урахуванням нинішнього стану нашої науки. І стає дедалі складніше. Наша країна не розуміє, що наука їй потрібна. Сподіваюся, що не розуміє тільки тимчасово. Ну, це як у тій старій пісні про свято зі сльозами на очах. Яюсь так і почуваюся.

– *Кажуть, життя прожити – не поле перейти. Ви пройшли довгий життєвий шлях. Які віхи на цьому шляху вам найбільш пам'ятні?*

– Важко отак, ніби згори, окинути поглядом своє життя. Я вже казав, що намагаюсь дивитися на світ позитивно. Та ось яка парадоксальна штука: закарбовуються в пам'яті, швидше, якісь труднощі, якісь перешкоди, переломні моменти, напевно. Одне можу сказати точно: життя в мене було насичене. А щодо віх, то перша, безумовно, юність і молодість. Час, коли людина формується, коли в ній закладаються якісь орієнтири, з якими вона простуватиме далі. Наступний період – мабуть, Друга світова війна. Так судилося, що вона почалася того дня, коли я захищав дипломну роботу в КПІ. Він тоді ще називався Київським індустріальним інститутом. Повертався я додому під наліт бомбардувальників. Боявся, що не вцілю. Але пощастило. У воєнні роки теж була велика скрута. І доти доводилося працювати багато, а тоді взагалі, на межі сил і людських можливостей. З іншого боку, це дуже загартовує. Тільки уявіть собі, який героїзм продемонстрували наші люди! В евакуації нас, вчених Інституту електрозварювання, влаштували на «Уралвагонзавод» в Нижньому Тагілі. Цей завод виробляв вантажні вагони. Але з переходом на воєнні рейки перелаштувався для виробництва танків. Починали ми з трьох танків на день, а дійшли до 35! Ну що ще? Післявоєнна відбудова, звісно. Робота в Інституті електрозварювання. Після смерті батька мені довелося досить рано взяти на себе відповідальність за величезний трудовий колектив. Без права на помилку й відпочинок. Бо ти знаєш, що за тобою стоять люди, які на тебе покладаються. Вони бачать у тобі опору, підтримку. Не маєш права їх підвести. Ну, і нарешті президентство в академії. Ось уже 56 років поспіль. Одна велика віха, яка триває для мене досі. Так вийшло, що це стало моїм життям.

– *Хто був вашим науковим і моральним авторитетом? Певно, насамперед ваш батько – всесвітньовідомий учений Є. Патон? Ваш дід О. Патон був дипломатом, прадід з роду дворян. Звідки на теренах колишньої Російської імперії таке рідкісне прізвище Патон?*

– Ви маєте рацію, батько був найпершим і головним моїм наставником. І в житті, і в професії. Думаю, якби не він, я міг би й не піти в науку. Не в тому сенсі, у якому багато хто може подумати. Що буцім батько зробив мені «зелену вулицю», посприяв, де треба. Просто він «заразив» нас своїм прикладом. Знаєте, він ніколи – підкреслюю, НІКОЛИ! – не примушував нас

із братом займатися наукою. Але ми завжди мали перед очима його приклад. Є. Патон, як тепер кажуть, був фанатом своєї справи. Він буквально горів нею. Узагалі, у нашій родині поколіннями дітям спуску не давали. Працювати мусили всі. Хтось на роботі, хтось у школі, університеті чи інституті. Це дуже допомагало потім у дорослому житті. Знаю по собі. І я за це дуже вдячний своїм батькам. Вдячний за їхню суворість і непоблажливість. Те, що вони були суворими, не означає, що вони нас із Володею не любили. Їхня любов була розумна, а не сліпа. А розумні батьки завжди навчають дітей обходитися власними силами. Зараз багато нарікають на погане життя, на несприятливі умови, на все що завгодно: погоду, природу й т. д. І мало хто нарікає на себе. Проблема нашого суспільства в тому, що багато людей психологічно незрілі. Вони не звикли боротися за себе, свій добробут. Їм важко бути ковалями свого щастя. А я вважаю, якщо не працювати день і ніч, а все жаліти себе й жаліти, шукати винних, плакатися – діла не буде. Ми всі маємо звикнути багато й постійно працювати. Тільки тоді чогось досягнемо. Не раніше.

– *Борисе Євгеновичу, пропонуємо повернутися до вашого родоводу. То ким же були ваші далекі предки, звідки походить прізвище Патон?*

– Предки мої родом із Західної Європи. Чи то з Шотландії, чи з Голландії. Точніше не скажу. Як я тепер уже знаю, вони займалися кораблебудуванням. До Російської імперії, до Петербурга потрапили десь на межі XVIII і XIX ст. Припускаю, їх привабило запрошення російської влади. Так і осіли. Працювали і на військовій службі, і на цивільній. Володіли маєтностями. Серед моїх прадідів були генерали, контр-адмірала, прокурори, придворні радники, дипломати. Кілька років тому два наші історики написали книжку, у якій розповідають про мою генеалогію. Думаю, вони знають про рід Патонів набагато більше, ніж я сам (*усміхається*). Скористаюся нагодою і подякую їм за копітку працю.

– *Багато талановитих людей ще зі шкільних років вирізнялися серед однолітків і не були круглими відмінниками. Писалося, що червоний диплом ви не отримали через «незадовільно» з марксизму-ленінізму.*

– Було таке. Не скажу, щоб я дуже через це переживав. Прикро, звісно, але не більше. Узагалі, багато людей, які заглиблюються у свій напрям, трохи втрачають зв'язок з реальністю. Спортсмени, вчені, митці – та хто завгодно. Якщо він захоплений тим, що робить. І ось за своїм профілем ти можеш бути ас, а в усьому іншому «плаваєш». Не буду себе цим виправдовувати. Мабуть, десь недовчив. Але на той момент пріоритети були інші. Фізику, хімію, математику, матеріалознавство, скажімо, було важливіше знати, ніж філософію. Через незадовільну оцінку я не занепадав духом. Просто змирився з цим і пішов далі. А в школі старався бути якщо не відмінником, то бодай твердим «хорошистом» з усіх предметів. А далі в житті, звісно, треба обирати щось одне і ставити його на перше місце. Бо так можна «розпорозитися» й не довести почате до кінця.

– Унікальна споруда в Києві – суцільнозварний міст ім. Патона – відома всім. Є. Патон відійшов в інший світ незадовго до його відкриття. Є світлина, на якій ви поруч із батьком стоїте біля новозбудованого мосту, замріяно вдивляючись у дніпровську далечінь. Розповідають, що Ви були першим випробувачем мосту – промчали на «Победі» перед його відкриттям.

– Ми проїхалися мостом разом із батьком. Євген Оскарович не мав звички підвозити нас із братом на службовій машині. Робив це тільки в якихось виняткових випадках. Або якщо ми справді чогось такого значного досягли. Це була така рідкісна винагорода, щоб не балувати нас (усміхається). Батько, на жаль, не дожив до відкриття мосту зовсім трохи. Три місяці. А це ж була видатна подія, і він до неї безпосередньо доклав руку. Пишаюся, що цей міст – один із символів Києва. І полегшує життя людям, які щодня користуються ним. Батько був би задоволений, що творіння його рук служить людям. Він завжди цього хотів. Команду сконструювати міст давав, до речі, ще Й. Сталін. З ним усе погоджувалось. Але вже в 1953 р., коли міст здали в експлуатацію, при владі був М. Хрущов. Він був у добрих стосунках з моїм батьком, дуже цінував його, тому запропонував присвоїти мосту ім'я Євгена Оскаровича. Так що це споруда дуже пам'ятна для мене, дорога. І знакова для всієї країни. Це був такий символ, що ми відродились після війни, вийшли на новий рівень роботи. І показали, що можемо чогось досягти.

– Аварії мостів, що трапляються у різних країнах, викликають запитання щодо міцності конструкцій наших мостів, зокрема й мосту Патона, який експлуатується без капремонту з часу його відкриття в 1953 р. Хто нині відповідає за його науковий супровід і технічний стан, а також інших великих мостів через Дніпро та інших складних споруд?

– Ніщо не вічне. Міст, звичайно, треба ремонтувати, оновлювати, зміцнювати. Наскільки мені відомо, за стан столичних мостів відповідає «Київавтодор». Можу запевнити, що Інститут електрозварювання й академія в цілому готові надати необхідні консультації та допомогу, коли виникне така потреба. Підставимо плече. Ми й зараз тісно співпрацюємо з міською владою Києва. Я дуже радий і вдячний, що київський міський голова В. Кличко докладає зараз великих зусиль, щоб знайти фінансування і оновити цей міст. Бо конструкція вже давно працює із суттєвим перевищенням норм навантаження. У проект закладалося 10 тис. машин на добу, а сьогодні їх по ньому проїжджає від 80 до 100 тис. До 10 разів більше, ніж заплановано було. Зовсім не дивно, що він втрачатиме стійкість, якщо тисне такий тягар.

– Ви очолили академію в 1962 р. Прийняли її такою, як є, чи стали запроваджувати нові порядки, вимоги? Чи пригадуєте, якими були перші накази?

– Після виборів президента і президії ми працювали над зміною структури нашої Академії наук. Писали нову редакції статуту. Створили кілька нових інститутів у тих напрямках, які треба було розвивати. Бо цього

потребувала держава. Це і хімія, і матеріалознавство, і теоретична фізика, кібернетика, економіка, ядерні дослідження. Багато їх було. Ми запропонували розгорнути цілеспрямовані фундаментальні дослідження. Щоб наука не залишалася тільки «чистою наукою», а могла давати більше практичного виходу. Зрозуміло, що фундаментальна наука – річ непередбачувана. Ви ніколи точно не знаєте, що може дати великий корисний практичний ефект. Але є й галузі, у яких дещо передбачити можна. І цим треба користуватися. Роботи було, як мовиться, непочатий край. Але нас це не розохотило. Ми знали, на що підписувалися. А... іще одне. В академії налагодилися тоді досить тісні контакти з Держпланом, союзним Комітетом з науки і техніки. Найчастіше отримували всебічне сприяння від держави.

– Які досягнення НАН України вважаєте найбільшими?

Почнімо з того, що найперше завдання академії – фундаментальні дослідження. Ось за фундаментальними результатами, мабуть, і варто оцінювати те, що вона робить. Усіх результатів навіть неможливо згадати. Я вже не кажу про те, щоб перелічити зараз. Але кілька дуже визначних було. Таких, що прогрімали на весь світ.

Наприклад, перша в Союзі штучна ядерна реакція. Її провели в Харківському фізтеху на ядрі атома літію. Далі отримання «важкої води», перший український радіолокатор. Дослідження нервових клітин, теорія неорганічного походження нафти і газу. ЕОМ, звичайно. Перша в континентальній Європі. І ще багато-багато всього. До ювілею академії виходить книжка, яка так і називається «100 видатних досягнень вчених НАН України». Кому цікаво, зможе скоро почитати там більше про все це.

Якщо говорити про якісь більш практичні речі, то ми й тут відзначилися дуже помітно. Створюємо нові сорти пшениці, кукурудзи. Вони стійкіші до несприятливих погодних умов. Дають дуже високі врожаї. З урожаїв цих культур годується вся Україна, ще вистачає на експорт відправляти. Наші ядерники останніми роками активно працюють над подовженням терміну безпечної експлуатації українських АЕС. Ви, мабуть, чули, що цей термін спливає. А на побудову нових реакторів у нашої держави немає грошей. Вчені нашої академії кажуть, що терміни можна продовжити на 20 років, а може, і більше. Це колосальна економія. На мільярди доларів у рік. Не буду втомлювати ваших читачів. Але запевняю, ми марно державного хліба не їмо.

– Патонівський шов – означає міцно й назавжди. Ваш батько прославився на весь світ у мостобудуванні, а Ви сягнули інших висот, уперше застосувавши технологію зварювання в космосі. Крім того, Вас вважають головним ініціатором унікальної технології зварювання живих тканин. «Коли кийські хірурги продемонстрували зварювання м'яких тканин тварин американським фахівцям, ті, не приховуючи захоплення, назвали розробку українських учених революцією в хірургії» – це з публікації в нашому тижневику, датованої 2002 р., «Патонівський шов у... хірургії». Кажуть,

тепер апаратуру для зварювання хірурги використовують переважно американську.

– Наскільки я знаю, і нашою апаратурою багато й активно користуються. В Інституті електрозварювання створювалися ж не тільки технології. Це і спеціальні прилади, які ці технології дозволяють застосувати. Ми раніше рахували, скільки проведено операцій, у яких використали зварювальну технологію. А потім збилися з ліку. Точно пам'ятаю, що дорахували до 200 тис. операцій. Зараз, мабуть, їх уже на порядок більше. Ну й ми теж не стоїмо на місці. Інститут безперервно удосконалює вже існуючі технології. І про нові не забуває. Зварювання має великі перспективи. Одне слово, немає межі досконалості (*усміхається*).

– *Свого часу Ви генерували й реалізували ідею створення науково-технологічних комплексів (НТК). Така організаційна форма чудово зарекомендувала себе і зажила слави в часи СРСР. На сьогодні в Україні відомі лише кілька НТК. Наприкінці 1990-х почали створювати технопарки, але вижити вдалось одиницям. Витала ідея створити в Україні свою Кремнієву долину, щоб фахівці в галузі інформаційних технологій працювали тут і більше вкладали в розвиток своєї країни. Що потрібно для того, аби Україна експортувала бренди, а не мізки?*

– Це комплексна проблема, багатоаспектна. Але, по суті, все впирається у відсутність потрібного базису, як сказали б раніше. Немає грошей, економіка не працює як слід. А це перше, з чого треба б почати. Я говорив, що не люблю, коли люди скиглять і нарікають, якщо вони пальцем об палець не вдарили й самі себе довели до поганого життя. Але тут трохи інша ситуація: академія пропонує, її пропозиції беруться до розгляду, проте зрештою з добрих намірів нічого не виходить. Чому? А тому що на рівні декларацій у нас усі з усіма згодні, всі виступають за все хороше і проти всього поганого. А з конкретними справами вже проблема. Усе нове й перспективне повинно мати законодавче забезпечення. Ну, пропонуємо ми свої розробки і технології, підприємці їх оцінюють, щось беруть у виробництво. Якщо вони не знають, що буде завтра, вони не захочуть ризикувати й інвестувати у продукт, з яким вийдуть на якийсь прийнятний рівень рентабельності не завтра-післязавтра, умовно, а, наприклад, років через 5, 7, 10. Наше завдання, завдання вчених академії, – зрозуміти закони світобудови і втілити творчі ідеї у прототипи. Завдання підприємця – довести цей прототип до масового виробництва й отримати з цього прибуток. Завдання держави – створити таке законодавче поле, у якому б той підприємець, який хоче з науковцями взаємовигідно співпрацювати, не боявся за свій капітал та свою власність і сміливо вкладав кошти. Що виходить у підсумку? А те, що науковці є (поки що є, і треба це цінувати). І підприємці є. І одні хочуть передати результат своєї роботи далі, аби він приносив якусь користь. А другі хочуть цей результат узяти й реалізувати на виробництві. А ось однієї ланки не вистачає. Це вже таке загальне місце. Ми постійно говоримо, що увага держави до вчених недостатня. Але ж і про

бізнес вона не надто піклується. Наші економісти та інші соціогуманітарії рецепт знають, хоча цей рецепт зовсім не секрет. Це ж відомі речі. І вам про них скажу. На той випадок, якщо державні мужі будуть читати нашу з вами розмову. Так звані податкові канікули для підприємців, спрощена звітність. А для підприємців-інноваторів ще й додаткові пільги, бо вони рухають країну вперед. Це я зараз банальностями сиплю. Правда в тому, що ми вже втомилися подавати пропозиції органам влади. А позитивного ефекту поки нема.

Успішні приклади трапляються, проте їх одиниці. Ось зараз у КПІ проводять фестиваль для авторів креативних ідей. Фестиваль на честь І. Сікорського. Наші вчені теж беруть у цьому участь. Щоразу повертаються звідти з нагородами. Є окремі стартапи, які започаткували науковці академії. А це ж має бути правилом: якщо ти розумний, то неодмінно повинен бути заможним. Бо інакше люди шукатимуть кращої долі в інших місцях.

– *Поговорімо про це докладніше. За період незалежності академія зазнала величезних втрат наукового потенціалу, насамперед через відплив мізків. Виїжджали, так би мовити, хвилями. Можна зрозуміти мотиви тих, хто виїжджав на початку і всередині 1990-х, однак зараз виїжджає не менше, може, ще й більше, причому це переважно молоді науковці. І так триває роками під академічну мантру про турботу про наукову молодь.*

– Чому мантру? Дозволю собі не погодитися. От зовсім недавно проводився конкурс на створення спеціальних лабораторій. Ними керуватимуть саме наші молоді вчені. Але там і критерії були жорсткі. Очолити лабораторії зможуть тільки ті, хто має досвід стажування за кордоном. І має наукові публікації в міжнародних журналах. Ці лабораторії зараз створюються. Але проблема молоді справді болюча. Без припливу молодих кадрів наука в академії не буде розвиватися. Вона просто згасне, і на тому все скінчиться. Коли ми проводили оптимізацію на вимогу Кабміну, намагалися зберегти насамперед найкращих і наймолодших. Вибачте, повторюся знову: академія, зі свого боку, намагається зробити те, що їй під силу. Але, може, настав час і Українській державі сказати своє вагоме слово? Гроші є, нема політичної волі. Наші вчені виходили на кілька мітингів і пікетів, хотіли донести свою позицію нагору. І був там один промовистий плакат. Якщо не помиляюся, на ньому науку порівнювали з армією. Наука – це теж атрибут держави. Цивілізованої держави. Це ж питання національної безпеки. Розумієте, у бюджеті академії є загальний і спеціальний фонди. Загальний – те, що дає нам держава. Спеціальний – те, що ми отримуємо з інших джерел. Але всюди у світі розвиток науки – державний пріоритет. Чому в нас не так? Чому ми хочемо винайти велосипед? Чому вважаємо, що ми якісь інші, що в нас можна перевести науку на самозабезпечення, на «підніжний корм»? Наука – це не та сфера, на якій економлять.

– *За якої влади періоду незалежності найбільше уваги приділялося науці і в чому це проявлялося?*

– Не було такого часу, коли б ми остаточно зітхнули з полегкістю. Весь цей період складається з етапів різного ступеня важкості стану науки. У держави немає розуміння, навіщо Україні наука і які пріоритетні напрями треба розвивати. Немає головного – державної стратегії в науковій сфері, основи основ. Тому все, що робилося раніше, і багато чого, що робиться зараз, половинчате, незакінчене. А багато чого взагалі треба було зробити, як кажуть, іще вчора, а то й позавчора.

– *Хто з українських державних діячів справив на Вас найбільше враження і чому?*

– Розумієте, мало бути державним діячем, обіймати якусь високу посаду. Треба бути державником, дивитись уважно і бачити далеко вперед. У нас переважно живуть одним днем. За своє життя я бачив різних людей. У тому числі бачив їх у справі. Люди старого гарту тим і вирізнялися, що розглядали свою посаду як засіб служіння загальному благу. Не бачу зараз такого. Перевелися, мабуть. Революції і війни викосили. Щоб цей прошарок знову «наріс», треба чекати ще не одне десятиліття. Але якщо Ви хочете якусь конкретну людину, то це, наприклад, гетьман П. Скоропадський. Він дослухався до потреб тодішньої української наукової спільноти і створив нашу академію. Зауважте, це було в час, який, на перший погляд, ну зовсім цьому не сприяв. Знайшов гроші на перший період її роботи. Бачите, плодами того, що було закладено 100 років тому, ми користуємося досі. І не без успіху. Нехай навіть перемінного успіху. Оце моя відповідь.

– *Ви мали доступ до високих кабінетів, до перших керівників країни. Коли Ви востаннє зустрічалися з Президентом чи очільником уряду і з якого приводу?*

– Свого часу, справді, доводилося по роботі часто спілкуватися з керівництвом. І республіканським, і союзним.

І тепер зустрічаємось, звичайно. З Президентом України П. Порошенком зустрічались лише минулого року кілька разів. Зокрема, на підписанні угод про співпрацю між Україною та Білоруссю. І на його зустрічі з талановитими молодими вченими. А от з Прем'єр-міністром України В. Гройсманом ми бачилися в кінці 2016 р. Це була нарада з питань реформування наукової сфери і розвитку академічної науки. Сподіваємось іще раз зустрітись з найвищим керівництвом держави на урочистому відзначенні 100-річного ювілею академії.

– *Які думки приходять до Вас, коли проходите повз свій бюст на вулиці Б. Хмельницького? Кажуть, Ви зверталися з проханням його демонтувати.*

– Було таке. Я справді цього бюста не хотів, і він мені досі не подобається. По-перше, він на мене не дуже схожий (*сміється*). І я взагалі не прихильник культу особи. Людину прикрашає скромність. Але в радянські часи так було заведено. На честь двічі Героя соцпраці встановлювали такі погруддя. І мого клопотання про демонтаж не задовольнили. А потім якось не до того стало – іншими проблемами доводилося займатися.

– Нещодавно уряд затвердив план заходів з реформування вітчизняної наукової сфери. Планом пропонується, зокрема, підготувати пропозиції щодо «удосконалення системи національних академій наук». Дедлайн – грудень 2018 р. Які пропозиції НАН України і ваша особисто стосовно «удосконалення»?

– Моя думка така. Якщо держава реформує якусь сферу, то повинна під це виділяти гроші. Академія і сама почала процес змін зсередини. Я вважаю великим досягненням нашу методику оцінювання ефективності роботи науково-дослідних інститутів. В її основі німецький досвід. Ми її апробували і вже застосовуємо. Цього року провели оцінювання понад 50 установ. Раніше на вимогу Кабміну провели оптимізацію. Скоротили деякі інститути, звільнили багато співробітників. Ухвалили новий статут академії, набагато демократичніший. Він повністю відповідає новому закону про наукову та науково-технічну діяльність. Чекаємо, коли нарешті почне виконуватися норма цього закону про обсяги фінансування науки. Бо написано, 1,7 % ВВП. А насправді і до 0,5 % ніяк не дотягнемо. Та й закон потребує ще вдосконалення, доопрацювання. Якщо по щирості. Ну, значить, буде нам робота на майбутнє.

– Міжнародна асоціація академій наук (МААН), президентом якої Ви були від початку її заснування 1993 р., існує? З якими пострадянськими країнами збереглися наукові контакти?

– Та майже з усіма. Зв'язки перервалися тільки з Росією. Зі зрозумілих причин. Асоціацію я не очолюю вже більше року. Але вона продовжує працювати на базі Білоруської академії наук. До речі, нещодавно МААН святкувала свої 25 років. Це була і є ефективна форма співробітництва, на мій погляд. Було б неправильно розривати зв'язки, які налагоджувались роками. Зруйнувати завжди легше, ніж зберегти. Якщо зберегти можна – значить, треба зберігати. А з країнами, які після розпаду Союзу не стали членами МААН, ми маємо окремі угоди, виконуємо спільні проекти. Працюємо. І дуже плідно працюємо.

– У зв'язку з анексією Криму та війною на Сході України вітчизняна наука зазнала відчутних втрат. Як відреагувала на це НАН України? Ви висували претензії до РФ щодо відшкодування втраченого майна?

– Так, шкоди заподіяно великої... Втрати академії – це передусім державні втрати. Якщо я не помиляюся, Україна вже висунула такі претензії в міжнародних судах. Не впевнений, чи варто їх дублювати. Наші юристи такої можливості поки що не розглядають.

– Борисе Євгеновичу, свого часу Ви відмовилися від пропозиції очолити АН СРСР, і на посаду її президента на зміну М. Келдїшу прийшов А. Александров. Відмову Ви мотивували начебто тим, що не хочете залишити Інститут електрозварювання. Ніколи не шкодували, що прийняли таке рішення? Адже в правлячих і професійних колах СРСР Ви мали незаперечний авторитет. Відомо, що Ви були проти зведення III і IV реакторів ЧАЕС, аргументуючи це загрозливими наслідками через концентрацію енергоблоків

поблизу густонаселених пунктів. Чорнобильська катастрофа підтвердила такі побоювання.

– Жодного разу про свою відмову не шкодував, жодного. Якби отримав таку пропозицію ще раз, знову б відмовився. Інститут електрозварювання – дітище мого батька. Без перебільшення. І я туди старався вкладати свої сили, щось розвивати, підтримувати. Я мав ще багато роботи в українській академії, тому й не пішов у союзна. Це було б безвідповідально. Мені так здавалося. Тут уже була налагоджена робота, була неорана наукова нива. От на ній можна було виростити щось нове й продуктивне. Не останню роль відіграло те, що тут, у Києві, я народився і прожив велику частину життя. А дома, як кажуть, і стіни допомагають.

Щодо ЧАЕС. Академія у всіх своїх висновках – і письмово, і на різних зустрічах – намагалася донести до керівництва країни думку про неприпустимість спорудження такої великої атомної станції біля республіканської столиці. Мені боляче, що трапилась ця трагедія. До нас тоді не дослухалися, дуже шкода. Я тоді сприйняв це як неприємну несподіванку. Бо загалом академію поважали, з нею рахувалися. Ми казали правду нашим можновладцям. А правда повинна бути сильнішою за страх. Особливо коли під загрозою мільйони життів. Ясно, що легше було запобігти лиху, ніж тепер пожинати гіркі плоди. Звичайно, академія потім оперативно відреагувала. Ми одразу створили свій академічний штаб. Кілька тисяч співробітників до ліквідації наслідків залучили. Але вплив аварії розтягнеться на тисячі, десятки тисяч років. Хочу сподіватися, що це був добрий урок нам усім. Принаймні багатьох він привів до тями.

– *Пригадується, великий хірург і мислитель М. Амосов намагався «втекти від старості», займаючись бігом, фізичними тренуваннями, загартуванням організму. Раніше Вас часто могли побачити на тенісному корті (у спорткомплексі «Наука» поруч з іншими академіками, зокрема П. Костюком). Ви захоплювалися й водними лижами. Як вам вдається підтримувати свою фізичну форму? У чому секрет вашої працездатності?*

– Усе дуже просто. Нового слова тут не скажу. Рецепт на всі часи: гармонійний розвиток тіла і духу, фізичних та інтелектуальних здібностей. Недарма саме таким був ренесансний ідеал людини. Амосов був талановитим кардіохірургом і просто чудовою людиною. Але, на мою думку, він трохи перевантажив себе. Він дуже переживав за кожного пацієнта і дуже болісно сприймав кожну смерть. Якщо ви були знайомі з Миколою Михайловичем особисто або читали його видатну книгу «Думки і серце», та й багато інших праць теж, то зрозумієте мене. В академіка Амосова були як прихильники, так і противники його методу. Останні доводили, що не можна так виснажувати свій організм. Бо це до добра не доведе. Він і сам пізніше зізнавався, що помилився. Але помилка – теж досвід. Досвід того, як не треба робити. Фізична активність повинна бути помірною. Якщо займатися нею, то тільки задля поліпшення стану здоров'я, а не навпаки, правда ж? Я ніколи не займався спортом професійно. А вибирав такі види фізичної активності, щоб

вони були цікавими й захопливими. Дуже довго займався тенісом і водними лижами, плавав. А 20 із гаком років тому пошкодив ногу на водних лижах. Травма, на жаль, дає про себе знати. Але від руху не відмовляюся, бо рух – це життя. Він тримає людину в тонусі, скільки б років їй не було. Не можна зберігати ясність думки і гостроту розуму, якщо тіло занедбане. Тому, щоб працювати ефективно, я завжди намагався хоч кілька годин на тиждень присвятити підтриманню фізичної форми. Крім того, це добре знімає стрес. Це важливо, як мені здається, і для людей на керівних посадах. Бо їм переживань ніколи не бракує. Сам знаю.

– *Попри публічність, Ваше особисте життя завжди було, так би мовити, за кадром. Ваша родина, дім, дача... Чим любите займатися на дозвіллі, де його проводите?*

– Майже все моє життя – це робота. Мабуть, так неправильно, але як уже склалося... Люди кажуть, профдеформація (*усміхається*). Були, звичайно, дні відпочинку. Але цих днів я не нарахую більше 10. Ну, 20. Є така хороша книжка про Алісу в Дивокраї. Її в дитинстві дуже любила Олечка, моя онука. Один з героїв цієї історії дає Алісі знамениту пораду. Щоб залишатися на місці, треба бігти з усіх сил. А щоб рухатися вперед, треба бігти вдвічі швидше. По-моєму, дуже корисна порада. Якщо ти не прогресуєш, то деградуєш. І будеш пасти задніх. Постійно бути в курсі всіх подій і щодня працювати – це була навіть не моя примха чи «зацикленість». Це була потреба часу. Вона досі актуальна. Де б я не був – у Президії, Інституті електрозварювання, на дачі – намагаюся багато спілкуватися з колегами і, звичайно, знайомлюся з документами. Це теж частина моєї роботи. Її ніколи не буває мало. Була б шия, а ярмо знайдеться (*сміється*).

– *Перепрошуємо, Борисе Євгеновичу, але ми оминули увагою Вашу родину.*

– Давайте про родину. Я постійно мав був бути на людях. Така вже в мене посада. А сім'ю, навпаки, завжди хотілося захистити від надмірної уваги. Все-таки мої близькі не вибирали для себе публічного життя. Я вдячний їм, що вони жодним своїм словом чи вчинком не дорікнули мені. Розуміли специфіку моєї діяльності. І я вдячний також, що сім'я була і є моїм надійним тилом.

– *Східна мудрість говорить, що навіть столітнє життя – це всього лише 36 тис. днів. Чи правда, що з віком відчуття плину часу змінюється, і здається, що він летить стрімко, немов гірський потік?*

– Істинна правда! В молодості думаєш: дні такі довгі, все життя попереду. Ще встигну! А потім озираєшся і бачиш, що воно сплигло як один день. Але в цьому є і хороший бік. Знаєте, це як піднятися на високий пік. Починаєш бачити те, що раніше було недоступне зору. Починаєш розуміти, на що треба було більше уваги звернути, що відкинути, бо воно виявилось другорядним. Коли живеш 100 років, перед очима змінюються режими, укладу, звичаї. Це, звичайно, пожива для розуму.

– *Про що жалкуєте на схилі літ?*

– Шкода, що мало часу приділяв мистецтву – музиці, живопису, художній літературі. У результаті не дуже добре на всьому цьому знаюся. Все робота, робота, робота... То часу не було, то сил. Хочу трохи заповнити цю прогалину. При нагоді читаю все, що трапляється під руку. Знов-таки, коли є час. Але що поробиш... Ясно, що це не системно. Експертом, мабуть, уже не буду (*усміхається*). Але до якогось аматорського рівня, може, й доросту.

А просто сидіти й жалкувати – це не дуже продуктивно. Можеш виправити, надолужити те, що пропустив, – так роби! У більшості випадків не буває запізно. А не можеш зробити – змиристь і живи далі, не гризи себе. Самоїдство ще нікого щасливим не зробило. Тепер я, мабуть, дивлюся на ці речі трохи філософськи. Розумію, що всієї роботи не переробиш і всюди не побуваєш. Людський час дуже обмежений. Більше, ніж здається. Прагніть зробити більше – і щось та встигнете.

– *Якби можна було повернути потік життя назад, що би Ви хотіли змінити?*

– Усі ми, як правило, розумніші заднім числом. Та тільки історія не знає умовного способу. Є конкретні обставини, є конкретний час. І треба щось вибирати, робити якісь вчинки. Якби довелось прожити таке саме життя ще раз – скоріш за все, зробив би знову так, як уже робив.

– *Який меседж або ж напуття Ви хотіли б висловити тим, хто щойно прийшов у науку чи прийде завтра?*

– Насамперед, я би попередив, що наука – важка праця. Деся навіть виснажлива. Вимагає повної віддачі. Треба постійно самовдосконалюватись, дізнаватися щось нове. Науковий світ дуже конкурентний. Щоб реалізуватися, стати кимось помітним, треба бути на голову вищим за інших. Треба працювати найбільше і найкраще. Треба бути готовим, що інколи доведеться жертвувати. Відпочинком, сном, наприклад. Уявіть, що у вашій лабораторії проводиться довготривалий експеримент. І його не можна переривати. Ви не можете так просто взяти й піти додому о шостій вечора. Бо всі зусилля підуть прахом. Наука в цьому плані дуже відрізняється від деяких інших професій. Це не робота, що називається, «від дев'яти до шести». Це такий спосіб життя. І спосіб мислення. Для цього треба мати не тільки особливий склад розуму, а й певний світогляд. Якщо ви справді хочете присвятити себе науці. Чи ви молодший науковий співробітник, чи вже відомий фахівець у своїй галузі, не має значення. Перша заповідь для вас: праця, праця і ще раз праця! Без неї нічого не вийде. І ніколи не буде легко. Але це теж іще не все. Треба мати велику мету. І в професії теж.

– *А яка мета була у Вас? Чого особисто Ви хотіли досягти?*

– Спочатку хотів стати першокласним майстром своєї справи. Залишити якийсь відчутний слід. Як дослідник. Щось вдалося, щось ні. Головне – почати й отримати перший важливий результат. До нього, звичайно, веде шлях проб і помилок. Особливо, якщо ви працюєте у мало розробленій темі. Якщо ви чогось досягли і якщо ваш напрям актуальний і перспективний – обов'язково прийдуть інші, які розвинуть вашу справу.

Пізніше з'явилась інша мета. Хотілося, щоб наука в Україні розвивалася. Це зараз ми намагаємося втримати її на плаву. А раніше були кращі можливості, ширший простір для маневру. Проте ми з вами вже домовилися бути оптимістами (*усміхається*). Ще не такі труднощі переживали, і це переживем.

– *Не секрет, що багато науковців скептично ставляться до релігії. Вони мають іншу картину світу. А що Ви думаєте про це?*

– Я не віруючий, але й не проти релігії. Мене батьки похрестили ще немовлям. Ну, похрестили, то й похрестили. Мені від цього гірше не стало. Я думаю, якісь загальнообов'язкові принципи потрібні. Щоб тримати людину в якихось межах пристойного. Щоб у суспільстві не було «війни всіх проти всіх», а були мир і порядок. Щоб був страх Божий. Або сумління. Називайте як хочете. Закон – це що? Це – формалізована мораль. А яка мораль? А та, що виросла з тих самих десяти заповідей.

У радянські часи було неприйнятно про таке говорити. Тепер цю тему можна піднімати, цікавитися, що і як. І виявляється, що серед моїх предків були протестанти за віросповіданням. Лютерани, євангелісти. А це люди дуже працьовиті і дуже скромні в побуті, в потребах. Дуже ошадливі. Я б сказав, аскетичні. Тільки не в церковному житті, а «в миру». От буквально недавно я читав у пресі про книгу одного німця. Філософа, по-моєму. Він проаналізував зв'язок між конфесійною належністю і рівнем добробуту людини. І виявив, що протестанти найбільший мали успіх у справах економічних. Бо вони багато працювали і мало споживали. Вони свої кровно зароблені гроші не в предмети розкоші вкладали, а в розвиток справи. У бізнес, як зараз кажуть. Думаю, раціональне зерно тут є. Це взагалі дуже повчальний приклад.

– *Які ваші плани після ювілейної дати? Як завше за робочим графіком? Чи думаєте про передачу керівництва в надійні руки? Ім'я наступника(ів), гідного(их) очолити академію, назвати не хочете?*

– А хіба можна наперед сказати результат демократичних виборів? Особливо коли невідомі навіть імена кандидатів на посаду. Якщо сказати, то яка ж це демократія? Керована, в кращому випадку. Але суть її все одно вихолощена. Тому, вибачте, не можу погодитися з такою постановкою питання. Уявіть, що про мене казатимуть люди, якщо я вам зараз назву ім'я наступника? Скажуть, що зловживаю становищем, що нав'язую свою думку. Так буде неправильно. Я не маю на це ні морального, ні офіційного права. Два роки тому ми в академії ухвалили новий статут. І в ньому як раніше, так і тепер сказано, що члени академії обирають собі президента. На таємних виборах. Члени академії – це більше 500 людей. У кожного з них є своя голова на плечах, своя позиція. Чи можу я щось їм радити чи від чогось відраджувати? Для мене відповідь тут очевидна: нічого такого я робити не можу і не буду. Коли дійде до чергових виборів, усе вирішуватимуть члени академії.

Як мовилось у Соломона? Усе минає. Ніхто не вічний. Дату і годину, коли піду з президентства в академії, назвати зараз не можу. Офіційно моя каденція закінчується в березні 2020 р. Як усе буде- час покаже.

Але якщо Вас цікавить, то скажу про своє бачення, якою має бути людина на цій посаді. Недостатньо бути визначним чи видатним науковцем. Треба бути ще хорошим керівником, організатором науки. По-сучасному, ефективним менеджером. Одна справа, коли ти працюєш в адміністрації науково-дослідного інституту, і зовсім інша, коли працюєш у Президії всієї академії. Повірте моєму досвіду. Я пам'ятаю, як був заступником директора, а потім директором Інституту електрозварювання. І пам'ятаю, як сів у крісло президента Академії наук. Різниця масштабів – разюча. Це треба розуміти.

– *Борисе Євгеновичу, пропонуємо завершити нашу розмову на позитивній ноті. Що би Ви побажали шанувальникам «Дзеркала тижня», які читатимуть це інтерв'ю?*

– Бажаю доброго здоров'я і присутності духу. Це насамперед. А також творчих ідей і натхнення, щоб їх утілювати. Наука теж дуже творча сфера. То нехай наша з вами творчість робить життя кращим, а нашу країну – сильнішою і більш забезпеченою. І цивілізованою. Якщо не тільки хотіти, а й багато працювати, щоб плани стали реальністю, то усе вийде. Успіхів вам!

– *Дякуємо, що погодилися на розмову, Борисе Євгеновичу. Всіх гараздів і довгих Вам років життя!*

– Спасибі!

Стисла довідка

Б. Патон – український учений у галузі металургії, технології металів, електрозварювання та матеріалознавства, організатор науки, державний і громадський діяч. З 1951 р. – член-кореспондент, з 1958 р. – академік, з 1962 р. – президент Академії наук УРСР (нині – Національна академія наук України, НАН України). Перший громадянин України, якому було присвоєно звання Героя України (1998 р.). Народився 27 листопада 1918 р. у Києві. У 1941 р. закінчив Київський політехнічний інститут. З 1942 р. почав працювати в Інституті електрозварювання АН УРСР (нині – Інститут електрозварювання ім. Є. Патона НАН України), який на той час було евакуйовано до м. Нижній Тагіл. З 1944 р. – завідувач відділу, з 1953 р. – директор цього інституту. З 1993 по 2017 р. – президент Міжнародної асоціації академії наук (МААН).

Наукові дослідження академіка Б. Патона присвячено автоматизації зварювальних процесів і керуванню ними; новим процесам зварювання (електрошлакове, електронно-променеве, плазмове й лазерне, гібридне лазерно-дугове та лазерно-плазмове); розробці космічних технологій зварювання й пристроїв для їх реалізації; розв'язанню проблем створення магістральних нафтопроводів і газотранспортних систем (технології виробництва труб, спорудження трубопроводів, надійність, залишковий ресурс, діагностика матеріалів, конструкцій); методам та технологіям спеціальної металургії; зварюванню живих тканин. Заклав основи

електрошлакового переплаву та спецелектрометалургії. Засновник нових науково-технічних напрямів: космічної технології та космічного виробництва. Учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Створив наукову школу.

Двічі Герой соціалістичної праці (1969 р., 1978 р.). Лауреат Ленінської премії (1957 р.), заслужений діяч науки і техніки України (1968 р.). Нагороджений орденами Держави (1998 р.), Свободи (2013 р.), князя Ярослава Мудрого I (2008 р.), IV (2003 р.) та V (1997 р.) ступенів. Лауреат Державної премії СРСР (1950 р.) і Державної премії України (2004 р.). Нагороджений Почесною відзнакою Президента України (1993 р.). Удостоєний багатьох державних нагород СРСР та іноземних держав. Лауреат золотих медалей ім. М. Ломоносова (1981 р.), С. Корольова (2003 р.) та В. Вернадського (2004 р.). Член багатьох академій наук (*Дзеркало тижня* (https://dt.ua/article/print/interview/akademik-boris-paton-ce-yak-zyyti-na-visokiy-pik-pochinayesh-bachiti-te-scho-ranishe-bulo-nedostupne-zoru-295003_.html). – 2018. – 24–30.11).

Рід Патонів: історія та генеалогія

Стаття до 100-річчя президента Національної академії наук України академіка Б. Патона. Автор: завідувач сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України кандидат історичних наук В. Томазов.

У статті висвітлено історію та реконструйовано генеалогію роду Патонів, з якого походить плеяда видатних діячів – військовики (П. Патон, П. Патон-Фантон-де-Веррайон, М. Патон, О. Патон), дипломат (О. Патон), правники (І. Патон, О. Патон), архітектор (П. Патон), земський і громадський діяч (М. Патон) та науковці (Є. Патон, В. Патон, Б. Патон, Є. Патон). Використано переважно джерела офіційного походження з архівосховищ України та Росії, зокрема справи про дворянство. Вони містять величезну кількість документів як власне генеалогічного, так і загального біографічного характеру. Усі документи мають високий рівень достовірності, але, незважаючи на це, під час верифікації інформації її було критично осмислено та порівняно з іншими джерелами. У статті також детально проаналізовано історіографію щодо досліджуваної проблеми.

Детально читайте на офіційному інтернет-сайті НАНУ за посиланням: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4420> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 26.11).

Великий будівничий української науки

Стаття до 100-річчя президента Національної академії наук України академіка Б. Патона. Автори: академік О. Онищенко та генеральний директор

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна.

Стаття – своєрідний науковий і соціальний портрет унікальної особистості, великого вченого, організатора науки, видатного державного й громадського діяча президента Національної академії наук України академіка НАН України Б. Патона. Розглянуто його внесок у дослідження основоположної проблеми з'єднання матеріалів, у новаторські науково-технічні прориви в галузі електрозварювання на землі, у воді та космосі, винайдення способу з'єднання живих тканин при хірургічному втручанні, у розбудову Національної академії наук України як головного вітчизняного і визнаного міжнародного наукового центру, у формування національної наукової системи в Україні, а також його відповідальну громадянську позицію у складних і доленосних для українського народу соціальних ситуаціях.

Детально читайте на сторінках журналу «Вісник Національної академії наук України» (№ 11, 2018 р.) або на офіційному інтернет-сайті НАНУ за посиланням: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Borys_Paton_as_leader_of_ukrainian_science_Visnyk2018_11.pdf (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 26.11*).

До 100-річчя НАН України

14 листопада 2018 р. Національний банк України ввів у обіг чотири пам'ятні монети, що разом входять до набору «До 100-річчя Національної академії наук України» – «Ера миру», «Ера змін», «Ера технологій», «Людина, час, простір». Про це йдеться в повідомленні НБУ в Facebook.

Загалом цей набір присвячується науці – найважливішому чиннику технічного та соціально-культурного прогресу, невід'ємній складовій духовної культури людства, яке вступило в епоху інформації.

Кожна монета має свій унікальний сюжет. Монети мають шестигранну форму, вони оздоблені тамподруком (кольоровим друком) і локальною позолотою (на кожній монеті вміст золота є не меншим ніж 0,0001 г).

Усі монети мають номінал 5 грн, виготовлені зі срібла 999 проби, маса дорогоцінного металу в чистоті кожної – 15,55 г. Тираж – 4 тис. штук (кожної).

Ціна НБУ на цей набір пам'ятних монет становить 2 тис. 536 грн (окремо ці монети не продаватимуться). Реалізацію здійснюють регіональні відділи Національного банку України та банки-дистриб'ютори: АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк» (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 19.11*).

Гетьман України П. Скоропадський 14 листопада 1918 р. затвердив ухвалений Радою міністрів закон Української держави про заснування Української академії наук (УАН) у Києві. Заснування академії стало закономірним результатом патріотичної діяльності кількох поколінь українських учених, які спрямовували свої зусилля на інтелектуальне самоствердження нації.

Важливою складовою у створенні академії стала науково-організаційна діяльність Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН. Саме робота цієї комісії заклала як організаційні засади, так і правові підвалини в розбудові Української академії наук.

Фундаторами комісії стали міністр народної освіти та мистецтв Української держави, відомий історик права М. Василенко і визначний природознавець, дійсний член Російської АН В. Вернадський. Вони утворили своєрідний організаційний тандем, зосередившись на спільній місії – заснувати Українську академію наук.

Незважаючи на надзвичайно складні й несприятливі політичні та соціально-економічні умови, розгортання роботи комісії відбулося протягом кількох тижнів. У травні 1918 р. було проведено попередні переговори та досягнуто згоди між М. Василенком і В. Вернадським. Уже в червні 1918 р. Міністерство народної освіти та мистецтв повідомило про створення Комісії для заснування академії.

До складу комісії ввійшли визначні вчені – академік В. Вернадський (голова), заслужений професор Харківського університету Д. Багалій, заслужений професор Томського університету М. Кащенко, ординарні професори Університету Св. Володимира Б. Кістяківський і Й. Косоногов, ординарний професор Лазаревського інституту східних мов А. Кримський, ректор університету Св. Володимира Є. Спекторський, ординарний професор університету Св. Володимира О. Сперанський, ординарний професор Петроградського політехнічного інституту С. Тимошенко, ординарний професор Українського державного університету у Києві М. Туган-Барановський, представники Українського наукового товариства – професори Г. Павлуцький, Є. Тимченко та П. Тутковський, а також завідуючий Центральною дослідною станцією Всеросійського товариства цукрозаводчиків С. Франкфурт. Секретарем комісії став В. Модзалевський.

Робота комісії розпочалася 9 липня 1918 р. Порядок денний роботи комісії сформулював В. Вернадський, який виступив з програмною промовою. Його виступ окреслив найважливіші проблеми та завдання щодо проекту майбутньої академії, а також початкові організаційні заходи.

В. Вернадський обстоював думку, що УАН має бути самоврядною, проте неодмінно державною установою з відповідним сталим фінансуванням, широкими координаційними та експертними функціями. Водночас він вважав, що майбутня академія має домагатися повсюдного визнання в міжнародному академічному просторі. Особливу увагу В.

Вернадський приділяв організації досліджень із прикладного природознавства, а також вивченню природних і виробничих сил України. Учений категорично відкидав тезу про академічну ізольованість і камеральну атмосферу робочих кабінетів майбутніх академіків. Натомість він стверджував, що Українську академію наук варто проектувати як найвищу національно-державну установу України, яка має найтісніше пов'язуватися з потребами та інтересами української економіки.

Зі згаданого виступу В. Вернадського розпочалася напружена, але разом з тим плідна діяльність комісії. Для прискорення її роботи було створено п'ять робочих підкомісій, зокрема підкомісії для організації відділу фізично-математичних наук, відділу історично-філологічного та відділу соціальних наук, антропологічну підкомісію та підкомісію для придбання друкарні.

Майже на кожному засіданні комісії заслуховувалися доповіді фахівців щодо створення Національної бібліотеки, організації архівної справи, заснування інститутів, установ, музеїв, кафедр, комісій, лабораторій, колекцій, природознавчих станцій у структурі академії тощо.

Протягом літа 1918 р. комісія опрацювала проект статуту УАН і склала робочі проекти трьох відділів майбутньої академії. Так було окреслено базову організаційну структуру академії. Перший відділ – історично-філологічних наук, другий відділ – фізично-математичних наук, третій відділ – соціальних наук. На початку серпня 1918 р. у журналах роботи комісії було зафіксовано, що проєктована академія іменуватиметься Українською академією наук. Згодом було досягнуто компромісної згоди про спосіб конституювання першого складу академіків майбутньої академії, який проєктувався з 12 осіб, призначених верховною владою Української держави.

З огляду на тогочасний стан і завдання національно-державного будівництва на Українську академію наук було покладено важливі культурно-просвітницькі функції. Передбачалося, що вона має відіграти виняткову роль у формуванні національної свідомості народу за рахунок розвитку гуманітарних досліджень та відповідних установ і стати національним центром із вивчення, популяризації та поширення української мови.

Комісія припинила свою діяльність 17 вересня 1918 р. Загалом було проведено 47 засідань – 23 засідання комісії та 24 засідання у підкомісіях. Вражаючим був і результат, який зафіксували установчі документи, – законопроект та пояснювальна записка до нього, складені міністром М. Василенком. Крім того, було підготовлено академічний статут і проекти організації трьох відділів Української академії наук.

Таким чином, Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН працювала лише 71 день. Такі темпи роботи за воєнно-революційної доби видаються просто неймовірними. Попри короткочасність роботи, комісія відіграла визначну роль у створенні академії. Можна стверджувати,

що без напруженої праці, продемонстрованої усіма членами комісії, Українська академія наук не відбулася б того драматичного 1918 р.

Нині у 100-річний ювілей академії, коли сучасна Україна переживає складні економічні та політичні трансформації, треба із вдячністю згадати фундаторів академії і членів комісії (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 14.11).

Під головуванням першого віце-президента Національної академії наук України, голови Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академіка А. Наумовця 14 листопада 2018 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку заходу було вручено нагороди науковцям академії, які перемогли в конкурсі робіт, висунутих на здобуття премій академії наук України, Білорусі та Молдови за наукові результати, досягнуті при виконанні спільних наукових досліджень.

Потому присутні заслухали доповіді з двох питань.

Про діяльність Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН і її роль у створенні академії доповів заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України член-кореспондент НАН України Г. Боряк.

У кулуарах біля зали засідань Президії НАН України в цей час було розгорнуто тематичну книжкову експозицію.

Головний учений секретар НАН України академік В. Богданов виступив з питання про нагородження відзнаками НАН України.

Учасники засідання також розглянули підсумки оцінювання наукових установ НАН України, про які їх поінформував академік В. Богданов.

На завершення зібрання академік А. Наумовець вручив членам і радникам Президії НАН України пам'ятні відзнаки на честь 100-річчя Національної академії наук України.

Додаткову інформацію про захід буде розміщено у вигляді прес-релізу в розділі «Засідання Президії НАН України» на офіційному веб-сайті НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 14.11).

Основні напрями діяльності НАН України

6–8 листопада 2018 р. у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) відбулася Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація», присвячена 100-річчю від часу заснування цієї найбільшої вітчизняної книгозбірні.

«Бібліотека сьогодні є закладом з найбільшим у країні культурним фондом рукописної й книжкової спадщини і науковою установою з

величезним науковим фондом світової та української літератури, низкою важливих інститутів і підрозділів, а також з часів незалежності вона виконує функції, властиві бібліотеці Конгресу США, здійснюючи аналітичне забезпечення органів державної влади та управління», – зазначила під час свого виступу генеральний директор НБУВ член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна.

Журналісти газети «Голос України» побували на урочистому засіданні у НБУВ і поділилися докладною інформацією про захід на сторінках видання [№ 213 (6968), 10 листопада 2018 р.] у публікації «Найбільший у країні фонд рукописної й книжкової спадщини та аналітичний центр» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 16.11).

13 листопада 2018 р. в Інституті економіко-правових досліджень (ІЕПД) НАН України відбувся Міжнародний науково-практичний семінар «Зміцнення засад у сфері бізнесу і прав людини: драйвери для України».

Захід організовано та проведено з ініціативи Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки ІЕПД НАН України у співпраці з Ресурсним центром з питань бізнесу та прав людини (Велика Британія) й мережею Глобального договору ООН в Україні.

У 2017 р. на базі ІЕПД НАН України створено Центр перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки з метою сприяння вдосконаленню економічних відносин в Україні на засадах верховенства права, прав людини та соціальної відповідальності суб'єктів господарювання у контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів. У 2018 р. між інститутом і Ресурсним центром з питань бізнесу та прав людини (Велика Британія) було укладено меморандум про взаєморозуміння та розпочато Спільний науково-прикладний проект «Зміцнення засад у сфері бізнесу і прав людини: драйвери для України / Advancing Business and Human Rights Framework: Drivers for Ukraine». Його метою є сприяння підвищенню обізнаності та розвитку прав людини у сфері економіки в Україні через поширення відповідних знань і вироблення науково-обґрунтованої аргументації політико-правових і законодавчих рішень з удосконалення діяльності в цій сфері.

Проблематика семінару об'єднала значну кількість зацікавлених слухачів, у тому числі зарубіжних, і 27 спікерів, серед яких разом із співробітниками інституту були академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова; старший аналітик та представник Ресурсного центру з питань бізнесу і прав людини в регіонах Східної Європи та Центральної Азії Е. Скибенко, аналітик та представник цього Центру у Західноєвропейському регіоні Й. Бланкенбах (м. Берлін, Німеччина); голова Федерації профспілок, заслужений працівник соціальної сфери України Г. Осовий; представник уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини з дотримання соціальних та економічних прав О. Степаненко; урядова уповноважена з питань гендерної політики К. Левченко; голова правління мережі Глобального договору ООН в Україні Т. Сахарук; представники Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Академії праці і соціальних відносин ФПУ, мережі НУО Центральної та Східної Європи «Бенквоч», компанії «ДТЕК Енерго», юридичних компаній A.S.A. Group, «Правова група «Юста-Експерт»» і «Правозахист», підрозділів Федерації профспілок України та ін.

Програма науково-практичного семінару передбачала комплексний огляд питань забезпечення прав людини у сфері бізнесу в Україні, що стає дедалі важливішим протягом останніх десятиліть, у тому числі з огляду на інтенсифікацію глобалізаційних, євроінтеграційних і міграційних контекстів, а також поточних складних викликів, які постали перед нашою державою. Тож головні акценти семінару стосувалися міжнародно-правових засад сталого розвитку в контексті прав людини, а також політики, законодавства та практики у сфері прав людини в сучасних умовах господарювання в Україні.

Під час семінару наголошувалося, що міжнародно прийнятою основою цієї діяльності для органів влади, соціальних партнерів – профспілок і роботодавців, наукового й експертного середовища, фахівців різних галузей та суспільства в цілому – є Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини (2011 р.), що операціонізують Рамкову програму ООН «Захист, повага та засоби правового захисту» для бізнесу і прав людини (2008 р.) й співвідносяться одразу з кількома Цілями сталого розвитку (2015 р.). Базуючись на універсальних міжнародно-правових актах, керівні принципи закріплюють три постулати – обов'язок держави захищати права людини, відповідальність бізнес-структур щодо дотримання прав людини та забезпечення доступу до засобів правового захисту. Щодо кожного з них визначено конкретні кроки, які можуть застосовуватися урядами й бізнес-структурами для реалізації їхніх обов'язків і відповідальності при запобіганні порушень прав людини в підприємницькій діяльності та наданні засобів захисту, якщо такі зловживання відбуваються.

Зміст положень Керівних принципів та їхню імплементацію предметно й у різних аспектах було розкрито доповідачами протягом двох сесій семінару. Так, ішлося про захист прав людини в бізнес-діяльності світового рівня в рамках Глобального договору ООН, у контексті права Ради Європи, ЄС і Організації економічного співробітництва та розвитку, про роль Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сприянні утвердженню захисту прав людини у сфері бізнес-діяльності держави й підприємницького середовища, про ухвалення на виконання вимог міжнародних організацій Національних планів дій для імплементації Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини, про виклики щодо дотримання економічних прав людини в

Україні в контексті реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., про гендерний вимір сталого розвитку і прав людини у сфері економіки тощо.

Учасники також звернули увагу на питання втілення принципу справедливості у сфері правового регулювання економіки України як передумови для сталого розвитку, засобів здійснення державного керівництва щодо забезпечення поваги до прав людини в процесі здійснення підприємницької діяльності, реалізації норм і стандартів гідної праці в сучасних умовах господарювання в Україні, дотримання українським бізнесом міжнародних стандартів щодо захисту прав людини, регулювання інвестиційної діяльності в аспекті прав людини, політики Міжнародних банків розвитку в Україні щодо відповідальності підприємців за соціально-екологічні наслідки реалізації інвестиційних проектів, безпеки праці як запоруки економічного успіху та соціальної стабільності, міжнародно-правових засад і української практики судового захисту прав людини в підприємницькій діяльності, ролі й діяльності неурядових організацій з питань захисту прав споживачів у запобіганні, оскарженні та усуненні порушень прав людини у сфері бізнесу тощо.

У виступах висловлювалися думки, що державні політика, законодавство й практика управління державою та господарювання в Україні повинні відповідати сучасним міжнародним тенденціям, стандартам і вимогам та бути узгодженими в рамках емпірично- й науковообґрунтованих програмних і операційних документів. Потреби українського суспільства в прогресивному розвитку, що мають реалізовуватися в тому числі через належну імплементацію міжнародних зобов'язань нашої держави, є драйверами одночасно для всіх національних і зарубіжних стейкхолдерів на шляху до потужних інновацій у царині управління та підприємництва, примноження потенціалу для гідного й заможного життя.

Учасники міжнародного науково-практичного семінару отримали сертифікати, видані спільно Інститутом економіко-правових досліджень НАН України та Ресурсним центром з питань бізнесу та прав людини (Велика Британія).

Матеріали проекту буде опубліковано в першій збірці міжнародних науково-практичних досліджень з тематичної серії видань Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки ІЕПД НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 20.11).

З 12 по 16 листопада 2018 р. у рамках відзначення 100-річчя Національної академії наук України НТК «Інститут монокристалів» НАН України спільно з Харківським національним університетом ім. В. Н. Каразіна та Національним фармацевтичним університетом провели VIII Міжнародну конференцію «Хімія нітрогеновмісних гетероциклів»

(Chemistry of Nitrogen Containing Heterocycles, CNCH-2018), присвячену пам'яті її засновника професора В. Орлова.

У заході взяли участь понад 150 науковців з 10 країн світу, серед яких професори, керівники закордонних лабораторій і установ Німеччини, Франції, Бельгії, Італії, США, Канади, Чехії та інших країн.

За чотири дні роботи конференції було заслухано 45 усних доповідей провідних науковців-хіміків; стендову сесію представляло 80 постерів.

Крім того, компанія Elsevier на семінарі Reaxys – the database for Science and Education презентувала наукову веб-платформу для збору й оброблення інформації та даних про хімічні сполуки, що опубліковані в літературі й патентах.

У рамках конференції відбувся також семінар «Хімія для фармації», лекторами якого стали провідні українські науковці, що працюють у галузі розроблення, дослідження й аналізу лікарських засобів. Семінар відвідали представники більшості фармацевтичних компаній України: «Сперко Україна», ПАТ НВЦ «Борщагівський ХФЗ», ТОВ «Фармхім», ПАТ «Фармак», Valartin pharma, ТОВ «Дослідний завод “ДНЦЛС”», ТОВ «Фарма старт» та ПрАТ «Лекхім-Харків», «Здоров'я» та ін.

Тематика семінару охоплювала широке коло актуальних питань розвитку фармацевтичної галузі України, зокрема синтез і біологічний скринінг лікарських субстанцій, забезпечення контролю якості та безпеки виробництва лікарських засобів, створення системи фармакопейних стандартних зразків, розроблення й дослідження вітчизняних інноваційних лікарських засобів і технологій їхнього виробництва.

Головної мети семінару – перекинути «міст» між фундаментальними та прикладними дослідженнями харківських учених і потребами й завданнями фармацевтичних компаній – було успішно досягнуто під час плідних дискусій.

Проведення такої потужної міжнародної конференції та представницького семінару вкотре підтвердило звання Харкова як провідного мультидисциплінарного наукового та технологічного центру країни, у якому науковці й освітяни успішно співпрацюють з представниками виробничого сектору (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 23.11).

5–6 грудня 2018 р. Інститут електрозварювання (ІЕЗ) ім. Є. О. Патона НАН України проведе Міжнародну конференцію «Зварювання та споріднені технології – сьогодні і майбутнє», присвячену 100-річчю Національної академії наук України.

У межах зібрання планується заслухати й обговорити доповіді вчених з різних країн світу про найважливіші результати, одержані останніми роками в галузі зварювання та споріднених технологій.

Наукові напрями конференції:

- технології, матеріали й обладнання для зварювання та споріднених процесів;
- зварні конструкції;
- неруйнівний контроль і діагностика;
- інженерія поверхні;
- зварювання в медицині;
- проблеми екології зварювального виробництва;
- спецелектрометалургія;
- підготовка й атестація фахівців.

Захід відбудеться в ІЕЗ ім. Є. О. Патона (Київ, вул. К. Малевича, 11) та у конференц-центрі «Депо» (Київ, вул. Антоновича, 50).

Додаткову інформацію розміщено на веб-сайті за посиланням: www.paton100.org (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 19.11).*

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

З 6 по 8 листопада 2018 р. Державна установа «Держгідрографія» Міністерства інфраструктури України спільно з Науковим гідрофізичним центром НАН України провели чергову спільну річкову науково-дослідну експедицію «Дунай-2018», яка завершила цикл досліджень морського й річкового середовища, запланованих у поточному році.

Ця експедиція є одним з додаткових заходів з розвитку морських наук, що приурочені до відзначення 100-річчя Національної академії наук України.

Під час експедиції було вивчено акваторії гирла Бистре, Очаківського гирла та Соломонова рукава дельти Дунаю з використанням спеціалізованих суден: малого гідрографічного судна «Шляховик» і малого гідрографічного катера «Гідрограф-3» (судновласник – ДУ «Держгідрографія»).

Заплановані експедиційні дослідження на окремих ділянках акваторії р. Дунай було зумовлено необхідністю отримання нових детальних гідроакустичних і геоморфологічних даних про рельєф дна, виявлення навігаційних небезпек, а також затонулих об'єктів, у тому числі замулених та малорозмірних.

Серед основних завдань гідроакустичних досліджень важливе місце посідав аналіз характеру й динаміки основних чинників седиментації дистанційними методами. Актуальність дослідження цих процесів визначається недостатньою вивченістю особливостей літологічних типів донних осадів і чинників закономірності їхнього розповсюдження, що має вплив на характеристики змін рельєфу дна.

Отримані гідроакустичні дані та побудовані відповідні геоморфологічні інформаційні моделі дна з урахуванням їхніх структурних і літологічних характеристик доповнять інформаційну базу банку океанографічних даних.

Ці гідрографічні дослідження дали змогу уточнити й підтвердити сучасний стан окремих ділянок суднового ходу р. Дунай, виявити загальний рельєф дна річкового русла, встановити характер і розташування навігаційних небезпек.

Спільні комплексні гідрографічні й гідроакустичні дослідження виконувалися в дельті Дунаю з метою:

- створення безпечних умов судноплавства на внутрішніх водних шляхах України загальноєвропейського значення;

- отримання сучасних гідрографічних даних із внесенням їх до спільного банку океанографічних даних Міністерства інфраструктури України та НАН України;

- вивчення й моніторингу навігаційного стану зазначених акваторій р. Дунай;

- побудови відповідних геоморфологічних інформаційних моделей для різних ділянок дна з урахуванням їхніх структурних і літологічних характеристик.

Після подальших теоретичних узагальнень матеріали експедиційних досліджень буде використано в процесі коректури річкових карт, посібників для плавання тощо.

Під час експедиції було також продовжено процес удосконалення методології та організації проведення спільних річкових (морських) досліджень на спеціалізованих суднах державної установи «Держгідрографія» з використанням технічних засобів дослідження морського середовища цієї установи (зокрема, багатопроменевий ехолот) і Наукового гідрофізичного центру НАН України (мобільний гідроакустичний комплекс).

Крім того, у процесі виконання науково-технічних завдань експедиції «Дунай-2018» виконувалося калібрування використовуваних вимірювальних приладів, а саме: мобільного гідроакустичного комплексу (у його складі – гідролокатори бокового огляду ГБО-50 і ГБО-100МП) та багатопроменевого ехолота Sea Bat 7101.

Частина спільних експедиційних досліджень проводилася на суміжних з Дунайським біосферним заповідником ділянках за погодженням з науковим керівництвом згаданого заповідника.

Враховуючи підсумки засідання робочої групи з технічних питань Дунайської комісії, що відбулося в жовтні цього року, де, зокрема, розглядалося питання адаптації Основних положень плавання Дунаєм, додатково до виконання запланованих наукових експедиційних досліджень керівництво ДУ «Держгідрографія» здійснило контроль за технічним станом берегових і плавучих засобів навігаційного обладнання на українській ділянці р. Дунай відповідно до рекомендацій зазначеної комісії.

При підготовці до проведення спільних експедиційних досліджень було виконано міжнародно-правовий аналіз особливостей навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства на прикордонних ділянках

річки Дунай та досліджено правовий режим судноплавства в дельті Дунаю, що належить до внутрішніх водних шляхів загальноєвропейського значення.

Нагадаємо, що впродовж 2018 р. представники ДУ «Держгідрографія» та Наукового гідрофізичного центру НАН України провели дві спільні комплексні науково-дослідні експедиції: «Дніпро-2018» та «Чорне море-2018» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2018. – 23.11).

Нещодавно на сторінках міжнародного громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня» (№ 42–43, 10–16 листопада 2018 р.) було опубліковано статтю провідного наукового співробітника відділу української історіографії Інституту історії України НАН України доктора історичних наук О. Яся під назвою «Українська академія. Рік 1918».

У публікації автор звертається до історії створення Української академії наук (УАН, нині – Національна академія наук України): аналізує історичні передумови реалізації академічного проекту, розкриває основні етапи становлення академії, особливості її організаційної структури на момент заснування, наводить уривки з архівних документів, цитати видатних вчених і державних діячів – засновників УАН тощо.

«Головні особливості в організації Української академії наук зв'язуються з тим, що вона твориться в ХХ ст. під впливом рівночасної сили двох потоків, які викликають її до життя і з яких один – то національна самосвідомість українського громадянства, а другий – то неминучі заходи, щоб видобутися з наслідків усесвітньої кризи.

В першій відділі – на відміну від академій усього світу – мають науковий розвиток ті парости знаття, що для них основа – дослідження українського народу... В цій відділі Української академії, що його викликано потребами української національної самосвідомості, закладається орган наукової праці, який ще ніколи і ніде не існував».

«Ці уривки з пояснювальної записки (жовтень 1918 р.) міністра народної освіти і мистецтв Української держави М. Василенка до законопроекту про заснування Української академії наук продукують доволі складні почування, – пише на початку своєї статті О. Ясь. – Стилістичний колорит і патетичні звороти мимоволі виказують нервовий пульс доби, нестримний порив думки, довгоочікуване передчуття тріумфу й остраху за невідоме майбуття...

Питання про те, чому саме переломним часом для української наукової спільноти став славнозвісний 1918 р., а не, приміром, 1917 р., генерує чимало можливих відповідей і пояснень. На уявних шальках терезів розміщуються як епохальні контексти, так і персональні мотиви, організаційні традиції, політичні обставини, історичні факти, воєнні події тощо. Та над усіма ними

незримо витає ідея Української академії, яка була дітищем не ХХ ст., а принаймні останніх десятиліть ХІХ.

Наприкінці цього століття, метафорично прозваного століттям націй, слов'янські народи переживали своєрідний культурний ренесанс. Саме тоді народилася низка національних академій: 1866 р. – Югославська академія наук і мистецтв у Загребі, 1872 р. – Краківська академія наук, 1886 р. – Сербська академія, 1888 р. – Чеська академія наук, словесності і мистецтв. Натомість українське наукове життя було міцно затиснуте в лещатах імперського простору».

З повною версією статті можна ознайомитися на сторінках свіжого випуску тижневика «Дзеркало тижня» або на офіційному інтернет-сайті видання за посиланням: https://dt.ua/SCIENCE/ukrayinska-akademiya-rik-1918-293604_.html (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 13.11*).

Наукові видання НАН України

23 жовтня 2018 р. у рамках відзначення 100-річчя Національної академії наук України в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології (ІМФЕ) ім. М. Т. Рильського НАН України було проведено презентацію видання «Народні пісні Волині» (2018, Київ).

Підготувала збірку провідний науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України доктор мистецтвознавства Л. Єфремова. «Народні пісні Волині» – шоста книга із серії «З колекцій збирачів фольклору», започаткованої дослідницею. У попередні роки вона підготувала та видала «Народні пісні Житомирщини» (2012), «Народні пісні Хмельниччини» (2014, у співавторстві з М. Дмитренком), «Народні пісні Чернігівщини» (2015), «Народні пісні Полтавщини» (2016), «Народні пісні Київщини» (2017).

У цих виданнях представлено нотні та текстові зразки народних пісень, подано паспортизацію, примітки й уточнення упорядниці. У збірці пісні розподілено на кілька груп. Зокрема, ідеться про групи календарно-обрядових і родинно-обрядових пісень, ліричні необрядові пісні, суспільно-побутові, балади. Уміщено також романси й пісні літературного походження. Більшість зразків публікуються вперше, бо частину представлених пісень упорядниця віднайшла серед рукописів, а частина – власні записи або сучасні записи інших дослідників. Багато пісень (і нот, і текстів) нею розшифровано. Кожна збірка містить допис «Від упорядника», вступну статтю, у якій докладно характеризуються історично-культурні умови та пісенність конкретного регіону, побутування й особливості тих чи інших пісень на його теренах, а також невеличкі статті до кожного підрозділу, що стосуються представлених у ньому жанрів. Крім того, у збірках подано ряд покажчиків, які полегшують роботу із систематизації матеріалу: географічний, покажчик

записувачів (подано дати й місця усіх записів, уміщених у книзі), транскрипторів, виконавців, іменний і покажчик інципітів пісень. Збірка «Народні пісні Волині» вміщує близько 1 тис. пісенних зразків, що є тенденційним для видань цієї серії. Такою є структура презентованого видання.

Що ж стосується особливостей, то збірка «Народні пісні Волині» стала першою в серії, що охоплює територію не області як адміністративно-територіальної одиниці, а етнографічного регіону.

Презентацію відвідали багато гостей, зокрема видатні науковці, які привітали Л. Єфремову з виходом книги. Зі спогадами про збирання фольклору на Волині та професійними порадами виступив директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України академік М. Жулинський.

У своїх доповідях завідувач відділу української та зарубіжної фольклористики ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України кандидат філологічних наук Л. Вахніна, старший науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики кандидат філологічних наук Л. Іваннікова й провідний науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології доктор філологічних наук Т. Руда проаналізували експедиційну діяльність своєї установи, окреслили особливості роботи «у полі» та наголосили на її важливості. При цьому дослідниці згадали багатьох співробітників інституту, стараннями яких було зібрано значний фактичний матеріал, частково представлений у презентованому збірнику.

Музикологічний аналіз окремих особливостей пісенності Волині аудиторії представив провідний науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ доктор мистецтвознавства, професор М. Хай.

Провідний науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики цього ж інституту доктор філологічних наук, професор М. Дмитренко коротко розглянув історію збирання й публікування фольклору Волині, підкреслив важливість проведеної Л. Єфремовою роботи.

У багатьох виступах відзначалося, що підготовка подібних видань потребує опрацювання, систематизації, упорядкування, обґрунтування, узагальнення й аналізу матеріалу, це, у свою чергу, є титанічною роботою, яку і виконала упорядниця.

Перлиною презентації став виступ народного колективу «Писанка», який прибув з м. Рожище Волинської області. Учасниці ансамблю в народній манері виконали кілька пісень зі свого репертуару. Це продемонструвало окремі представлені в книзі «Народні пісні Волині» зразки, оскільки до збірки увійшли також записи, зафіксовані від співачок «Писанки».

Дирекція інституту щиро подякувала учасникам колективу «Писанки» за їхню багаторічну діяльність у справі підтримки й розвитку народної пісні в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 23.11*).

16 листопада 2018 р. у Великому конференц-залі НАН України відбулося розширене засідання президій Національної академії наук України та Національної академії медичних наук України, присвячене презентації чотиритомного видання «На початку нового століття», автором якого є член-кореспондент НАН України й академік НАМН України І. Трахтенберг. Цей захід також збігся з 95-річчям І. Трахтенберга.

Засідання відкрив віце-президент НАН України академік НАН України В. Кошечко, який привітав члена-кореспондента НАН України І. Трахтенберга зі славною датою та зачитав особисте вітання від президента НАН України академіка НАН України Б. Патона.

Академік НАН України В. Кошечко також привітав І. Трахтенберга від Президії НАН України та Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України. У своїй промові він наголосив, що заслуги І. Трахтенберга відзначено багатьма державними й академічними нагородами та преміями. За видатні здобутки І. Трахтенберга нагороджено рядом орденів і медалей, зокрема він є повним кавалером Ордена «За заслуги».

На завершення виступу академік НАН України В. Кошечко вручив І. Трахтенбергу високу академічну нагороду – відзнаку НАН України «За підготовку наукової зміни».

З промовою і вітаннями виступив президент Національної академії медичних наук України, член-кореспондент НАН України й академік НАМН України В. Цимбалюк, який привітав І. Трахтенберга і вручив відзнаку НАМН України «Прослава».

Секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України академік НАН України та НАМН України С. Комісаренко презентував присутнім чотиритомне видання «На початку нового століття», автором якого є І. Трахтенберг.

Після завершення презентації присутнім було продемонстровано документальний фільм, присвячений І. Трахтенбергу.

Наприкінці засідання слово взяв член-кореспондент НАН України та академік НАМН України І. Трахтенберг, який подякував членам президій НАН України й НАМН України за вітання і високі нагороди. Він також поділився спогадами про своїх учителів, колег і друзів.

Закриваючи засідання, віце-президент НАН України академік НАН України В. Кошечко ще раз побажав І. Трахтенбергу й учасникам розширеного засідання доброго здоров'я, творчої наснаги і великих успіхів на благо науки (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 19.11).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Національна академія наук України (НАНУ) та Болгарська академія наук (БАН) на підставі укладеної між ними угоди оголошують спільний конкурс українсько-болгарських проектів на 2019–2021рр.

Умови конкурсу

До конкурсу з української сторони допускаються проекти вчених, які працюють в установах НАН України та партнерами яких є науковці БАН.

Узгоджені заявки подаються:

- болгарськими співкерівниками проектів – до БАН;
- українськими співкерівниками проектів – до НАН України українською та англійською мовами.

Форма подання заявок додається.

До участі у конкурсі не допускаються:

- проекти, які подані на конкурс після закінчення визначеного терміну конкурсу;
- проекти, які оформлені не за правилами;
- неузгоджені проекти;
- проекти, які подані тільки однією стороною.

Допущені до конкурсу заявки проходять паралельно незалежну експертизу. Експертизу проектів з української сторони здійснює НАН України, з болгарської сторони – БАН. Розгляд заявок здійснюється кожною зі сторін самостійно відповідно до власних правил. Інформація про проходження експертизи – конфіденційна.

Підсумки конкурсу підбиваються сторонами спільно на підставі результатів експертизи та згідно з обсягом встановленої квоти обміну. Рішення про підтримку відібраних проектів затверджується розпорядженням Президії НАН України. Результати конкурсу буде підбито в січні 2019 р. Затверджений перелік українсько-болгарських дослідницьких проектів, які реалізовуватимуться в рамках угоди про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Болгарською академією наук у зазначений період, буде опубліковано на веб-сайті НАН України (<http://www.nas.gov.ua>).

Фінансування проектів здійснюється кожною установою-партнером окремо в рамках бюджетних програм установ.

Обмін ученими для проведення дослідницької роботи в рамках затверджених проектів здійснюється за встановленою квотою обміну.

Фінансові умови наукового обміну:

- Сторона, що направляє, або науково-дослідний інститут, у якому працює науковець, покриває витрати на проїзд своїх фахівців до місця призначення і назад.
- Сторона, що приймає, покриває витрати із забезпечення науковців житлом, добовими або харчуванням.

– БАН покриває витрати на проїзд українських учених у межах Болгарії відповідно до програми візиту. НАН України не покриває витрати на проїзд болгарських учених у межах України відповідно до програми візиту.

Термін подання заявок закінчується 15 грудня 2018 р.

Заявки для участі в конкурсі з української сторони, підготовлені відповідно до встановлених НАН України форм, треба направляти разом із супровідним листом на ім'я начальника Відділу міжнародних зв'язків НАН України А. Мирончука на адресу: 01601 МСП, Україна, Київ 30, вул. Володимирська, 54, Президія Національної академії наук України, Відділ міжнародних зв'язків НАН України. Наявність електронних версій обов'язкова (надсилати у форматі .doc на адресу: petrushenko@nas.gov.ua) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 15.11*).

Діяльність науково-дослідних установ

15 млн книг, майже 900 співробітників, сотні тисяч читачів щороку. Усе це про найбільшу вітчизняну книгозбірню – Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), до 100-річного ювілею якої телеканал «UA: Перший» зняв і продемонстрував у своєму ефірі чотири відеосюжети: «Бібліотеці Вернадського 100 років. Історія», «Бібліотеці Вернадського 100 років. Архітектура», «Бібліотеці Вернадського 100 років. Структура», «Бібліотеці Вернадського 100 років. Артефакти». Із журналістами поспілкувалися як фахівці бібліотеки, так і звичайні читачі.

Історія

«Національну бібліотеку Української держави (нині – НБУВ) було створено 2 серпня 1918 р., а вже за рік, у 1919 р., радянська влада перейменувала її у Всенародну бібліотеку України, оскільки слово “національна” звучало недостатньо “патріотично”, – розповідає директор Інституту книгознавства НБУВ доктор історичних наук Г. Ковальчук. – Арешти співробітників бібліотеки розпочалися ще з 1929 р. В “українському буржуазному націоналізмові” звинувачували корифеїв. Наприклад, послідовно було розстріляно чотирьох директорів НБУВ. У 1941 р. у майже прифронтових умовах розпочалася евакуація фондів бібліотеки (разом з усією Академією наук) до Уфи. Таким чином, основний фонд зберігся та згодом повернувся на місце. Бібліотеку відремонтували, тому що її будівля (мається на увазі філія НБУВ, яка розташовується на вул. Володимирській, 62) дуже постраждала внаслідок вибуху в Червоному корпусі Університету (нині – Київський національний університет ім. Т. Шевченка), коли німці відступали з Києва. У 1964 р. сталася жахлива подія в історії бібліотеки: через підпал розгорілася пожежа, під час якої постраждала частина фондів, насамперед відділ “Україніка”. Чутки про те, що тоді згоріли рукописи та

стародруки, абсолютно не відповідають дійсності, тому що займання сталось у сховищі, тоді як старовинні документи зберігалися на фасадній частині бібліотеки. Проте історія ця досить дивна. Думаю, ми до кінця ніколи не дізнаємося, як усе було. У 1996 р. бібліотеці було присвоєно ім'я академіка В. Вернадського та статус національної. Доти вона називалася Центральною науковою бібліотекою Академії наук України. Бібліотеку роблять люди, які люблять бібліотечну справу та цю конкретну книгозбірню і працюють для того, щоб вона стала кращою».

Про свою роботу в НБУВ розповідає бібліотекар II категорії Т. Пантус: «Я – бібліотекар, але серед своїх мене називають знепилювачем. Я підходжу до полиць, беру книгу і чистою та сухою ганчіркою знепилюю її, а також оглядаю. Якщо помічаю пошкодження – передаю книгу для подальшої обробки. У цій бібліотеці я працюю вже 18 років і роботу свою люблю, бо вона продовжує книгам життя».

Враженнями від відвідування НБУВ поділився її читач із 40-річним стажем В. Король, який нині вивчає творчість венеційського художника XVIII ст. Каналетто (справжнє ім'я – Д. А. Каналь). У фондах НБУВ зберігається, серед іншого, і видана в Оксфорді книга, присвячена цьому митцю. «Гортаючи книгу, я немов входжу до майстерні художника. На відміну від цифрового, електронного зображення в Інтернеті, надрукована у виданні репродукція дає змогу побачити більше відтінків і переходів між кольорами, що потрібно мені для відтворення цієї картини. Для мене бібліотека – це невичерпна скарбниця того, що створили люди», – говорить читач.

Архітектура

Фонди НБУВ зберігаються у її двох дуже відмінних між собою корпусах – монументальному 27-поверховому хмарочосі та старовинній будівлі в київському середмісті. Докладніше про це журналістам розповіли фахівці-архітектори.

За словами куратора проекту Ukrainian Modernism Д. Соловйова, головний (або ж новий) корпус бібліотеки сягає 77 м заввишки і складається з двох частин, які утворюють єдине ціле. У висотній частині розміщується книгосховище, а у чотириповерховій стилістичній – конференц-зала, читальні зали, а також службові приміщення. Крім того, будівля має два підземні поверхи. Корисна площа цього корпусу – 35 тис. кв. м. «За всіма параметрами НБУВ є найбільшою книгозбірнею нашої країни. Урочисте відкриття цього корпусу відбулося 10 жовтня 1979 р. На подію приїхав сам Б. Патон – президент академії. Він виголосив урочисту промову та першим перерізав стрічку. Загалом, архітектура модернізму, до якої й належить бібліотека, надзвичайно фотогенічний. Тому якщо хочете назбирати лайків в Instagram – то вам у Вернадку», – радить Д. Соловйов.

«Вестибюль бібліотеки прикрашено гігантським монументальним панно, виконаним у техніці енкаустики – воскового живопису. Його автори – українські художники В. Василенко і В. Прядко. Це панно у трьох сюжетах

розкриває призначення науки – захист життя на Землі, – продовжує фахівець. – Перехід між підземними поверхами й читальними залами реалізовано не банальними сходами, а за допомогою пандусу, уздовж якого стоять 11 бюстів з білого мармуру – це видатні митці та вчені. Тут і Г. Сковорода, і Ярослав Мудрий, і Т. Шевченко й інші світила культури й науки. Бюсти створила авторська група скульпторів на чолі з Б. Довганем. Освітлення в читальних залах теж реалізовано в незвичний спосіб. У стелю тут вмонтовано спеціальні акрилові розсіювачі світла. Завдяки ним до читальних зал потрапляє природне освітлення. Інтер'єр же нагадує мені космічний корабель: потрапляючи до нього, відчуваюсь як у декораціях фільму про зоряні війни».

Філія НБУВ у старовинній будівлі по вул. Володимирській, 62, поєднує дві архітектурні епохи – неокласицизм і вже згаданий радянський модернізм. «Постало завдання – об'єднати пишність і респектабельність класичного стилю з новим віянням часу», – пояснює молодший науковий співробітник відділу образотворчих мистецтв Інституту книгознавства НБУВ О. Донець. До новацій належить, наприклад, барельєф, створений уже за часів СРСР. Його автор – відомий скульптор В. Климов. Основна тема барельєфа – навчання з книжок і навчання на виробництві. «У нас є також торшери в античному стилі з приватної колекції підприємця та мецената Ф. Терещенка, які було націоналізовано за радянських часів. Ще одна цікавинка колекції бронзових скульптур нашої бібліотеки – дві жіночі скульптури на сходах. Вони зображують Гетевську героїню Міньйону та лісову німфу. Ми з'ясували, що ці скульптури було створено одночасно в одному й тому ж місці – майстерні французького бронзовика XVIII ст. Ф. Барбідьєна. У центральній читальній залі, – продовжує О. Донець, – прозора, скляна стеля, а також дуже великі вікна. Тому читач може при денному освітленні працювати тут майже весь день».

Структура

Проте НБУВ – це, звичайно, не лише полиці з книгами та читальні зали. До її складу входять п'ять інститутів і 56 відділів, які контролюють чимало важливих процесів – від реставрації книг до наукових досліджень. Журналісти відвідали найцікавіші структурні підрозділи бібліотеки, якими їх провів завідувач сектору соціокультурних комунікацій відділу теорії і методології бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства НБУВ Р. Поліщук.

Про Фонд Президентів України розповів молодший науковий співробітник відділу пошуку та обліку документів цього фонду А. Кушерський. За його словами, працівники зазначеного підрозділу досліджують інститут президентства в Україні й за кордоном. «Але, напевно, найцікавіша частина нашої роботи – це робота з подарунками, які президенти України отримують під час офіційних візитів, а також від звичайних громадян. Найменший експонат нашої колекції – Конституція Іспанії 1978 р., яку Л. Кучма привіз зі свого візиту до Іспанії. Найбільший експонат – килим,

який прибув до нас із сонячного Таджикистану. На ньому зображено президентів країн-членів СНД. Цей килим унікальний: ми зверталися до колег у Казахстан і Білорусі, але там не підтвердили наявності подібного. Мій улюблений експонат – картина “Надійка”, героїня якої полонить своїм теплим поглядом, що зазирає просто в душу та зігріває в холодні осінні дні». У колекції Фонду Президентів України є й експонат, який уже встиг зажити собі слави серед відвідувачів, – скульптура «Слов’янські просвітителі Кирило і Мефодій», який виконує функції не лише музейного експонату: голову одного з просвітителів гості бібліотеки так часто труть «на щастя», загадуючи при цьому бажання, що вже відполірували її до блиску.

У відділі реставрації Центру консервації і реставрації НБУВ працюють фахівці, які можуть відновити будь-яку книгу. Про свою щоденну роботу в цьому підрозділі розповідає провідний художній реставратор Н. Лук’янюк: «У наш відділ надходять, як правило, рідкісні видання – стародруки, рукописи, гравюри. Реставрація починається з очищення. Я, наприклад, беру пошкоджений аркуш із загнутими кінчиками, розрівнюю його й очищую, бо на ньому можуть бути пил і часточки сміття. Потім викладаю цей аркуш між двома сітками і в такому вигляді занурюю у воду для промивання. Після цього сітку потрібно зняти й увібрати зайву вологу за допомогою спеціального фільтрувального паперу. Після промивання та просушування аркуш потрібно доповнити відсутніми частинами паперу. Для цього я беру пензель і накладаю на край основи аркуша шар клею, а потім і дублювальний папір. Далі проводимо пензлем по поверхні і зриваємо зайві частини паперу по краях аркуша. Зайвий клей теж треба прибрати. Таким чином відновлюються частини тієї чи іншої сторінки, яких бракує. Після реставрації аркушів книжка зшивається, для неї виготовляється шкіряна оправа, і вона відправляється на полиці – до читачів».

Артефакти

Останній із серії відеосюжетів присвячується книжковим скарбам бібліотеки.

«У нас зберігаються пам’ятки, що датуються періодом від III тис. до н. е. до нашого часу. Це, зокрема, глиняні таблички. Їх у нас п’ять, дві з яких розшифровано, – розповідає виконувач обов’язків директора Інституту рукопису НБУВ кандидат історичних наук О. Степченко. – У фондах інституту зберігаються київські глаголичні листки X ст. Це – найдавніша пам’ятка слов’янського письма. З них залишилося тільки сім аркушів, у яких викладено церковний піснеспів.

Найцінніша та найпопулярніша й найвідоміша зараз рукописна книга – Пересопницьке Євангеліє. Це – рукопис на 964 пергаментні сторінки, вагою 9,3 кг, вишукано оздоблений (і не тільки чотирма своїми мініатюрами). Від 1991 р. на Пересопницькому Євангелії українські президенти присягають на вірність українському народові. Двоє перших президентів робили це на розгорнутій книзі. На жаль, оскільки в момент інаугурації людина дуже хвилюється, у неї пітніють долоні. Через це розмазуються фарби на

ілюстраціях і на самому рукописі. Тому ми висунули вимогу, щоб надалі президенти присягали на згорнутому Євангелії».

За словами О. Степченко, серед скарбів Інституту рукопису НБУВ – 12 зошитів Г. Сковороди та фонд М. Гоголя, зокрема його твори, деякі з яких написано його рукою, а також листування, біографічні документи тощо.

Унікальні пам'ятки українського та світового книговидавництва становлять фонд відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ. «Найцінніша частина збірки – це українські друковані видання, – говорить завідувач цього відділу кандидат історичних наук Н. Бондар. – Відлік ми починаємо зі львівського “Апостола” І. Федорова, росіянина за походженням. Свій перший “Апостол” він надрукував 1564 р. у Москві, наступний – за 10 років у своїй приватній друкарні у Львові, до якого він переїхав із Москви. Нещодавно у нас викрали один із московських примірників цієї книги (їх у нас три). Поліція знайшла й повернула книгу, і зараз вона знову зберігається у нашій бібліотеці.

Наступний артефакт, про який не можна не сказати, розповідаючи про українську друковану спадщину, – це “Острозька Біблія”, надрукована 1581 р. в Острозі, у друкарні, яку заснував князь Василь-Костянтин Острозький. Це – повна Біблія, надрукована канонічною церковнослов'янською мовою. Одне з унікальних видань нашої збірки – “Історія тварин” Аристотеля, надрукована у Венеції 1576 р., причому не на традиційному папері, а на пергаменті. У світі відомо про два примірники цієї книги». Н. Бондар також показала тележурналістам перше видання «Енеїди» І. Котляревського (1798) і «Кобзар» Т. Шевченка (1840).

Усі ці дорогоцінні стародруки може потримати в руках і погортати будь-який читач. Щоправда, тільки під наглядом працівника НБУВ.

Як замовити книгу в бібліотеці, пояснює молодший науковий співробітник відділу теорії та методології бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства НБУВ О. Бублик. Для отримання тієї чи іншої книги спочатку потрібно оформити замовлення, скориставшись генеральним (паперовим) або електронним каталогом. Знайшовши потрібну книгу в каталозі, треба заповнити бланк замовлення й передати його черговому бібліотекарю на другому поверсі НБУВ. Це замовлення отримують співробітники книгосховища бібліотеки. Знайдену книгу спускають конвеєром донизу, де вона й потрапляє до рук читача (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 16.11).

До уваги держслужбовця

С. Блиндарук, мол. наук. співроб. НБУВ;

А. Шумілова, мол. наук. співроб. НБУВ

Славна плеяда українських учених: до 100-річчя НАН України

За роки незалежності України роль і значення історико-бібліографічних досліджень зросла. Стараннями окремих дослідників поступово почали зникати білі плями в нашій культурі й науці. До наукового обігу введено величезний масив малознаного чи зовсім невідомого матеріалу – друківаних і архівних джерел. Відкрито чимало нових документальних фактів з історії вітчизняної науки. Національній культурі й науці повернуто десятки викреслених радянською владою імен українських учених, їхню творчу спадщину. Адже вони зробили значний внесок в українську науку й техніку, збагативши їх не тільки різними відкриттями, ідеями, теоріями, технологіями, а й започаткували нові наукові напрями та школи. Їхніми відкриттями пишається весь світ. Багато країн воліли мати українських науковців у когорті своїх дослідників.

Біобібліографічні видання, зокрема персональні покажчики, є важливою джерельною базою наукових досліджень. У них зафіксовано здобутки провідних українських науковців, висвітлено й узагальнено їхні внески у вітчизняну і світову науку, культуру, подано відомості про освітянську діяльність. На жаль, ми не можемо охопити весь список, куди входять відомі українські вчені, адже геніальних людей необмежена кількість! Хочеться сподіватися, що кожний визначний науковець не буде незаслужено забутий. Наш святий обов'язок знати свою історію, своїх світочів науки, техніки, культури.

1. Микола Михайлович Амосов. Легенда світової науки : біобібліогр. покажч. / Нац. наук. мед. б-ка України ; упоряд.: Л. Є. Корнілова, Т. А. Остапенко ; наук. ред. Р. І. Павленко. – Київ : СПД Коляда О. П., 2009. – 80 с.

У біобібліографічному покажчику висвітлено основні етапи життя та наукової діяльності М. Амосова (06.12.1913 – 12.12.2002) – видатного вченого в галузі медицини та біокібернетики, громадського діяча, академіка Національної академії наук України та Академії медичних наук України, засновника та директора Інституту серцево-судинної хірургії.

Під час підготовки видання використана документальна база та довідково-пошуковий апарат Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної наукової медичної бібліотеки України, Національної парламентської бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого), Інституту архівознавства НБУВ.

До видання входить хронологічний покажчик друківаних праць М. Амосова (1948–2005). У межах кожного року матеріал розташовано за

абеткою в такій послідовності: книги, наукові статті, видання за редакцією М. Амосова та книги, які видані іноземними мовами (більшість робіт, включених до покажчика, описано de visu). Наукові праці, літературні твори, філософські роздуми М. Амосова видано багатьма мовами світу. Допоміжний апарат складається з покажчиків: «Опубліковані інтерв'ю з М. М. Амосовим», «Література про життя та діяльність М. М. Амосова». Матеріал у книзі паралельно представлено українською, російською, англійською мовами.

Шифр зберігання НБУВ: Ва721063

Шифр зберігання ВНБІ: д А-62

2. Александр Александрович Богомолец / АН УССР ; вступ. ст. О. А. Богомольца ; сост. Л. В. Сиренко ; ред. кол.: К. М. Сытник, П. Т. Тронько, Ф. С. Бабичев [и др.]. – Київ : Наук. думка, 1981. – 114 с. : фото : портр. – (Биобиблиография ученых Украинской ССР).

Покажчик знайомить з основними напрямками діяльності знаного вченого-патофізіолога, творця першої вітчизняної школи патофізіологів, вченого зі світовою популярністю, академіка п'яти академій наук, заслуженого діяча науки УРСР О. Богомольця (24.05.1881 – 12.07.1946), який протягом 16 років (1930–1946) очолював Академію наук УРСР. Науково-організаційну та дослідницьку роботу він завжди поєднував з активною суспільно-політичною діяльністю. Провідною темою його досліджень стала проблема нормальної і патологічної реактивності організму.

У покажчику досить повно представлено наукові та публіцистичні праці вченого з 1902 по 1969 р. Це – книги, статті, рецензії, видання за редакцією О. Богомольця. Окремо подано видання, видані іноземною мовою (французькою, німецькою тощо).

Допоміжний апарат містить покажчик назв, іменний покажчик, перелік лауреатів премії Академії медичних наук СРСР ім. О. О. Богомольця та лауреатів премії Академії наук Української РСР ім. О. О. Богомольця.

Шифр зберігання НБУВ: Ао227422

Шифр зберігання ВНБІ: д Б-73

3. Білодід І. К. Леонід Арсенійович Булаховський / І. К. Білодід; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; уклад. Н. Ф. Королевич, ред. С. М. Хазанет. – Київ : Наук. думка, 1968. – 79 с. : фот. на обклад.

Покажчик знайомить з діяльністю одного з найвидатніших лінгвістів-славістів, академіка АН УРСР Л. Булаховського (14.04.1888 – 04.04.1961), чий творчий шлях становить понад 60 років невтомної праці. Його ім'я широко відоме у світовому мовознавстві. Подано загальний аналіз праць фахівця в галузі славістики, русистики, україністики, теорії мовознавства та методики вивчення мови. Висвітлюються погляди вченого з актуальних проблем мовознавчої науки, а також охарактеризовано його педагогічну і громадську діяльність.

Бібліографія містить хронологічний перелік друкованих праць Л. Булаховського (1910–1968) і допоміжні покажчики: алфавітний покажчик праць вченого та іменний – співавторів і співредакторів.

Матеріал у покажчику згруповано таким чином: основні дати життя й діяльності; література про життя та діяльність Л. Булаховського; бібліографія праць.

Шифр зберігання НБУВ: Ао186343

Шифр зберігання ВНБІ: д Б-90

4. Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт.-уклад.: О. С. Онищенко [та ін.] ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – Київ : [б. в.], 2012. – 603 с. – (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського ; т. 10).

В. Вернадському – першому президенту АН УРСР, академіку АН СРСР, академіку АН УРСР, творцю науки, видатному мислителю, природознавцю, мінералогу, засновнику наукознавства і вчення про біосферу та ноосферу, у якому сформульовані принципи взаємодії природи та суспільства, належить почесне місце в когорті видатних учених першої половини ХХ ст. Його ім'я тісно пов'язано з історією заснування Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Заслуги вченого високо оцінено на міжнародному рівні.

Це науково-бібліографічне видання хронологічно охоплює період з 1885 по 2012 р. і включає публікації праць В. Вернадського, матеріали про дослідження його вчення, різні аспекти науково-організаційної, викладацької, громадської діяльності, особистого життя, спілкування з широким колом колег, друзів, родиною. Науковий доробок вченого становить понад 400 досліджень у галузі геохімії, біогеохімії та радіогеології: монографії, наукові статті та розвідки, збірники наукових праць і тези конференцій, бібліографічні покажчики, довідкові видання, енциклопедії, щоденники та мемуари, науково-популярні праці, автореферати дисертацій, депоновані рукописи українською, російською й іноземними мовами. Усього до видання включено 4 тис. 188 позицій.

Структурно покажчик складається з чотирьох розділів: «Хронологічний покажчик праць В. І. Вернадського», «Епістолярна спадщина», «Література про життя та діяльність В. І. Вернадського», «Бібліографія бібліографії».

Науково-пошуковий апарат видання представлено системою покажчиків, що сприяє повнішому розкриттю змісту бібліографії та зручності пошуку. Це – іменний покажчик, алфавітний покажчик праць, предметний покажчик і список прийнятих скорочень назв джерел.

Шифр зберігання НБУВ: Вс54586

Шифр зберігання ВНБІ: д В-35

5. Валерій Михайлович Геєць / НАН України ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України ; відп. за вип. І. І. Бажал. – Київ : Академперіодика, 2015. – 104 с., 17 с. іл. – (Біобібліографія вчених України).

Видання присвячено 70-річчю академіка НАН України В. Гейцю (20.04.1945). Матеріали видання знайомлять з основними етапами життя, наукової, науково-організаційної та громадської діяльності відомого вченого у сфері економіко-математичного моделювання та прогнозування економічного розвитку, макроекономіки, державного регулювання економіки, доктора економічних наук, професора, лауреата Державної премії України, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка НАН України В. Гейця.

Хронологічний покажчик друкованих праць (1972–2015) відображає науковий доробок ученого, перелік захищених під його науковим керівництвом кандидатських і докторських дисертацій. Матеріал розміщено у певній послідовності: індивідуальні монографії, розділи в колективних монографіях, підручники, наукові видання за редакцією В. Гейця, статті в наукових журналах і збірниках, доповіді та тези доповідей на науково-практичних конференціях, статті в ЗМІ, інтерв'ю в ЗМІ.

Шифр зберігання НБУВ: Ва790752

Шифр зберігання ВНБІ: д Г-28

6. Ігор Герета: «Велет віри, духу і любові» : бібліогр. покажч. / упр. культури ; Терноп. обл. держ. адмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. М. Друневич ; авт. вступ. ст. Л. Танюк. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 2008. – 47 с. : іл., фот. – (Родом з України ; вип. 3).

Посібник присвячений світлій пам'яті заслуженого діяча мистецтв України, лауреата премії імені братів Лепких і Всеукраїнської археологічної премії ім. В. Хвойки І. Герети (25.09.1938 – 05.06.2002). Представлено бібліографію про багатогранне життя та діяльність археолога, мистецтвознавця, культуролога й політичного діяча.

І. Герета – співавтор трьох академічних монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття та Волині; автор і співавтор понад 20 історичних, науково-популярних і художніх книг. Ним опубліковано більше 120 статей у енциклопедіях, збірках і журналах України та зарубіжжя, відредаговано понад 20 видань громадської організації «Інституту національного відродження України» (нині – Інститут національного відродження України ім. І. Герети). Ним відкрито понад 100 пам'яток археології, зокрема могильник черняхівської культури III–IV ст. у с. Чернелеві-Руському Тернопільського району.

Матеріал структуровано за розділами: «Праці Ігоря Герети»; «Дослідження. Розвідки. Звідомлення»; «Герета як публіцист»; «Інтерв'ю. Розмови. Виступи»; «Життєвий і творчий шлях І. Герети»; «Герета як політик»; «Рецензії на твори І. Герети». Окремий розділ присвячено вшануванню пам'яті діяча та спогадам його друзів.

Допоміжний апарат включає іменний покажчик та перелік періодичних видань (газети й журнали).

Шифр зберігання НБУВ: P112767

Шифр зберігання ВНБІ: д Г-37

7. Василий Васильевич Глушко / АН УССР ; вступ. ст.: В. С. Буров, С. С. Круглов ; сост.: Р. А. Костенок, Л. М. Рейфман. – Київ : Наук. думка, 1982. – 53 с. : фот. – (Биобиблиография ученых Украинской ССР).

У виданні висвітлено основні етапи життя, науково-дослідницької, науково-організаційної діяльності відомого вченого в галузі регіональної та нафтової геології, заслуженого геолога УРСР, члена-кореспондента АН УРСР, професора В. Глушка (28.08.1920 – 24.08.1998). Основу наукових інтересів ученого становлять дослідження в галузі геології нафти й газу. В. Глушко вніс значний вклад у вивчення геологічної будови й нафтогазоносності південно-західних частин СРСР і суміжних територій (Карпати та Карпатський крайовий прогин), а також Німеччини (НДР): почесний доктор Фрайберзької гірничої академії (з 1976 р.).

Матеріал покажчика систематизовано за розділами: «Життєвий та творчий шлях В. В. Глушка», «Основні дати життя та діяльності вченого», «Література про життя та діяльність В. В. Глушка». Хронологічний покажчик друкованих праць знайомить з науковим доробком ученого з 1954 до 1980 р.: монографії, статті, карти, рецензії (вітчизняні та зарубіжні видання).

Допоміжний апарат становлять іменний, алфавітний покажчики, покажчик співавторів і співредакторів, список скорочень.

Шифр зберігання НБУВ: Ао232056

Шифр зберігання ВНБІ: д Г-55

8. Юсов С. Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993 рр.): біобібліографія / авт.-уклад. С. Юсов ; відп. ред. В. М. Даниленко ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2006. – 160 с.

Біобібліографія присвячена 70-річчю Інституту історії України та 100-річчю від дня народження В. Голобуцького (28.06.1903 – 21.01.1993). У біографічному нарисі на джерельному матеріалі розкривається життєвий і творчий шлях видатного українського історика. Зауважимо, що створення наукової біографії вченого було ускладнено тим, що єдиного особового архіву В. Голобуцького не існує. По різних архівосховищах збереглося кілька особових справ і деякі документальні матеріали. У Науковому архіві Інституту історії України НАН України міститься чимало справ, де можна знайти різнобічну інформацію про наукову діяльність В. Голобуцького. Зокрема, накази по інституту, рецензії вченого, стенограми засідань вченої ради, на яких виступав історик. Важливим джерелом для вивчення поглядів ученого, його взаємин з колегами служив епістолярій, який перебуває в приватних архівах. Знаний, авторитетний дослідник листувався з багатьма істориками України, Росії, Польщі та Німеччини. Дуже цінними є особисті

спогади вченого, опубліковані в 1966 р. Реконструкції біографії сприяла усна різнобічна інформація, надана родичами, колегами та друзями В. Голобуцького. Основними джерелами для складання бібліографії стали дві особові архівні справи Наукового архіву Інститута історії України.

Допоміжний апарат містить хронологічний і абетковий покажчики опублікованих праць В. Голобуцького, покажчик праць про життя, наукову творчість, хроніку основних подій з життя та наукової діяльності вченого.

У хронологічному покажчику праці вченого розташовано за рубриками: оригінальні наукові та науково-популярні праці; рецензії; енциклопедичні статті; наукові колективні праці, де вчений є редактором; популярні чи художні твори; інформаційні повідомлення, замітки. Бібліографічні записи, інформація яких подає відомості про статті чи рецензії в періодиці, розміщено за датами виходу газет. Бібліографія праць з повним бібліографічним описом побудована відповідно до абеткового принципу та розміщена в чотирьох рубриках: «Спогади, некрологи, ювілейні статті та ін.», «Енциклопедичні та довідкові статті», «Наукова література історіографічного характеру (дослідження, огляди, підручники та ін.)», «Рецензії».

Шифр зберігання НБУВ: Ва676484

Шифр зберігання ВНБІ: д Г-61

9. Микола Миколайович Гришко / АН УРСР ; вступ. ст. Л. Л. Коханової ; редкол. : Г. С. Писаренко [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1977. – 55 с. : фот. на обклад. – (Біобібліографія вчених Української РСР).

У книзі висвітлюються основні етапи життя, наукова, педагогічна й громадська діяльність відомого українського ботаніка, автора понад 50 праць М. Гришка (06.01.1901 – 03.01.1964). Учений зробив значний внесок у розвиток теоретичних і прикладних проблем генетики, селекції й акліматизації рослин. Завдяки його наполегливій праці був створений дендрарій; зібрана колекція чагарникових і декоративно-квіткових рослин, привезених із закордону.

Видання містить інформацію про життєвий і творчий шлях М. Гришка та літературу про його життя й діяльність, куди увійшли архівні матеріали з історії створення Ботанічного саду та літературна спадщина вченого за першодруками.

Покажчик друкованих праць включає у себе хронологічний (1929–1960), алфавітний, іменний покажчики, покажчик співавторів і співредакторів.

Шифр зберігання НБУВ: Ао215423

Шифр зберігання ВНБІ: д Г-85

10. Академік АН УРСР Гродзинський Андрій Михайлович (1926–1988) : біобібліогр. покажч. / Асоц. б-к України, Держ. наук. с.-г. б-ка, Нац. акад. аграр. наук України ; уклад.: М. М. Давиденко [та ін.] ; наук. ред.

В. А. Вергунов. – Київ : ДНСГБ НААН України, 2012. – 204 с. : фот. – (Відомі вчені-природознавці та освітяни України ; кн. 5).

Покажчик присвячено пам'яті знаного в Україні та світі вченого-біолога, доктора біологічних наук, професора, академіка Академії наук УРСР, голови Ради ботанічних садів України та Молдавії, директора Центрального республіканського ботанічного саду в 1966–1988 рр. (нині Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка) А. Гродзинського (03.12.1926 – 17.12.1988). Головним напрямом його наукової діяльності стало дослідження в галузі ботаніки та фізіології рослин, зокрема створення ботанічних садів і розбудова їхньої мережі на теренах України.

Професор А. Гродзинський – засновник сучасної алелопатії (науки про властивість рослин, грибів, мікроорганізмів, органічних сполук, які пригнічують проростання, ріст, розвиток і здатність до розмноження інших організмів) та теоретичних основ фітодизайну, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1992 р., посмертно).

Книга знайомить з публікаціями вченого за 1953–2011 рр. Це понад 300 наукових і науково-публіцистичних праць з різних проблем вивчення фізіологічних і біохімічних властивостей рослин та їх акліматизації.

Матеріал покажчика систематизовано за розділами: «Життєвий та творчий шлях А. М. Гродзинського», «Хронологічний покажчик наукових праць академіка А. М. Гродзинського», «Авторські свідоцтва і патенти», «Праці, опубліковані за редакцією А. М. Гродзинського», «Наукова школа (дисертації, підготовлені під науковим керівництвом академіка А. М. Гродзинського)», «Література про життя та діяльність А. М. Гродзинського». Видання доповнено спогадами і відгуками колег та друзів про професора, зустрічами з ним і фотоматеріалами з власного архіву; предметно-тематичним та іменним покажчиками.

Шифр зберігання НБУВ: Ва763383

Шифр зберігання ВНБІ: д Г-86

11. Білай В. Данило Кирилович Заболотний / В. Білай ; [ред. В. Середа]. – Київ : Наук. думка, 1979. – 87 с. : іл., портр. на обклад.

Академік Д. Заболотний (? .12.1866 – 15.12.1929) – видатний учений у галузі мікробіології та епідеміології, організатор науки, громадський діяч, автор понад 300 наукових праць. У 1928–1929 рр., перебуваючи на посаді президента ВУАН (тепер – Національна академія наук України), Д. Заболотний заснував Інститут мікробіології й епідеміології (згодом – Інститут мікробіології та вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України).

Наслідки теоретичних досліджень ученого в галузі вивчення й розробки заходів і досвід організації боротьби з епідеміями заразних хвороб лягли в основу радянської системи охорони здоров'я.

До покажчика увійшли: матеріали про науково-громадську діяльність Д. Заболотного як видатного епідеміолога, організатора охорони здоров'я і

медичної науки; найголовніші дати життя Д. Заболотного; список лауреатів премії ім. Д. К. Заболотного.

Список наукових праць Д. Заболотного побудовано за рубриками: чума (1897–1928); холера (1893–1923); сифіліс (1904–1913); інші інфекції та загальні питання (1895–1931); загальна мікробіологія (1892–1929); пам'яті вчених (1905–1928); підручники й посібники (1903–1932); науково-популярні роботи (1921–1969); праці за редакцією Д. Заболотного. Один з розділів містить перелік літератури про Д. Заболотного (1898–1978). Окреме місце на сторінках у покажчику відведено увічненню пам'яті Д. Заболотного.

Шифр зберігання НБУВ: Ва328811

Шифр зберігання ВНБІ: д 3-12

12. Дмитрий Константинович Зеров / АН УССР ; сост. Л. Я. Партыка, Е. А. Миронюк ; авт. вступ. ст. А. Ф. Бачурина ; отв. ред. К. М. Сытник. – Киев : Наук. думка, 1988. – 36 с. : порт. – (Биобиблиография ученых Укр. ССР/АН УССР).

Академік АН УРСР Д. Зеров (20.09.1895 – 20.12.1971) написав сім монографій, опублікував близько 160 наукових статей. Серед них роботи «Основні напрямки розвитку рослинного світу» та «Нарис філогенії безсудинних рослин», монографія «Рослинність Української РСР» тощо. За великі заслуги в розвитку науки, підготовку і виховання наукових кадрів, багаторічну педагогічну діяльність Д. Зеров нагороджений орденом Леніна, грамотою Президії Верховної Ради УРСР, медаллю «За сумлінну працю у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», у 1965 р. йому присуджено звання заслуженого діяча науки УРСР, у 1969 р. і 1983 р. (помертньо) присуджено Державну премію УРСР.

У покажчику відображено головні етапи життя, наукова, науково-організаційна, педагогічна, суспільна діяльність знаного у всьому світі вченого з дослідження флори й систематики спорових рослин, бріології, болотознавства, історії флори та палеоботаніки, філогенії рослин, історії розвитку науки ботаніки. Матеріал у книзі розташований за розділами: вступна стаття «Життєвий та творчий шлях Д. К. Зерова», «Основні дати життя та діяльності вченого», «Література про життя та діяльність Д. К. Зерова», «Покажчик праць вченого». Допоміжний апарат містить хронологічний, іменний, предметний покажчики.

У хронологічному покажчику друкованих праць вченого (1924–1979) літературу в межах року розміщено в послідовності: книги, статті, видання за редакцією вченого.

Шифр зберігання НБУВ: Р61006

Шифр зберігання ВНБІ: д 3-57

13. Коломийченко Алексей Исидорович: научно-вспомогательный указатель отечественной и зарубежной литературы (1931–1980 гг.) / Киев. н.-и. ин-т отоларингологии им. А. И. Коломийченко, Республик. науч. мед. б-ка

им. Д. И. Ульянова ; сост.: М. А. Перебатова, В. Г. Крыжанова, Е. И. Юрченко ; ред. Л. Н. Кудрицкая. – Киев, 1988. – 58 с.

Показчик виданий до 90-річчя від дня народження відомого українського отоларинголога О. Коломійченка (30.03.1898 – 17.09.1974).

Бібліографічний показчик складається з тематичних розділів: «Друковані роботи О. Коломійченка: монографії та брошури, статті, статті в енциклопедіях», «Література, видана за редакцією О. І. Коломійченка», «Автореферати кандидатських дисертацій, захищених під керівництвом та за участі О. І. Коломійченка», «Автореферати докторських дисертацій, захищених при консультації та за участі О. І. Коломійченка», «Література про О. І. Коломійченка». Матеріал розміщено за хронологією. Допоміжний апарат складається з алфавітного показчика авторів, складачів і редакторів.

Шифр зберігання НБУВ: Ва476305

Шифр зберігання ВНБІ: д К-61

14. Платон Григорьевич Костюк / АН УССР ; вступ. ст. З. А. Сорокиной ; редкол.: К. М. Сытник, П. Т. Тронько, Ф. С. Бабичев [и др.]. – Киев : Наук. думка, 1986. – 80 с. – Рец.: Ф. Н. Серков, В. К. Лишко, В. С. Кабкова. – (Библиография ученых Украинской ССР).

У показчику відображено основні етапи життя наукової, педагогічної, науково-організаційної, суспільної діяльності відомого нейрофізіолога та біофізика, академіка П. Костюка (20.08.1924 – 10.05.2010). Він засновник наукової школи, учнями якої були наукові співробітники багатьох інститутів Радянського Союзу. На базі цієї школи в інституті створено відділи фізіології стовбура мозку та фізико-хімічної біології кліткових мембран. Представники цієї школи збагатили вітчизняну науку фахівцями в галузі нейрофізіології та біофізики клітини.

У хронологічному показчику представлено друковані праці П. Костюка з 1949 по 1985 р. Матеріал розміщено за схемою: книги та брошури російською мовою, іноземними мовами; статті з неперіодичних збірок, періодичних видань і газет. Потім розміщено видання іншими мовами, рецензовані й редаговані вченим праці. Рецензії на праці П. Костюка подано після опису цих робіт. Допоміжний апарат становлять алфавітний, іменний показчики.

Шифр зберігання НБУВ: Ао241703

Шифр зберігання ВНБІ: д К-72

15. А. Ю. Кримський : бібліограф. показчик / ред. кол.: Ю. М. Кочубей (голова), О. В. Богомоллов, О. Б. Бубенок [та ін.]; упоряд.: О. Д. Василюк, Ю. М. Кочубей. – Київ, 2016. – 276 с. : 1 іл.

Видання присвячено видатному українському вченому, поету, перекладачу й літератору А. Кримському (15.01.1871 – 25.01.1942). Показчик містить праці А. Кримського зі сходознавства, україністики,

фольклористики, публіцистику, переклади, художні твори, рецензії, листи, дослідження про вченого.

За структурою бібліографічний покажчик поділяється на два розділи: «Бібліографія наукових і публіцистичних праць, художніх творів та перекладів А. Ю. Кримського» та «Література про життя, наукову діяльність та літературну творчість А. Ю. Кримського».

Перший розділ побудовано за хронологією. Література подається за схемою: книги, статті, рецензії, книги за редакцією А. Кримського. В окремий підрозділ згруповано «Художні твори», де представлено поетичний і прозовий спадок автора. Переклади й переспіви з інших мов розміщено із зазначенням мови оригіналу.

Допоміжний апарат до першого розділу становлять: псевдоніми та криптоніми А. Кримського, алфавітний покажчик наукових і публіцистичних праць А. Кримського (за рубриками – «Редагування», «Рецензування», «Статті в енциклопедіях»), алфавітний покажчик художніх творів А. Кримського (за рубриками «Поезія» та «Проза»), покажчик перекладів та переспівів А. Кримського (згруповано за мовами оригіналу), предметно-тематичний покажчик (за тематичними й географічними рубриками), іменний покажчик.

У другому розділі представлено близько 800 позицій, надрукованих до 2015 р. і поданих за хронологією.

Шифр зберігання НБУВ: Ва806763

Шифр зберігання ВНБІ: д К-82

16. Барбарич А. І. Володимир Іполитович Липський / АН УРСР ; А. І. Барбарич ; відп. ред. Д. К. Зеров. – Київ : Вид-во АН Укр. РСР, 1958. – 40 с. – (Вчені Української РСР).

В. Липський (11.03.1863 – 24.02.1937) – один з перших президентів Академії наук УРСР (1922–1928), видатний учений-флорист, систематик, ботанік, географ, неперевершений знавець гербарної справи та роботи ботанічних садів, активний громадський діяч. Зміст цієї брошури становить висвітлення життєвого шляху, наукової та громадської діяльності В. Липського. Матеріал знайомить з дослідженнями флори Кавказу, Середньої Азії. Основою для її написання були праці вченого, рецензії на його праці. Листування із сучасниками майже не збереглося. Список друкованих праць В. Липського (1887–1932) розташовано за хронологією. Список рукописів, рецензії на праці В. Липського розміщено за абеткою. Завершують книгу літературні джерела про життя і діяльність В. Липського з 1896 по 1955 р., які надані за хронологією.

Шифр зберігання НБУВ: Во715814

Шифр зберігання ВНБІ: д Л-61

17. Илья Михайлович Поляков / АН УССР ; вступ. ст. Д. В. Тер-Аванесяна, П. В. Михайловой ; указ. лит. сост. М. К. Погребняк ; ред. кол.:

К. М. Сытник (председатель) [и др.]. – Киев : Наук. думка, 1982. – 60 с. – (Биобиблиография ученых Украинской ССР).

У покажчику висвітлено головні етапи життя, науково-дослідницької, науково-організаційної, педагогічної та громадської діяльності І. Полякова (16.09.1905 – 04.11.1976) – ученого в царині біології, заслуженого діяча науки УРСР, члена-кореспондента АН УРСР.

Видання містить чотири розділи: «Жизненный и творческий путь И. М. Полякова», «Основные даты жизни и деятельности ученого», «Литература о жизни и деятельности И. М. Полякова», «Указатель печатных работ».

Покажчик друкованих праць містить хронологічну розстановку. У межах кожного року літературу розміщено послідовно: книги, статті, рецензії, реферати.

Допоміжний апарат складається з покажчиків: алфавітного, співавторів, іменного. У допоміжних покажчиках подано посилання на номери позицій хронологічного покажчика та список літератури про життя й діяльність І. Полякова.

Шифр зберігання НБУВ: Ао232090

Шифр зберігання ВНБІ: д П-54

18. Ситник К. М. Микола Григорович Холодний / К. М. Ситник, Я. Д. Ромашко ; ред.-бібліогр. Л. П. Шевченко. – Київ : Наук. думка, 1979. – 124 с. : порт., фото.

Видання висвітлює основні етапи життя, наукової, педагогічної, громадської діяльності академіка АН УРСР, одного із засновників вчення про гормони рослин, автора гормональної теорії тропізмів, видатного вченого, який зробив вагомий внесок у розвиток біологічної науки – М. Г. Холодного (22.06.1882–04.05.1953). Створення наукової біографії вченого, яка є лише коротким нарисом нелегкого життя Миколи Григоровича, була першим етапом у роботі, яка мала кінцевим результатом видання капітальної монографії. Джерельну базу склали архівні матеріали про особисте життя М. Г. Холодного, рукописи його оригінальних наукових праць, автобіографічні документи, службове-ділове листування, листи відомих вчених-біологів, бесіди з людьми, які зустрічалися і працювали з М. Г. Холодним.

Покажчик включає перелік лауреатів Премії імені М. Г. Холодного, список основних праць Миколи Григоровича Холодного за хронологією (1906–1970), список літератури про діяльність вченого.

Шифр зберігання НБУВ: Ва328963

Шифр зберігання ВНБІ: д Х-73

19. Професор Яната Олександр Алоїзович (1888–1938) / УААН, ЦНСГБ ; уклад.: В. А. Вергунов, Т. Ф. Дерлеменок ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Київ : Аграр. наука, 2003. – 224 с. : порт. – (Історико-

бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 4).

Біобібліографічна збірка присвячена 115-й річниці від дня народження професора О. Янати (28.05.1888 – 03.06.1938). Він є фундатором природознавства та заповідної справи, зробив значний внесок у становлення й розвиток сільськогосподарської науки, видання наукових галузевих журналів і наукової літератури, сільськогосподарської бібліографії. Діяльність О. Янати сприяла формуванню української державності, розвитку економіки, культури, науки України. Учений широкого наукового світогляду розробив і сприяв розвитку нових наукових напрямів у ботаниці, рослинництві, агрономії, лукивництві, гербології, насіннево-контрольній справі, українській науковій термінології, природоохоронній і заповідній справі, освітньо-педагогічній діяльності.

У виданні відображено основні етапи життя, науково-дослідну, науково-організаційну, педагогічну і громадську діяльність видатного українського вченого в галузі біологічної та сільськогосподарської науки й освіти. Збірка складається з п'яти основних розділів: «Історико-наукові дослідження наукової спадщини О. А. Янати»; «Хронологічний покажчик друкованих праць О. А. Янати (1909–1999)» з виокремленим підрозділом «Праці, опубліковані за науковою редакцією О. А. Янати»; Література про життя та діяльність О. А. Янати»; «Архівні джерела»; «З наукової спадщини О. А. Янати». Структурними розділами покажчика є розділ «Основні дати життя і діяльності професора О. А. Янати» («Хронологічна канва»); система науково-допоміжних покажчиків: іменний і предметно-тематичний до розділів II та III. Під час роботи над виданням укладачами було виявлено 314 наукових і науково-популярних праць, у тому числі кілька монографій О. Янати, 303 публікації про його життя та діяльність, а також 26 архівних джерел.

Друкований матеріал розміщено за хронологією і в межах року групується за схемою: окремо видано праці вченого; статті з періодичних, продовжуваних видань і збірників тощо; рецензії; реферати. Рецензії та реферати на праці О. Янати подаються безпосередньо за твором.

Основним критерієм включення роботи до покажчика є перегляд її *de visu*. Бібліографічний опис подається мовою оригіналу. Анотації, як і весь покажчик, подається українською мовою. Усі бібліографічні описи в розділах покажчика мають самостійну нумерацію.

Шифр зберігання НБУВ: Ва650573

Шифр зберігання ВНБІ: д Я-60

О. Дуднік, кан. іст. наук, ст. наук. співроб. ВНБІ НБУВ;
А. Головащук, мол. наук. співроб. ВНБІ НБУВ

85 роковини Голодомору 1932–1933 рр. в Україні

У цьому році український народ і світова спільнота відзначає 85 роковини Голодомору 1932–1933 рр. Цій трагічній події, яка, за останніми даними, забрала життя понад 3,5 млн громадян України, спричинила значне зменшення народжуваності та зникнення сотень українських сіл і хуторів, присвячено тисячі публікацій, сотні книг, спогадів, десятки унікальних фотовиставок і фільмів. Для поширення цієї інформації, глибокого і всебічного ознайомлення з нею читачів, сприяння їм у швидкому пошуку відповідної літератури або документів підготовлено бібліографічний список літератури.

За кількістю жертв та з урахуванням обставин і методів здійснення Голодомор 1932–1933 рр., скоєний комуністичним режимом у Радянському Союзі, – єдиний масовий злочин, який за своїми результатами перевершує дві інші найбільші трагедії людства ХХ ст. – Голокост під час Другої світової війни і нищення вірмен у Турецькій імперії під час Першої світової війни.

Штучно організований московським керівництвом і його ставлениками на місцях голод в Україні мав на меті придушити національну й приватновласницьку свідомість українців, їхнє прагнення мати свою суверенну державу. Українське селянство було принесено в жертву створенню однорідного радянського народу. Адже голодомор був запланований і втілений на основі етнічних упереджень і переконань радянських керівників, а не лише їхніх політичних планів – послабити опір українського народу «розкуркуленню» та масовій колективізації, як намагаються це представити окремі дослідники. Подальший процес заселення України представниками інших народів СРСР – для радикальної зміни етнічного складу її населення – є ще одним беззаперечним доказом цього.

Верховна Рада України 28 листопада 2006 р. ухвалила Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», у якому трагедія була визнана геноцидом українського народу. Питання було винесено на розгляд світової спільноти в рамках ряду міжнародних організацій, насамперед Організації Об'єднаних Націй. Нині Голодомор визнали геноцидом 24 країни світу, ще в ряді країн – органи влади їхніх окремих територіальних одиниць, зокрема 12 штатів і сенат США.

І. Збірники документів і матеріалів

1. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів : [збірник] / Ін-т історії партії при ЦК Компартії України – Філ. Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС ; упоряд.: Р. Я. Пиріг (керівник) [та

ін.] ; редкол.: Ф. М. Рудич (голова) [та ін.]. – Київ : Політвидав України, 1990. – 604, [2] с.

У збірнику опубліковано розсекречені архівні матеріали ЦК КП(б): доповідні записки, директиви, довідки голови і членів Раднаркому УСРР, листи ЦК КП(б)У, міськкомів і обкомів КП(б)У, у яких відображено справжні причини, хронологію і наслідки трагедії.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва522400

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я2 Г-61

2. Колективізація і голод на Україні : зб. док. і матеріалів / упоряд.: Г. М. Михаличенко, Є. П. Шаталіна ; редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.), [та ін.] ; НАН України, Ін-т іст. України, [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1992. – 733 с.

У збірнику подано документи й матеріали за 1929–1933 рр., що висвітлюють процеси в українському селі під час насильницької колективізації та Голодомору 1932–1933 рр.

Шифр зберігання в НБУВ: Вс29428

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я2 К-60

3. Чорна книга України : зб. док., архів. матеріалів, листів, доп., ст., дослідж., есе / Демократ. партія України ; упоряд., ред., макетування та коректура кн. Ф. Зубанича ; передм. В. Яворівського. – Київ : Просвіта, 1998. – 782 с.

Книга включає матеріали про найтрагічніші події української історії ХХ ст., зокрема про голодомори початку 20-х – 30-х років ХХ ст.

Шифр зберігання в НБУВ: Вс32614

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я2 Ч-75

4. Злочин / упоряд. П. Кардаш. – Мельбурн ; Київ : Фортуна, 2003. – 555 с.: іл. – Бібліогр.: с. 545.

Серед документів і розповідей про українські жертви комуністичного режиму значне місце займають матеріали про голодомори 20-х, 30-х і 40-х років ХХ ст.

Шифр зберігання в НБУВ: Со25324

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я2 З-68

5. Дзвони голодної смерті : [зб. матеріалів конф.] / Кіровоград. обл. універ. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського. – Кіровоград : ОУНБ ім. Чижевського, 2007. – 43 с., 1 с. іл. – Бібліогр.: с. 23–43.

До збірника увійшли виступи учасників конференцій «Голод у хлібному краї» (2003) і «Кіровоградщина. Голодомор 1932–1933 років та політичні репресії у ХХ столітті» (2006), які відбулися в Кіровоградській обласній науковій бібліотеці ім. Д. І. Чижевського (нині – м. Кропивницький), а також рекомендаційний бібліографічний список

літератури, що охоплює публікації в книгах і регіональній періодиці за 2002–2007 рр.

Шифр зберігання в НБУВ: Р110894

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)61 я1 Д43

6. Книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років у Житомирському районі / працювали над кн. Л. А. Ковальчук [та ін.] ; голова редкол. В. М. Дехтієвський [та ін.] ; Житомир. р-на держадмін. – Житомир : Видання М. Косенко, 2008. – 319 с.

Публікуються свідчення людей, що пережили голод 1932–1933 рр., архівні матеріали, а також імена людей, які померли в Житомирському районі.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва720128

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР-ЖИТ) я2 К53

7. 33-й: голод: народна Книга-Меморіал / упоряд.: Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. – Київ : Рад. письменник, 1991. – 584. : іл.

Архівні матеріали в книзі згруповано за адміністративно-територіальним поділом Української РСР початку 30-х років ХХ ст., що складався із семи областей і Молдавської АРСР.

Шифр зберігання в НБУВ: Со23389

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я2 Т-68

II. Національні книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні

8. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні / редкол.: В. Ющенко (голова) [та ін.] ; авт. кол.: І. Юхновський (кер.) [та ін.]. – Київ: Вид. ім. О. Теліги, 2008. – 1000 с. ; іл.

У книзі узагальнено сучасний стан наукових досліджень, опубліковано реєстр архівних документів, подано перелік населених пунктів, мешканці яких постраждали під час Голодомору. На основі архівних джерел і свідчень очевидців розкриваються причини, масштаби та наслідки Голодомору.

Шифр зберігання в НБУВ: Со28459

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР) я2 Н35

9. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Львівська область / обл. редкол.: В. Я. Крайовський (голова), [та ін.] ; упоряд., наук. ред. і передм. В. М. Савчук ; вступ. ст. Я. Б. Папуги. – Львів : Астролябія, 2008. – 688 с.

У виданні висвітлено широкомасштабні акції допомоги й протесту українських громадських, релігійних і політичних організацій Львівщини, інших західноукраїнських земель з метою допомогти голодуючим українцям

у СРСР і висвітлити та протидіяти злочинній політиці радянського режиму за підтримки міжнародної спільноти.

Шифр зберігання в НБУВ :Вс48520

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР-ЛьВ) я2 Н35

10. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Вінницька область / авт.-упоряд.: В. П. Лациба (кер.), В. В. Вижга, П. М. Кравченко [та ін.] ; обл. редкол.: Л. М. Спірідонова (голова), В. П. Лациба, С. С. Нешик [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Вінниц. облдержадмін., Вінниц. облрада. – Вінниця : ДФК, 2008. – 1360 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28445

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–Він) я2 Н35

11. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Дніпропетровська область / обл. ред. Є. І. Бородін (голова), В. В. Іванченко, Н. І. Капустіна [та ін.] ; авт. кол. Є. І. Бородін (голова), В. М. Бекетова, С. С. Волинець [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Дніпр. облдержадмін. [та ін.]. – Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2008. – 1246 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28338

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–Дні) я2 Н35

12. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Донецька область / обл. ред. О. Л. Третяк (голова), О. Ю. Коваленко, С. Ф. Бледнов [та ін.] ; авт. кол.: О. Л. Третяк (голова), С. Ф. Бледнов, В. М. Нікольський [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Донец. облдержадмін. [та ін.]. – Донецьк : Регіон, 2008–2009.

Ч. 1 . – 2008. – 784 с. : іл.

Ч. 2. – 2009. – 784 с. : іл.

Шифр зберігання НБУВ: С10883/1–2

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ДОН) я2 Н35

13. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область / авт.-кол.: Л. А. Копійченко (кер.), В. А. Поплавська, Є. Р. Тіміряєв [та ін.] ; відп. за вип. В. М. Врублевський ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Донец. облдержадмін. – Житомир : Полісся, 2008. – 1116 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со29031

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ЖИТ) я2 Н35

14. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Запорізька область / обл. редкол.: О. В. Старух, М. О. Фролов, С. М. Тимченко [та ін.] ; наук.-ред. група: Ф. Г. Турченко (кер.), О. М. Ігнатуша, О. О. Стадніченко [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Запоріз. облдержадмін. – Запоріжжя : Дике Поле, 2008. – 1080 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28872

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ЗАП) я2 Н35

15. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Місто Київ / авт.-кол.: В. І. Марочко (кер.), В. К. Борисенко, О. М. Веселова [та ін.] ; відп. ред. В. І. Марочко ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Київ. міськдержадмін. – Київ : Фенікс, 2008. – 584 с. : іл.

Шифр зберігання НБУВ: Со28361

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–2К) я2 Н35

16. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Київська область / упоряд. А. І. Гай ; редкол.: В. І. Ульянченко (голова), В. Г. Бутник, А. І. Гай [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Київ. облдержадмін. – Біла Церква : Культура, 2008. – 1376 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28471

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–КИЇ) я2 Н35

17. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Кіровоградська область / авт.-кол. О. О. Бабенко (кер.), В. В. Білошапка, В. М. Колесніченко [та ін.] ; відп. ред. О. О. Бабенко ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Кіров. облдержадмін. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2008. – 920 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28470

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–КІР) я2 Н35

18. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Луганська область / авт.-упоряд.: В. В. Михайличенко, М. О. Борзенко, В. Л. Жигальцева ; обл. ред.: В. В. Заблоцький (голова) [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Луган. облдержадмін. [та ін.]. – Луганськ : Янтар, 2008. – 920 с. : іл.

Шифр зберігання НБУВ: Со28621

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ЛУГ) я2 Н35

19. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Миколаївська область / авт.-упоряд.: М. М. Шитюк, В. П. Шкварець, А. М. Бахтін [та ін.] ; обл. редкол.: О. М. Гаркуша (голова) [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Миколаїв. облдержадмін. [та ін.]. – Миколаїв : Шамрай, 2008. – 864 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28567

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–МИК) я2 Н35

20. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Одеська область : [в 2 ч.] / обл. редкол. М. Д. Сердюк, М. Л. Скорик ;

Укр. ін-т нац. пам'яті, Одес. облдержадмін., Одес. облрада. – Одеса : Астропринт, 2008.

Ч. 1. – 2008. – 1008 с.

Шифр зберігання НБУВ: С10877/Ч. 1

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ОДЕ) я2 Н35

21. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Полтавська область / упоряд.: О. А. Білоусько, Ю. М. Варченко, В. О. Мокляк [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Полтав. облдержадмін., Держ. архів Полтав. обл., Полтав. краєзн. музей, Центр дослідж. іст. Полтавщини, Полтав. обл. спілка краєзнавців. – Полтава : Оріяна, 2008. – 1200 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28927

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ПОЛ) я2 Н35

22. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Сумська область / обл. редкол.: О. Ф. Лаврик (співголова), О. В. Медуниця (співголова), В. А. Бобиренко [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Сум. облдержадмін. – Суми : Собор, 2008. – 920 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28708

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–СУМ) я2 Н35

23. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Харківська область / авт. кол. та упоряд.: В. Я. Білоцерківський, Ю. С. Кириченко, О. В. Корнєв [та ін.] ; відп. ред. А. Ю. Хорошевський ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Харк. облдержадмін. – Харків : Фоліо, 2008. – 1023 с. : іл.

Шифр зберігання НБУВ: Со28644

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ХАР) я2 Н35

24. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Херсонська область / редкол.: І. О. Яковлєв (голова), В.Ф. Боровик, А. Е. Вірлич [та ін.] ; авт. кол.: С. Г. Водотика [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Херсон. облдержадмін., Держ. архів Херсон. обл. – Херсон : Наддніпрян. правда, 2008. – 844 с. : іл.

Шифр зберігання НБУВ: Со28443

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ХЕС) я2 Н35

25. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Хмельницька область / відп. ред. Г. Г. Осадча ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Хмельн. облдержадмін., Держ. архів Хмельн. обл. – Хмельницький, 2008.

Ч. 1. – 2008. – 752 с.

Ч. 2. – 2008. – 1176 с.

Шифр зберігання НБУВ: С10901/1–2

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ХМЕ) я2 Н35

26. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Черкаська область / Укр. ін-т нац. пам'яті, Черк. облдержадмін. ; упоряд. Е. А. Левицька [та ін.] ; голова редкол. П. І. Гаман. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008.

Ч. 1. – 2008. – 1200 с.

Ч. 2. – 2008. – 1200 с.

Шифр зберігання НБУВ: С10825/1–2

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ЧЕК) я2 Н35

27. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Чернігівська область / упоряд.: О. Б. Коваленко (кер.), Т. П. Демченко, І. Я. Каганова [та ін.] ; редкол. В. М. Хоменко (голова), С. В. Бутко, В. Ф. Верстюк ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Черн. облдержадмін., Черн. облрада. – Чернігів : Деснян. правда, 2008. – 1059 с.

Шифр зберігання НБУВ: Со28625

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ЧЕР) я2 Н35

У книгах пам'яті жертв Голодомору за областями подано мартирологи, архівні документи, зокрема факти народного опору, списки репресованих громадян і зниклих сіл у період колективізації, райони та населені пункти областей, що постраждали під час голодомору, зокрема ті, що були занесені на «чорну дошку»; представлено також свідчення громадян, які пережили Голодомор 1932–1933 рр., і дослідження, що висвітлюють та узагальнюють реальні передумови, масштаби, наслідки цієї страшної трагедії в Україні.

III. Бібліографія

28. Сенишин Г. Бібліографія голоду в Україні 1932–1933. = The Great Famine. Bibliography / Г. Сенчишин. – Ottawa ; Montreal : UMMAN – DC UNR, 1983. – 55 с. – (Ukrainika exiliana. – № 16).

До книги увійшли документальні, белетристичні, віршовані твори українською та іноземними мовами, а також газети, періодичні видання, відозви, звернення, памфлети, брошури.

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 С31

29. Голодомор – незагойна рана України: каталог книжкової виставки / Херсон. держ. обл. універ. наук. б-ка ім. О. М. Горького. – Херсон, 1993. – 14 с.

Трагічну картину голоду в Херсонській області відтворено в публікаціях місцевої преси, розсекречених документах обласного архіву та творах художньої літератури.

Шифр зберігання в НБУВ: Р84594;

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

30. Голодомор в Україні – біль нашого народу: каталог виставки / Нац. парлам. б-ка України ; бібліогр. упоряд. О. О. Гриценко [та ін.] ; добір літ. А. В. Соколова, С. В. Козинець. – Київ, 1999. – 26 с.

Каталог виставки представляє літературу з питань голодоморів в Україні (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.), що містяться у фондах бібліотеки: офіційні документи, сучасні видання, зарубіжні публікації та художні твори.

Шифр зберігання в НБУВ: Р87556

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

31. Голодомор в Україні 1932–1933 рр : бібліогр. покажч. / НАН України, Ін-т історії України, Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд. Л. М. Бур'ян, І. Е. Рікун ; редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.), [та ін.]. – Одеса ; Львів : Вид. М. П. Коць, 2001. – 656 с.

До видання увійшли історичні дослідження, матеріали про вшанування пам'яті жертв голодомору, література про голодомор в областях України, відображення народної трагедії в літературних і мистецьких творах, виставки.

Шифр зберігання в НБУВ: Вс35632

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

32. Голодомор 1932–1933 рр. на Україні (до 70-річчя) : бібліогр. покажч. / уклад. О. Г. Люта, Л. О. Смочко ; наук. ред. М. Вегеш ; Ужгород. нац. ун-т, Наук. б-ка Ужгород. нац. ун-ту, Закарпат. ін-т ім. А. Волошина, Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Кафедра гуманітар. та суспіл. дисциплін. – Ужгород, 2004. – 146 с.

У покажчику представлено історичні аспекти голодомору, дані про демографічні втрати України у 1930-ті роки, архівні джерела, матеріали симпозіумів, вечорів і конференцій, приурочених цій трагедії, а також збірники документів, спогади очевидців, твори мистецтва, що висвітлюють трагічні сторінки голодомору в живописі, кіно, художній літературі, музиці, скульптурі.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва664661

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

33. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: матеріали до бібліогр. документ. публ. : наук.-довід. вид. / Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства ; упоряд.: Л. П. Одинока, Л. Ф. Приходько, Р. В. Романовський. – Київ, 2005. – 55 с.

Покажчик подає відомості про публікації документів, огляди архівних фондів, присвячені голодоморам в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 років.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва752004

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

34. Пам'ять народу неубієнна: голодомор на Чернігівщині 1932–1933 років : біобібліогр. покажч. / упоряд.: І. Я. Каганова, Л. В. Студьонова ; ред. П. В. Грищенко, авт. передм. Т. П. Демченко. – Чернігів : Чернігів. оберіги, 2005. – 52 с.

До покажчика увійшли добірки документів, історичні монографії, свідчення очевидців, журнальні та газетні статті, літературні, мистецькі твори, народна творчість, що висвітлюють Голодомор на Чернігівщині.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва666571

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР-ЧЕР) я1 П15

35. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні (До 70-річчя) : бібліогр. покажч. / уклад. О. Г. Люта, Л. О. Смочко ; наук. ред. М. Вегеш ; Ужгород. нац. ун-т, Наук. б-ка Ужгород. нац. ун-ту, Закарпат. ін-т ім. А. Волошина. – вид. 2-ге, доп. – Ужгород, 2006. – 173 с.

Крім досліджень, архівних джерел, даних про демографічні втрати України під час Голодомору, покажчик містить спогади очевидців, твори мистецтва, присвячені проблемі Голодомору, зокрема в живописі, кіно, художній літературі, музиці, скульптурі.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва664661

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

36. Голодомор в Україні 1932–1933 рр. : бібліогр. покажч. / НАН України, Ін-т історії України, Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд.: Л. М. Бур'ян, І. Е. Рікун ; редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.), О. Ф. Ботушанська, В. Мотика. – Одеса : Студія «Негоціант», 2008–2014.

Вип. 2. – Одеса, 2008. – 576 с.

Вип. 3 [Електронний ресурс]. – 2014. – 685 с. – Режим доступу: http://catalog.odnb.odessa.ua/ONNB_ес/NashiVid/sNaykVidan/sc546867.pdf.

У виданні вміщено наукові дослідження загального характеру, матеріали про вшанування пам'яті жертв Голодомору за областями, зокрема Дніпропетровською, Донецькою, Запорізькою, Луганською, Миколаївською, Одеською, Херсонською та Автономною Республікою Крим.

Шифр зберігання в НБУВ: В350668/Вип. 2

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1 Г61

37. Неоголошена війна проти свого народу: 75 років пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр. на Херсонщині : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад. Г. П. Мокрицька ; відп. ред. Л. І. Зелена ; упр. культури і туризму Херсон. обл. держадмін., Обл. універ. наук. б-ка ім. О. Гончара. – Херсон, 2008. – 54 с.: іл.

Покажчик включає видання про геноцид в Україні загалом і друковані матеріали про трагічні події на Херсонщині, зокрема спогади свідків про пережите.

Шифр зберігання в НБУВ: Ва706350

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4Ук)6 я1 Н52

38. То був страшний навмисний голод : реком. бібліогр. список / уклад. Н. О. Гажаман ; ред. Л. І. Стахурська ; М-во культури і туризму України ; Держ. заклад «Національна бібліотека України для дітей». – Київ, 2008. – 24 с.

У покажчику представлено законодавчі матеріали про Голодомор, збірники, що містять документи та свідчення очевидців, у яких розкриваються причини, перебіг і наслідки трагедії.

Шифр зберігання в НБУВ: Р111477

Шифр зберігання в ВНБІ: ТЗ(4УКР)6 я1Т50